

Y E N İ

DÜŞÜN

AYLIK DERGİ

NİSAN'89-61

2000 TL
KDV Dahil

**“İNSANOĞLU TOPLUMSALCILIĞA
AYAK UYDURACAK DEĞERDE
DEĞİL”** □ FETHİ NACİ
GÜNDÖKÜMÜ/16 MART □ TOMRİS UYAR
KESİK ÇINAR □ ONAT KUTLAR
RİTSOS İLE SÖYLEŞİ □ HERKÜL MİLLAS
DEĞİŞİM □ ADNAN ÖZYALÇINER

Felsefe dergisi

Fransız Devrimi ve Aydınlanma Felsefesi

Ansiklopedi ve Ansiklopedist Hareket (**Albert Soboul**)

Ansiklopedi'den Seçme Maddeler

1789 Çağ Dönümü ve Kahramanlık Yanılsaması (**Manfred Kossok**)

XVI. Louis'in Yargılanması Üstüne Konvansiyon'da Verilen Söylev

(**Louis Antoine Leon de Saint-Just**)

Rousseau'nun Soyut İnsanına Eleştiri (**Galvano della Volpe**)

Felsefe, Kölecilik ve Devrimci Düşünce (**Philippe Barrier**)

Rousseau'nun Toplumsal Siyasal Hedefi (**Werner Bahner**)

1789 Fransız Devrimi "Re-aksiyon" (Dreyfus Davası) Aktion Fransas (**Serol Teber**)

Namık Kemal'e Felsefe Açısından Bir Bakış (**Arslan Kaynardağ**)

"Yasaların Ruhu"nun Çözümlemesi (**Jean le Rond d'Alembert**)

Yasaların Ruhu Üzerine (**Montesquieu**)

A ile B Arasında Özgürlük Üzerine Söyleşi (**Voltaire**)

Filozof ile Doğa Arasında Söyleşi (**Voltaire**)

Makine İnsan (**Julien Offray de la Mettrie**)

Sanatlar ve Bilimler Üzerine Söylev (**Jean-Jacques Rousseau**)

Madde ve Devinim Üzerine Felsefi İlkeler (**Denis Diderot**)

Değişik Yüzyıllar ve Halklarla İlişkisi Bakımından Doğruluk (**Claude-Adrien Helvétius**)

18. Yüzyıldaki Fransız ve Amerikan Devrimleri (**Aleksander Fursenko**)

Jacques-Louis David'in "Marat'ın Öldürülüşü" Adlı Tablosu Üzerine (**Mihail V. Alpatov**)

Fransız Devrimi: Felsefe ve Bilimler (**Regina Benjowski-Hubert Horstmann**)

Fransız Devrimi: Felsefe, Edebiyat, Sanat ve Bilime Etkileri (**Hans-Christoph Rauh**)

Thales'ten Platon'a - V (**Helmut Seidel**)

Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası (**Hasan S. Keseroğlu**)

Felsefe Sözlüğü (**Afşar Timuçin**)

Filozoflar Ansiklopedisi: (**Alembert**)

Çıktı!

YENİ DÜŞÜN

- 2 sunu
5 şiirler/**can yücel**
6 "insan oğlu toplumsalcılığa ayak uyduracak
değerde değil"/**fethi naci**
9 özgürlüğün taşıyıcıları/**refik zerengil**
14 gündökümü/16 mart/**tomris uyar**
15 şiir/**cengiz bektaş**
16 "şeytan ayetleri" olayı üzerine dağınık
düşünceler/**bâki uğur**
19 şiir/**metin altıok**
20 günlük düşler-kesik çınar/**onat kutlar**
22 şiir/**t.s.eliot**-can yücel
26 t.s.eliot'ın inanılmaz cesareti/
craig raine-hamdi koç
30 gözünü kar bürümüş pencere/**uğur kökden**
33 mevsimleri hatırlayamıyorum/**süreyya berfe**
34 ve allah kadını -böyle- yarattı!/**mehmet refik**
36 şiir/**yusuf alper**
37 değişim-öykü/**adnan özyalçiner**
42 "photojournalisme" şiir mi, belge mi?/**samih rifat**
45 şiir/**metin güven**
46 yüz elli yılın penceresinden/**tahir m.ceylan**
49 tiyatrolar günü dolayısıyla/**prof.dr.melahat özgü**
50 şiir/**ernst jandl**-gertrude durusoy-ahmet necdet
52 değişenler ve değişmeyenler/**herkül millas**
54 **ritsos ile söyleşi**/herkül millas
56 sayısal ve çizel/**tan oral**
59 roger bourderon'un kitabı dolayısıyla "faşizm"/
vecihi timuroğlu
64 bize gelen kitaplar

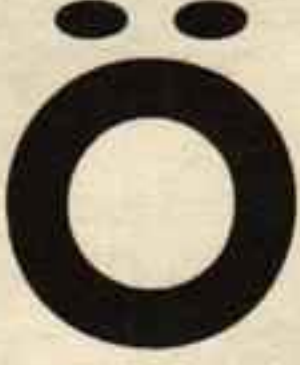

Kapak Resmi: Alexej von Jawlensky, Sonnenuntergang, 1916 (ayrıntı).

YENİ DÜŞÜN: Aylık Dergi Mayıs'89, 2000 TL (KDV dahil) **Sahibi:** De Basım Yayın Dağıtım Ltd.Şti. adına Ayhan Kızılöz **Yazı İşleri Müdürü:** Mehmet Karadağ. **Yurt Dışı** 4 DM. Sayı 30-60. **Ofset Hazırlık:** Yayın-Dizgi Merkezi ve SOS **Baskı:** Final Ofset A.Ş. Cağaloğlu-İstanbul. **Cilt:** Çiftçi Mücellithanesi. **Dağıtım:** Hürriyet Holding A.Ş. **Adres:** Nuruosmaniye Caddesi Atay Apt. No: 5 Kat: 3 Cağaloğlu-İSTANBUL. **Tel:** 511 00 25 **ABONE KOŞULLARI:** Yurt İçi Yıllık 18.000 TL. Yurt Dışı Yıllık 40 DM (Posta ücreti dahildir). **Abone bedeli** posta havalesiyle **Yeni Düşün Dergisi** Nuruosmaniye Cad. Atay Apt. No: 5 Kat: 3 Cağaloğlu-İSTANBUL adresine ya da **De Basım Yayın Dağıtım Ltd.Şti.** Yapı Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi Hesap No. 2558-5'e gönderilebilir.

KİMSE "DUR!" DEMEYECEK Mİ?..

İçsüzlüğün, arsızlığın, şımarıklığın, günün hemen her saatinde her köşe başında nanik yapan bugünkü sırtkanlığı, temellerine gasp, işkence ve insan haklarını hiçe sayacak kerte "uzak" beyinleriyle kapımıza dayandığında, "insan"a inanan herkesin sorduğu soru buydu: Kimse dur demeyecek mi?

Soru, aynı zamanda bir cevaptı ve o soruyu sormak bilincini gösterenler cevabı da verdiler... Hiç kuşkusuz kendi biçimleriyle...

Başta gasp olmak üzere zulme ve işkenceye; sömürü ve talana; her türden demokratik hakkın rafa kaldırılması ve depolitizasyona; kültürsüzleştirme politikası ve yozlaştırmaya; düşüklüğe ve insansızlığa; yüzsüzlük ve pespayeliğe... yılgınlığa, karamsarlığa, umutsuzluğa ve giderek konformizm ve dönekliğe karşı çıkışın ve "insan"ı savunmanın bir biçimi olan bu dur deyiş, Yeni Düşün bağlamında ağırlıklı olarak kültür ve sanat alanında somutlandı.

Yaptıklarımızın ve yapamadıklarımızın dökümünü çıkartmak bugünün, en azından da şimdinin konusu değil; kaldı ki, objektif olduğu kadar subjektif koşulların göreceliğiyle bağımlı... Erken ya da geç, eksik veya tam... Bir ay sonra beşinci yılını dolduracak yayın hayatı süresince bu söz konusu "dur" deyişi "karınca kararınca" yerine getirdiğine inanıyor Yeni Düşün; "karınca"dan ötesi, elbette ve her zaman var!

Mayıs 1984'te **Aydan Aya** adı ve 250 TL. fiyatla başladığımızdan bu yana sık sık özveri talebinde bulunduk sizden. Bu tür taleplerin gerekenin çok altında olduğunu, ama daha fazlasını dilemenin de mümkün olmadığını sizler gibi biz de "hep" bildik... Kendini "kültürü ve elbette ki insani olan her şeyi yok etmeye adanmış" bir iktidar ortamında, binbir güçlükle 2500-3000 sayısını tutturabilen bir derginin (ve dergilerin) sadece okur özverisiyle ayakta duramayacağını da... Buna rağmen direndik...

Size, her üç beş sayıda bir farklı fiyat ödüyor olmak ağır geldi, bize, her sayı artan maliyetleri karşılamak... Ve bir daha düşündük!..

Ülkede, kültürü gördüğü yerde ezmeye yeminli bir iktidar ve bu iktidarın kitleler üzerinde estirdiği terör sonucu gittikçe duyarsızlaşan, maddi gereksinimlerini her şeyin önüne koyan (40.000 liraya ayakkabı, 20.000 liraya gömlek, 600 liraya -her gün- sigara alırken, ayda bir kez bir dergiye 2.000 lira vermeyi göze alamayan) "okumuşlar" topluluğunun içinden ancak çıkabilen 2500-3000 kişinin desteğiyle, her ay neredeyse "yatırım" denebilecek miktarda bir para sarfıyla "aylık dergi" çıkarmak -artık- ütöpiktir... Ama "dur" demek ütöpik değildi, hâlâ değil ve hiçbir zaman ütöpik olmayacak. Önemli olan uygun biçimleri bulmaktır; bu biçim bulunduğu her kapsamdaki söz her koşulda "mutlaka" söylenir...

Buradan yola çıkarak bulduğumuz biçim, Yeni Düşün'ü, derginizi, dergimizi, aylık periyodundan üç aylık bir periyoda taşımak...

Ağırlıklı olarak maddi sorunların dayatması sonucunda varılan bu çözüm, derginin her ayki maddi külfetini üç ayda bire taşıyıp bizlere epeyce büyük bir nefes alma imkânı sağlayacağı gibi, sizlerin karşınıza sık sık "özveri" talebiyle çıkmamızı da engelleyecek. Söz konusu bu çözümün ekonomik gerekçeler dışındaki bileşenleriye şöyle:

Ülke genelinde yaşanan karamsarlık, umutsuzluk ve belirsizlik, en güçlü biçimde kültür hayatımızda somutlanıyor; her geçen gün daha da artarak yayılan okumama hastalığı, kültür-sanat konularına ilgisizleşme ve bir ucundan kitle kültürünün salvoları altında şaşkınlaşırken öteki uca düzenin dayattığı "yeni" değerlerle uyumlulaşma olarak kitleler katında ortaya çıkan bu somutluk, çok da başka olmayan bir biçimde, aydınımızda da, gene karamsarlık ve umutsuzluk kaynaklı bıkkınlık, yılgınlık güderek de umursamazlık olarak somutlanıyor. (Hiç kuşkusuz düzenle olan dirsek temaslarını günden güne artırarak kendilerini kapıkulluğuna adayınlar da var, ama onlar -şimdilik- konumuzun dışında.) Kısaca, duyarlılığını (en azından "dur" deme duyarlılığını) yitirmeyen az sayıda aydınımız var ve bu az sayıda aydın-yazarımızın yazılarını izlemeye, paylaşmaya, ancak az sayıda bir insan topluluğu gerek duyabiliyor... İşte özetin özeti olarak tanımlamaya çalıştığımız böylesi bir kültür ortamında yayını sürdürmeye çalışan Yeni Düşün de, böylesi bir ortamı bu kadar zorlayabiliyor...

Tasarladığımız bu yeni biçimin, dergiyi öncelikle "bütünlüklü" bir içeriğe yönelteceği, ötesinde kavuşturacağı inancındayız... Belki biraz espri havasında ama, madem yazan da az okuyan da, öyleyse bu az yazana daha kapsamlı bir yazma ortamı, az okuyana da daha nitelikli ve derinlemesine bir bütün... Bugüne kadar gerek eldeki malzeme, gerek koşullar, gerekse zaman konularındaki kısıtlanmışlıklara eklenen okur ilgisizliğini, daha kapsamlı ve bütün biçimiyle, "isteyen, arayan ve paylaşan" insanların ilgisine dönüştürebilmek...

Varolduğuna inandığımız bu ilgiyi hakettiği düzeyde karşılayabilme adına da, sizlerle altı aylık bir ayrılığı göze alıp bu süreyi her anlamda bir hazırlık olarak değerlendirmeyi düşünüyoruz... Derginiz, adı ve boyutu değişmeden (ama on forma -160 sayfa- olarak) Ekim 1989'da ve sonraki her üç ayda bir (Ocak, Nisan ve Temmuz) elinizde olacak.

Ülkemizin önde gelen yazarlarından oluşacak "Danışma Kurulu" denetiminde çıkacak olan derginizde, kültür-sanat sorunlarının derinlemesine ve bütünlüklü bir üslupla irdelenişinden, söz konusu alanın ülkemiz genelindeki somutlanışına, onun güncele ilişkin yansımaları ve geleceğe yönelik tasarımlarına ağırlıklı olarak yer verilecek. Geçmiş, şimdi, gelecek, ülke ve dünya genelinde sorgulanırken, yeni ve tutarlı tezlerin oluşturulabilmesinin bileşenleri sergilenecek... Ve hiç kuşkusuz, gene "dur" diyebilmekten başlayarak.

Ve bu az yazarın, ancak az okurunun ilgisi adına yayınıni sürdürme kararı alan derginiz, bu az satışı nedeniyle artık genel dağıtımlar aracılığıyla dağıtılmayacak. Biz % 40 dağıtım payı ödemekten kurtulurken, sizler, derginizi bayilerde bulamayacağınız için belli bir güçlüğü katlanacaksınız. Ama (şimdilik, kaydıyla olsa bile) kaç kişiyiz ki zaten... Bu az sayıdaki "isteyen, arayan ve paylaşan" insana dergilerini kitapçılardan almanın (ya da abone olmalarının) pek de güç gelmeyeceğine inanmak istiyoruz...

Başta siz okurlarımız olmak üzere, Mayıs 1984'ten bu yana her türden destek ve özveriyle katkılarını esirgemeyen yazarlarımıza ve bugüne kadar hizmet vermiş bütün çalışanlarımıza gönül dolusu "sağolun" diyoruz...

Ekim 1989'da buluşuncaya kadar "Dostluk ve Sevgiyle!.."

CAN YÜCEL

GAYRI İLAHÎ KOMEDİ

Kültabağında Dante'nin cehennemi,
 Tesbihini ve deveden çekirgelerini
 Ateşe karşı usul usul çekiyor
 Ayetlerle adet adet
 Saymakla bitirmiş gibi Hazret-i Muhammet
 Çöllere çömelerek,
 Vay Dante! diye ateş püskürüyor Abdülhakhamit
 Yamacında nefesini yitirmiş Fecr-i Ati'den bir it
 Beatris veya Lusiye Hanım tarafından okşanıyor
 Saunada değil, mahalle hamamında natır keseyi bastırdıkça
 Şair omuzuna diplomatın
 Makber diye uluyor,
 Pençeleri yanar taştan bir karga
 İsa'nın korkuluğunu yakıyor,
 İbn-i Rüşd Süleyman Rüşdü'yü beceriyor köşede,
 Göbek taşında Yunus'la Lokman Hekim Sen Pol'le
 Sent Aziz'i tımar edecekler
 Bir basket daha, Efe attı, külhana
 Meryem Ana soğuklukta çocuğunu düşürüyor yeniden
 Pompei'ler içinde Vatikan,
 Yüz elli ile bir napalm geçti yanımdan,
 Marx'a engel oluyor Engels
 Iskıralarla,
 Furoyd Rembo'yla anam avradım olsun
 Beyaz değil kıpkızıl bir kompleks çekiyorlar burunlarına,
 Kafka bir ateşböceği höngür höngür ağlıyor
 Göztaşlarıyla güneşin, kör olmacasına,
 Sen Piyer'in çatısında Maykıl Ancello
 Yalaz yalaz seyirtiyor
 Otuz bir çekmeye çan kulesiyle,
 Güvendiğim dağlara kar yağarken
 Çakaralmaz linyit sobası bizim tutuşuyor birden,
 Yaşasın olanca ve oğlanca erguvanıyla yaşam denen cehennem

ELEŞTİRİ GÜNLÜĞÜ

“İNSANOĞLU TOPLUMSALCILIĞA AYAK UYDURACAK DEĞERDE DEĞİL”

Fethi Naci

Adam Sanat dergisinin Şubat sayısında Memet Fuat'ın ilginç bir yazısı var: “Dogmacılık”. Türkiye'nin içinde bulunduğu duruma bakıyor Memet Fuat, sosyalist ülkelerde olup bitenlere bakıyor ve şöyle diyor: “Tek örneklerden genellemeler yapmak doğru değil; ben gördüğüm oldukça çok sayıda örneklerden bile genel yargılara yönelmekten kaçınıyorum. Ama zaman zaman kafamda şöyle bir düşünce oluştuğunu da saklamayacağım: ‘İnsanoğlu toplumsalcılığa ayak uyduracak değerde değil.’ Şu sözler de Memet Fuat'ın: “Düşünmek, düşünebilmek... Sorular sorup karşılıklarını aramak... Hiçbir şeye körü körüne inanmamak, hiçbir şeyi düşünmeden geri çevirmemek... Bir konu üzerinde düşünen kimse-lerin değişik sonuçlara ulaşmalarından tedirgin olmamak... Değişik düşüncelerin bir arada yaşamasından, düşüncelerin çatışmasından korkmak...”

Düşünmek, düşünebilmek... İyi, hoş da, nasıl düşüneceğiz? Sağduyu yeterli mi düşünmek için? Kişisel de-

neyimler yeterli mi? Kişisel tanıklıklar yeterli mi? “Su” üzerinde istediğimiz kadar düşünelim, suyun bir oksijen ve hidrojen bileşiği olduğu gerçeğine varabilir miyiz... kimya okumamışsak?

Toplumsal sorunlar da öyle değil mi? Toplumsal bilimlerle ilgilenmişsek, günlük deneyimlerimize, gözlemlerimize dayanarak düşünebilir miyiz toplumsal sorunlar üzerinde?

Memet Fuat, “Ezenlerle ezilenlerin ortadan kalkması yüzyıllar süren savaşlar, savaşlar gerektirmiş, gerektiriyor. Elde edilen sonuç gene de iç açıcı değil. Çağdaş kapitalist ülkelerde, demokrasi ülkelerinde, gelir dağılımının kaymağını yiyenler bir yandan bolluktan yozlaşırlarken, öte yandan sıkıntılar içinde yaşayanlar, yokluktan kırılganlar bulunması, onca acılı serüvenden sonra, günümüzde de bir çözüme varılamadığını açıkça gösteriyor.” diyor. Bir başkası da, daha 1880 yılında, şöyle diyordu: “Daha yakın zamanların sosyalizmi, varolan kapitalist üretim tarzını ve onun sonuçlarını elbette eleştiriyordu. Ama onları açıklayamıyordu ve, bu yüzden, onlara egemen olamıyordu. Ve onları, ancak, kötü oldukları gerekçesiyle düpedüz reddediyordu. Bu sosyalizm, işçi sınıfının kapitalizm şartlarında kaçınılmaz olan sö-

mürülmesini ne kadar kuvvetle haykırırsa, bu sömürülmenin nerede olduğunu ve nasıl belirdiğini açıkça göstermeye o kadar az güç yetirdi. Ama bunu yapabilmek için, (1) kapitalist üretim yöntemini, tarihi ilişkileri ve belirli bir tarihi dönemdeki kaçınılmazlığı içinde, ve bu yüzden, kaçınılmaz çöküşüyle birlikte göstermek; ve (2) onun hâlâ bir sır olan temel karakterini ortaya çıkarmak gerekliydi. Bu, **artı-değer**'in bulunmasıyla yapıldı.(...) Kapitalist üretimin ve sermaye üretiminin oluşumu, ikisi de, açıklandı./Bu iki büyük buluş, maddeci tarih görüşünü ve artı-değer yoluyla kapitalist üretimin sırrının çözümünü Marx'a borçluyuz. Sosyalizm, bu buluşlarla bir bilim oldu.”

Evet, alıntı Engels'in **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**'inden. (Çeviren: Öner Ünal, Sol Yayınları, 1970, s.75,76)

Memet Fuat, “... bilimin öncülüğüne inanan...” insanlar yetiştirmekten söz ediyor. Öyleyse devam edelim.

MEMET FUAT VE ÜTOPIK SOSYALİZM

“... O çağda (19.yüzyılın başında.-FN), kapitalist üretim tarzı ve onun

la birlikte burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, henüz çok eksik gelişmişti.(...) Eksik kapitalist üretim şartları ve eksik sınıf şartları eksik teorilerle karşılandı. **Toplumsal problemlerin henüz gelişmemiş iktisadî şartlarda gizli duran çözümünü, ütopyacılar, insan beyninden çıkarmaya kalkıştılar.** (Altını ben çizdim.-FN) (...) Bu yeni toplumsal sistemler, ütopyik olmaya önceden mahkûm edilmişti; bunlar, ayrıntıları bakımından ne kadar tam işlendilerse, olmayacak hayallere kapılmaktan o ölçüde kurtulamadılar.” (a.g.e.,s.55,56)

“... O zamandan beri (‘maddeci bir tarih görüşü ortaya’ konduktan sonra.-FN), sosyalizm, artık şu ya da bu usta beynin rasgele bir buluşu olmaktan çıktı, tarihî olarak gelişmiş iki sınıf -proletarya ile burjuvazi- arasındaki mücadelenin zorunlu sonucu oldu. Sosyalizmin ödevi, artık, olabildiği kadar mükemmel bir toplum sistemi uydurmak değildir; ama bu sınıfların ve onların uzlaşmaz karşıtlığının zorunlu olarak doğduğu tarihî-iktisadî olayların ardışmasını (tevalisini) incelemek, böylelikle yaratılmış olan iktisadî şartlarda, çekişmeye son vermenin çaresini bulmaktır.” (a.g.e., s.75)

“... Bu görüş (‘maddeci tarih görüşü’. -FN) açısından, bütün toplumsal değişikliklerin ve siyasî devrimlerin ereksel nedenleri, insanların kafalarında, insanların sonsuz gerçeği ve adaleti daha iyi kavramalarında değil, ama üretim ve değişim tarzlarındaki değişikliklerde aranmalıdır. Varolan toplumsal kurumların akla aykırı ve adaletsiz olduğuna, akıl’ın saçma’laştığına, iyi’nin kötü’leştigi giderek akıl erdirilmesi, sadece, üretim ve değişim tarzlarında sessizce değişiklikler olduğunun ve eski iktisadî şartlara adapte olmuş toplumsal düzenin artık onlara uymaz duruma geldiğinin kanıtıdır. Bundan şu da anlaşılır: gün ışığına çıkarılan aykırılıklardan kurtulmanın araçları da, değişmiş üretim tarzlarının kendilerinde, az çok gelişmiş durumda bulunmak gerekir. Bu araçlar, tümden-gelim yoluyla temel ilkelerden çıkarılmamalı, ama yürürlükteki üretim sisteminin çetin olgularında aranıp bulunmalıdır.” (s.77-78)

Bu alıntılar -söylemek gerekir mi, bilmiyorum- Memet Fuat’ın **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**’i okumadığını düşündüğüm için değil elbette; gençliğimizde okuduğumuz birtakım bilimsel eserleri zaman zaman yeniden okumamız gerektiğini belirtmek için.

Sosyalizmi “bilim” haline getirenler, hiçbir zaman, Memet Fuat’ın sözcükleriyle, “İnsanlar iyidir, ama içinde bulundukları koşullar onları kötülüğe itiyor; koşullar düzelirse insanların iyiliği kendiliğinden (Hele bu ‘kendiliğinden’!-FN) çıkar ortaya, kötülükler silinir.” dememişlerdir. Memet Fuat, o cümlesini “... diye düşünüyoruz” diye bitiriyor. Kimlermiş öyle düşünenler? (Romanlarını düşünüyorum da benim aklıma bir tek Orhan Kemal geliyor...) Bilimsel sosyalizmin kurucuları, “koşullar düzelirse insanların iyiliği kendiliğinden çıkar ortaya” demiyorlar; apaçık, “sosyalizmin ödevi, artık, olabildiği kadar mükemmel bir toplum sistemi uydurmak değildir; ama bu sınıfların ve onların uzlaşmaz karşıtlığının zorunlu olarak doğduğu tarihî-iktisadî olayların ardışmasını (tevalisini) incelemek ve böylelikle, yaratılmış olan iktisadî şartlarda, çekişmeye son vermenin çaresini bulmaktır.” diyorlar; “bütün toplumsal değişikliklerin ve siyasî devrimlerin ereksel nedenleri (...) üretim ve değişim tarzlarındaki değişikliklerde aranmalıdır. Bunlar, felsefede değil, her sözkonusu çağın iktisadında (Altını çizen, Engels.-FN) aranmalıdır.” diyorlar; “...gün ışığına çıkarılan aykırılıklardan kurtulmanın araçları da, değişmiş üretim tarzlarının kendilerinde, az çok gelişmiş durumda bulunmak gerekir. Bu araçlar, tümden-gelim yoluyla temel ilkelerden çıkarılmamalı, ama yürürlükteki üretim sisteminin çetin olgularında aranılıp bulunmalıdır” diyorlar.

Memet Fuat, “İnsanoğlu toplumsalcılığa ayak uyduracak değerde değil” diye düşünürken, toplumsalcılığı... Ne gerek var “toplumsalcılık” demeye “sosyalizm” dururken? “Demokrasi” demiyor muyuz? 1950-60 yıllarında, mahkemelerde savcılarının “‘Aydınlık gelecekler’ diyorsunuz, ne demek istiyorsunuz?” diye ciddi ciddi sorular sordukları dönem-

de, birtakım kavramları ister istemez üstü kapalı sözlerle anlatmaya çalışırdık. Ama hâlâ “toplumsalcılık” da ne oluyor? Komünizme de “ortaklaşmacılık” mı diyeceğiz?...evet, Memet Fuat, sosyalizmi, ütopyik sosyalistler gibi algılıyor; Marx’ın bir cümlesini anımsayarak şöyle diyeyim: İnsanların, canlarının istediği gibi değil, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, geçmişten miras aldıkları veri koşullar içinde kurdukları reel sosyalizmi bir yana bırakıyor, “ütopyacıların insan beyninden çıkarmaya kalkıştıkları” “olabildiğince mükemmel bir toplum sistemi” düşünüyor, buna “sosyalizm” diyor ve insanoğlunun bu sosyalizme ayak uyduracak değerde olmadığını söylüyor.

Bir yanda bu sosyalizm var; kimler kurmuş, ne zaman kurmuş, nerede kurmuş, belli değil. Bir yanda da “insanoğlu” var; bu insanoğlu bu sosyalizme ayak uyduracak değerde değil...

Memet Fuat, “soyut bir insan kavramına yapışmak”tan söz ediyor; ne var ki onca “bilimin öncülüğü” övgüsüne karşın, yaptığı, “soyut ve düşsel bir sosyalizm kavramına yapışmak”tan başka bir şey değil.

“BİLİMİN ÖNCÜLÜĞÜNE İNANAN, KENDİLERİNE ÖĞRETİLENLERİ TEKRARLAMAKLA YETİNMEYEN İNSANLAR...”

Memet Fuat, yazısının sonlarında, şöyle diyor: “Özgür düşünceli, eleştiren, tartışan, sorgulayan, temel inançları bile araştırmadan benimsemeyen, bilimin öncülüğüne inanan, kendilerine öğretilenleri tekrarlamakla yetinmeyen insanlar yetiştirmek -çağdaş eğitimin amacı budur... Şu ya da bu eğitimci öyle buyurduğu için değil, yaşam bunu gerektirdiği için...”

İlk bakışta Memet Fuat’ın söylediklerine katılmamak olanaksız. Ama bana öyle geliyor ki Memet Fuat “temel inançlar”la bilimin toplumsal gelişme yasaları hakkında söy-

**“Memet Fuat,
'soyut bir insan
kavramına
yapışmak'tan söz
ediyor; ne var ki
onca 'bilimin
öncülüğü' övgüsüne
karşın, yaptığı,
'soyut ve düşsel bir
sosyalizm
kavramına
yapışmak'tan başka
bir şey değil.”**

lediklerini birbirine karıştırıyor. Bilimsel sosyalizmin toplumsal gelişme hakkında söyledikleri, bilimsel verilerdir, üniversitelerde öğretilir ve ancak çalışarak öğrenilir. (Kişisel bir anı: İktisat Fakültesi'nde okuduğum yıllarda, Prof.Rustow, “İktisadi Doktrinler” dersinde, yazılı sınavda, Marx'ın “sermayenin temerküzü” hakkındaki düşüncelerini sormuştu; Prof.Ömer Lütfi Barkan da, “İktisat Tarihi” dersinin sözlü sınavında bana “Tarihî materyalizm”i sormuştu. O konuları bilmeseydim Fakülte'yi bitiremezdim.) Bunun için, “kendilerine öğretilenleri tekrarlamakla yetinmeyen insanlar” sözü, her zaman, “özgür düşünceli” olmayı göstermez: Kapitalizmin ne idüğünü anlayıp anlatabilmek Marx'ın kapitalizm hakkında yazdıklarını okuyup öğrenmekle ve “tekrarlamakla” mümkündür.

Memet Fuat, böyle söyleyeceğine, Marksistlerimizin Türkiye'deki “sınıfların ve onların karşıtlığının zorunlu olarak doğduğu tarihî-iktisadi olayların ardışmasını (tevalisini)” gereğince inceleyemediklerini, bu yüzden, “aykırılıklardan kurtulmanın araçları”nın “yürürlükteki üretim sisteminin olgularında aranıp bulunamadığını”, “tüm dengelim yoluyla temel ilkelerden çıkarmak” gibi kolay bir yola sık sık sapıldığını söylese... başkalarını bilmem ama ben hak veririm. Ama şunları da eklerim: Bilimsel düşüncenin gelişmesi demokratik

özgürlüklerin gerçekten var olmasını gerektirir. Çünkü düşünce, ancak özgür tartışma ortamında ve eylemle sınıanarak gelişebilir. Türkiye'de burjuvazi düşünce üretmiyorsa, bunun önemli bir nedeni de sosyalist düşüncenin gelişmesinin önlenmesidir.

İNSAN TÜKENMEZ

Memet Fuat, yazısında benim adımı da anmış. Dağlarca'nın “İnsan Tükenmez” şiirini andıktan sonra (O şiirin adı, 1956'da yayımlanan ilk kitabımın da adı olmuştu.) “Ya Fethi Naci?...Dağlarca'nın yoğunlaştırmasını sloganlaştırarak dost düşmana duyurduğu dinmez güvenini, insanın tükenmezliğine umutla bağlanışını bugün de sürdürüyor mu dersiniz?..”

Yukardaki satırlar, bu sorunun cevabını veriyor.

“İnsan Tükenmez” adlı yazımı 35 yıl önce, 1954'te yazmıştım; 1956'da yayımladığım ilk kitabımın adı da “İnsan Tükenmez”di. O yazıda “İnsan Tükenmez” düşüncesini şöyle açıklamışım: “Bana öyle geliyor ki, gerçekçi, millî edebiyatımızın dayanması gereken temel ilke, “İnsan Tükenmez” ilkesidir. Bu, aydınlık gelecekler edebiyatı demektir; daha iyi, daha insanca bir dünyanın, insanların gerçekten hür, gerçekten eşit yaşayacakları kardeş toplumunun kurulabileceğine inanmak demektir; insana, insanın gücüne inanmak, ona layık olduğu değeri vermek demektir; iyimserlik, güçlüklerin yenildiğini görmekten, yenileceğine inanmaktan gelen bilinçli bir iyimserlik demektir.” (İnsan Tükenmez, Adam Yayıncılık, 2.baskı, 1982, s.10)

Memet Fuat, yazısında, şöyle diyordu: “... soyut bir insan kavramına yapışarak umudunu yitirmeden yaşarsın... İnsan iyidir... İnsan sana güveniyor... İnsan tükenmez...”

Memet Fuat'ın yazısını okuyunca, açık söyleyeyim, “Acaba soyut insandan mı söz etmişim?” diye bir an kaygılandım. Boşuna kaygılanmışım, yukardaki paragrafın hemen arkasından şu paragrafı yazmışım: “‘İnsan’ diyorum. Zamandan, mekândan tecrit edilmiş soyut insan değil tabii. Yaşadığı toplum içindeki insan, bu toplumu daha ileriye doğru değiştirecek toplum katının insanı.”

O yıllarda ancak bu kadarı yazılabiliyordu. Ama “bu kadarı” bile kitabın toplatılmasına, 142.maddeden mahkemeye verilmeme yetmişti.

İnsan Tükenmez'de, bugün artık katılmadığım düşünceler var; ama bunlar, edebiyatla ilgili düşünceler. O konularda, 1950'nin sonlarında, “Bir Autocritique Denemesi”ni yazmıştım. Sosyalizm konusundaki düşüncelerimde bir değişiklik yok: 1946'dan beri. Sadece, zamanla, sosyalizmin kuruluşunun güçlüğü, “can çekişen” kapitalizmin sandığımız gibi öyle kolay ölmeyeceğini daha iyi anladım. □

**“Bilimsel düşüncenin
gelişmesi demokratik
özgürlüklerin
gerçekten var
olmasını gerektirir.
Çünkü düşünce,
ancak özgür
tartışma ortamında
ve eylemle
sınıanarak gelişebilir.
Türkiye'de burjuvazi
düşünce
üretmiyorsa, bunun
önemli bir nedeni de
sosyalist düşüncenin
gelişmesinin
önlenmesidir.”**

ÖZGÜRLÜĞÜN TAŞIYICILARI

Refik Zerengil

Geçenlerde **Humanite**'nin sayfalarını çevirirken Misak Manukyan'a ayrılmış bir sayfada burkularak durakladım; günün politik haberleri, partinin seçim çalışmaları, Salman Rüşdü olayının yankıları ile dolu gazetede, ekonomi ve spor bölümleri arasına sıkışmış bir sayfada, bu Rezistans kahramanının portresi, arkadaşlarıyla birlikte çekilmiş bir resmi, kurşuna dizilmesinin 45. yıldönümünde yazılmış anma yazısı ve ünlü Kızıl Afiş, kulaklarımda Leo Ferré'nin "Çok sevgili Melinée, zavallı küçük yetimim" diyen ezgili sesine, infazdan önce karısına yazdığı mektubun ağıtlaşmış melodisine dönuştü.

Manukyan Anadolu doğumlu bir Ermeni işçiydi, şairdi, Komünist Partisi'ne üyeydi, Rezistans'ın göçmen işçi kolunun başıydı. Gestapo tarafından iki kez tutuklanmıştı. Üçüncü kez 23 arkadaşıyla alındı, yargılandı, Kurtuluş'tan altı ay önce kurşuna dizildi. Grubunda, İspanya savaşındandır geçmiş Cumhuriyetçiler, Mussolini İtalyası'ndan gelmiş özgürlükçüler, jenositten kaçabilmiş Doğu Avrupalı Yahudiler, Almanyalı komünistler, çeşitli milliyetlerden göçmenler bulunuyordu. Faşizme karşı özgürlük, savaşa karşı barış için can vermiş on milyonlarca insan arasındaydılar.

Hafızasını yitiren çağdaş Batı toplumunun mensubu Fransa onları çoktan unutmuştu. Hiçbiri Fransız değil-

di, fakat Fransa'nın özgürlüğü için ölmüşlerdi.

Aralarından bazıları daha birkaç yıl öncesine kadar, Enternasyonel Tugay'da İspanya için savaşmışlardı.

Şimdi Fransız direnişçileriyle (Enternasyonal Tabur'larda çarpışmış ya da yenilgiden sonra binlerce İspanya Cumhuriyetçisini Pireneler'den Fransa'ya geçirmiş Fransız arkadaşlarıyla) ve İspanya'dan gelmiş Cumhuriyetçilerle birlikte Fransa için savaşıyorlardı.

Nasıl ki, çağdaş Fransa onları çoktan unuttuysa, çünkü kendi direnişçilerini unuttuysa -koca bir direniş General de Gaulle'ün adına indirgediyse- çağdaş İspanya da, Enternasyonel Tugayları ve kendi Cumhuriyetçilerini unutmuştu.

Bu yıl, İspanya Savaşı'nın bitmesinin, Franko'nun tüm İspanya'da kontrolü ele geçirmesinin 50. yıldönümü. Gene bu yıl, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının da 50. yıldönümü.

Ama Avrupa'nın önemli bir bölümü, savaşı da, faşizmi de, yaşanan dehşeti de, çekilen acıları da çoktan unuttu. Doğaldır ki, o acıların bir an önce sona ermesi için daha büyük acılara gönüllü olarak atılan insanları da unuttu. Savaşın tek suçlusu Mihver Devletleri ilan edildi, koca Avrupa'nın bu kadar kolay boyun eğişi üzerinde hiç durulmadı, Yahudi soykırımının tüm suçu Naziler'e yüklendi, fakat Yahudileri Gestapo'ya, işgal kuvvetlerine ihbar ve teslim edenlerin, ülkeleri işgal edilmiş toplumlar olduğu gerçeği suskunlukla geçiştirildi. Alman orduları Doğu Cephesi'ni açtıktan sonra İngiltere'deki karargâ-

hın ve başta Churchill ile müttefiklerinin nasıl ellerini oğuşturdukları, Batı'da cephe açma taleplerini nasıl geri çevirdikleri, ancak Almanlar'ın Doğu Cephesi'ndeki bozgunu kesinleştikten sonra telaşlanıp Normandiya Çıkartması'na giriştikleri bilinir. Daha sonra Normandiya Çıkartması birtakım teknik nedenlere bağlanıp savaşın dönüm noktası diye tanıtıldı, Almanyaya Batı'dan giren Amerikan ordularının iki milyon sivil katletmesi, karşı koymayan kentlere tonlarca bomba yağdırarak taş üstüne taş bırakmaması savaşın gereği ve zaferin taçlanması sayıldı. Ve nihayet, Birinci Dünya Savaşı'nı da, İkinci Dünya Savaşı'nı da çıkartıp, dünyayı kana bulayanın, on milyonlarca insanın canına kıyanın şu ya da bu ülke olmaktan çok kapitalist sistemin bizzat kendisi olduğu, sömürge ve pazar paylaşımından ve ihtirasından başka bir şey olmadığı Marksistler dışında kimse tarafından ağza alınmadı.

Boynunda iki dünya savaşının yükünü taşıyan kapitalist uygarlık bugün şiddetten çok uzaklaşmış bir görüntüde! Örneğin Fransızlar devrimlerinin 200. yıldönümünde mahkeme kurup 16. Louis'yi beraat ettirdiler. Ama aynı hümanist Fransa harıl harıl nükleer silah üretiyor, Avrupa'daki orta menzilli füzelerin karşılıklı kaldırılması için yapılan görüşmelere kendi nükleer gücünün katılmaması için taraflara tariz üzerine tarizde bulunuyor, Yeni Kaledonya açıklarında nükleer deneme gösterileri yapıyordu. Kral mazlumlaştırılırken, Robespierre'in kanlı bir tiran olduğu, Saint-Juste'ünse gözü dönmüş bir ih-

tilalciden başka bir şey olmadığı sürekli işleniyordu.

Şiddetten uzaklaşmış, bilim ve teknolojide büyük aşamalar yapmış Batı'nın önde gelen dev tröstleri şimdilerde Yıldız Savaşları Projesi'nden bize ne düşecek diye hesaplara, pazarlıklara dalmış bulunuyorlar. Şiddeti, 45 yıl önce Hiroşima ve Nagazaki'de, 35 yıl önce Dien Bien Fu'da ve Kore 38. Enlem hattında, 1975'te Saygon'da, 1979'da Çad'da, 1982'de Falkland'da bırakmış Batı, şu sıralarda, dayattığı üstünlüğünü asker kullanmaksızın sürdürebilmesinin, Üçüncü Dünyayı avucunun içinde kıvrandırtmasının keyfini yaşıyor.

Bu denli uygarlaşmış, böylesine şiddetten uzaklaşmış bir sistemin insanlarına, şimdi durup dururken tarih öncesinden çıkartılıp getirilmişcesine, Avrupalı direniş kahramanlarını, İspanya Cumhuriyetçilerini hatırlatmanın ne alemi var? Böyle yaparak şiddeti çağrıştırmamanın manâsı ne? Hele hele, onlardan habersiz genç kuşaklara bu menkıbeleri anlatıp bilinçlerini şiddetle bulandırmak ne kadar yanlış! Batılı gençler artık böyle şeyleri dinlemek ve öğrenmek istemiyorlar. Onlar Rambo seyrederek, elektronik oyunlarda uzay gemisi torpilleyerek, gezegen vurarak eğleniyorlar.

□

Batı'nın bu ve benzeri özellikleri

yeni bir olgu değil. Yeni olan, olsa olsa dünya sosyalizminde Batı'ya ve kapitalizme bakıştaki kimi iyimser yaklaşımlar.

Günümüz dünyasının girift ilişkilerinin derinlemesine analizi, yaşamakta olan değişimlerin, trend'lerin isabetle değerlendirilmesi, karmaşık sorunların çözümü için yeni politikaların üretilmesi, kuramın zamanla dönüştürüldüğü kalıplardan, içi boşaltılmış genellemelerden kurtarılması ya da şiddetten arındırılmış bir dünyanın özlenmesi, hedeflenmesi... bunlar hiçbirimizin reddedeceği çabalar değil. Benim sorularım, yakın zamanlara değin sosyalizm ve dünyanın sosyalist geleceği adına çizilen iyimser tabloların, ilerletici olmayan övünmelerin, bugün kapitalizmin egemenliği, ekonomik, teknolojik gelişkinliği altındaki bir dünyada **kapitalist sömürüye** ve emperyalist tahakküme karşı mücadele etmeden de insanlığın esenliğe ulaşabileceği yolundaki bir iyimserliğe yerini bırakmakta olmasına.

Çünkü, çubuğun tersine bükülmesini andıran böyle bir iyimserlik, ister istemez politikadan düşünce planına geçiyor, akıl yürütme ve tartışma zamanla öyle bir zemine kayıyor ki, sanki Marksizm şiddet yanlısıymış da, şimdi yeni koşullarda şiddeti dışarılayan yeni bir anlayışın mimarı ol-

mak için artık bu eskiyen yanı değiştirmek gerekiyormuş gibi bir yanılsamaya yol açıyor. Bu kadarla da kalmıyor, bazı yeni premislerden yola çıkan yeni muhakeme tarzı, onu hazırlap benimseyenlerin psikolojilerine yansıyor ve sömürüye, baskıya karşı verilmiş mücadeleler, onların bıraktığı birikimler, manevi değerler adeta çok uzak geçmişte kalmış menkıbelere, ilk çağ destanlarına dönüşüyor. Her şey akli, fazlasıyla akli, ziyadesiyle rasyonel oluyor, tesbitlerle temenniler çoğu kez birbirine karışıyor ve insanoğlunun **başkaldırısı**, onun sayısız örnekleri, özellikle ve özellikle yakın tarihin devrimci dönüşüm ya da özgürlük mücadeleleri sanki hamasi ya da romantik veya nostaljik sözlermiş gibi alınıyor. Bu, farkında olmadan sosyalizm açısından, sömürsüz ve baskısız bir gelecek için verilen uğraş açısından bir değerler aşınımına yol açıyor.

Yukarıda, bir yıldönümünün çağrıştırdığı iki örneği andım; Fransa'daki direnişçileri ve İspanya halkının olağanüstü kahramanlığını. Ondan bir ay önce, Bavyera ayaklanmasının ve Karl Liebknecht'le Rosa Luxemburg'un öldürülmelerinin 70. yıldönümüydü. Şu günler, 146 günlük Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nin ve -Bella Kun'un- 70. yıldönümünde anılacağı günler. İspanya savaşı da,

İkiyüz yıl önce Versay'a yürüyen Parisliler

Bavyera ayaklanması da, Macar devrimi de yenilmişlerdi. Ama Şikagolu işçiler de yenilmişlerdi, Paris komünarları da, Lyon dokumacıları da. Partice Lumumba da yenilmişti, Ernesto Che Guevara da. Spartakus da.

Ne ki, bütün bu yenilenler, **yenilgilerine rağmen**, Spartakus'tan günümüze başkaldırının simgesi olarak, haksızlığa, adaletsizliğe boyun eğmemenin onurunu yüceltiler, insanlığın -sadece anısında ve hafızasında değil- düşüncesinde, mücadelesinde, manevi değerlerinde... ama en önemlisi **umudunda** yaşadılar, dünü yarına taşıdılar, yenilgileri içinde bile umudu ve geleceği diri tuttular. Çünkü onlar, insanlığın biriktire geldiği çok önemli değerleri dün, bugünde bırakmayıp yarına dönüştürdüler. Yenilgileri politikti, zaferleri ise o değerlerin yaşatılması oldu.

O değerler, en başta hak, adalet ve özgürlüktü. Baş eğmemekti.

Buradaki "yenilgi bile" vurgulaması, doğal ki, başkaldırının yazgısının yenilgi olduğu anlamına gelmiyor, tersine, maddi ve sosyal bir vakıa olan başkaldırının başarısında **manevi değerlerin** önemini anlatıyor. Nitekim, Prometheus simgesinin çağlar boyu insanlık tarafından yaşatılması boşuna değil. Dünyanın başka yörelerindeki mitolojilere de baktığımızda, bütün halkların böyle simgeler yarattığını görüyoruz. Çocuk ma-

sallarının önemli bir bölümünün güçlü fakat haksız ve kötüye karşı güçsüz ama haklı ve iyi olanın mücadelesini ve sonunda kazanmasını anlatması da boşuna değil. Köylü isyanlarından ve burjuva demokratik devrimlerinden bu yana ise kitlelerin aktif mücadelesinin tarih sahnesinde ön plana çıkmaya başladığı, bu aktivitenin boyutları ölçüsünde belirleyici rol kazandığı da bilinen bir gerçek.

Batı'nın sağladığı refah, teknolojik üstünlük, sosyal barış ve stabilizasyon, o ülkelerde, devrimci dönüşümleri yığınların siyasal aktivitesinden çıkarmış, yığınların çoğunluğunu hareketsizleştirmiş, en ileri kesimlerinin siyasal faaliyetini ise işsizlik, yeni demokratik haklar, barış-silahsızlanma, çevre korunması gibi konulara yoğunlaştırmış durumda. Ama bu nesnel durum, insanlığın ideal sisteminin kapitalizm olduğu, kapitalist sistemin öykünülecek bir yaşam tarzı sunduğu anlamına gelmiyor. Bireyin sıradanlaşması, insanların prototipleşmesi, insanlar arasındaki ilişkilerin sığlaşması, "kitle kültürü"nü yaratılması, toplumsal ve kişisel açıdan kimlik bunalımının yaşanması, bunun ruhsal bunalımlara yol açması, insanların -sadece kendi emeklerine değil- birbirlerine ve kendilerine yabancılaşmaları, insanın teknolojik insana dönüşmesi, insanların kendi ülkesinde ya da dünyanın baş-

ka yörelerinde başka insanların çektikleri acılara karşı duyarsızlaşması, toplumların (yığınların) kendi güvensizliklerini nükleer dengelerin korunmasında görmeleri, bu görüşü savunan partilere oy vermeleri insanlığın ideali değil.

İşte anılan gelişkin kapitalist toplum insanı dününden hemen hemen tümüyle koparılmış, yarını hiç düşünmeyen, insanlığın nereye gittiği, dünyayı nasıl bir gelecek ve ne gibi bir yaşam tarzının beklediği üzerinde hiç düşünmeyen, içinde yaşadığı toplumsal sistemi ve ilişkiler ağını idealleştiren, kısacası bu sosyal amnezi ile dününü yitirmiş, konformizm ile yarını dışlamış ve her şeyi, giderek artan ölçekte teknolojik gelişmeye bağlanmış bir toplum, kültürel sürekliliğin manevi öğeleri açısından duraksamış, gerilemiş bir toplumdur. Kültürün maddi yanı, bilimsel ve teknolojik ilerlemeyle, gitgide daha fazla, daha daha fazla manevi öğelerine ağır basmakta, onları önemsizleştirmekte, bu yüzden de insani değerleri boyuna tahrip etmektedir. İnsanın uğradığı bu muazzam erozyon insan öznesini zayıflatmakta, insanı makineyle bütünleşmiş, teknoloji içinde yitmiş, maddi refah içinde bireyini eritmiş bir geleceğe doğru sürüklemektedir.

Buna karşılık -kapitalist toplum insanı, dünden ve yarından ne denli so-

ve elli yıl önce Madrid sokaklarında yürüyen enternasyonal tugaylar özgürlüğün taşıyıcısıydılar.

yutlanmışsa- sosyalist toplum insanı da uzun süre dün ve yarın arasına sıkışmış, bugünü önemsizleşmiş, dününü iyi tanıyan, ama adeta **yarın için yaşayan**, kültürünün manevi öğeleri zengin, maddi öğeleri ise ikinci plana itilmiş bir durumda kalmıştır. Sosyalist toplum insanının zaman boyutunda dün ve yarın arasındaki bugünsüzlüğü, onun mekân boyutunda antagonist sınıflı bir dünyayla kuşatılmış bir zemine hapsolmuşluğuyla, okyanus ortasında imkânları kısıtlı bir ada toplumu gibi yaşamıyla birleşince, insanlar **yarın için** bugün dışlarını sıkılamak zorunda kalmışlardır. Emperyalizmin silah üstünlüğüyle dünyaya her istediğini dayatmasını önlemek için sosyalizme yabancı olduğu halde silahlanmaya girmişler, maddi üretimlerinden özveride bulunmuşlardır, Üçüncü Dünya'nın gelişmesi için özveride bulunmuşlardır, fakat bütün bunların dünyada kapitalist üstünlüğe son vermeye yetmediğini görmüşlerdir. Teknolojide geri kaldıklarını farketmişlerdir, yarınki kuşaklar için yaşamının bugünkü insana yeterince motivasyon oluşturmadığını kavramışlardır, düşman bir dünyayla kuşatılmış olmanın psikolojik faktörlerinin, kendilerini sosyalist demokrasiden uzak düşürdüğünü; devletin göçüp gitmesi için zorunlu ademi-merkeziyetçilikten, toplumsal kurumların özerkleşmesinden, giderek bağımsızlaşmasından toplumu alakoyduğunu, devletin ve merkezi otoritenin -erimek şöyle dursun- güçlendirildiğini, bunun ise bürokratik bir aygıt ve ayrıcalıklı bir yönetici zümre yarattığını, merkeziyetçi yapının demokrasiye elvermediği gibi, ekonomik ve sosyal yaşamı da hantallaştırdığını anlamışlardır... Bu ve benzeri negatiflerin, kapitalizm-sosyalizm mücadelesinde kapitalizmin hanesinde pozitif dönüştüğü ortaya çıkmıştır.

Buradaki "ortaya çıkmıştır" sözü ne kadar isabetli, bilemiyorum. Çünkü yeni yaklaşımın içinde yer alan -ama hepsi olmayan- bazı savlar yaşayan sosyalizmin zaaflarının, yetersizliklerinin, başarısızlıklarının kapitalizm hanesine pozitif kaydedilmesi üzerinde durmaktan çok, kapitalizmin kendi özelliklerinden ve evrimleşmesinden, çağa ayak uydurmasın-

dan dolayı başarılı olduğunu düşünmeye daha yatkın bir izlenim uyandırıyorlar. Oysa teorideki sosyalizmin, çoğu birbirine benzer özelliklere sahip belli bir grup ülkedeki toplumsal, tarihsel koşullar içinde hayata geçirilmesiyle doğmuş olan, -bu nedenle de reel sosyalizm, yaşayan sosyalizm gibi adlarla anılarak ister istemez kuramsal sosyalizmden olan farkları dile getirilmek istenmiş- bugünkü sonuç, yani sosyalizmin, kapitalizmi geçememiş olması kapitalizmin sosyo-ekonomik bir sistem olarak tarihsel üstünlüğü anlamına gelmiyor, insanlığın önüne imrenilir, özenilir bir yaşam tarzı koyduğu anlamına hiç gelmiyor. Kapitalizmin mevcut dinamikleriyle tarihsel helezon'un bir üst halkasına sıçrayabileceği yolundaki savlar ise bilimsel ve teknolojik gelişmeyi her şeyin merkezine koyan bir yaklaşımın ürünü gibi gözüküyor.

Böylece, yaşayan sosyalizmin insanlığa ideal bir yaşam tarzı sunamasından yola çıkıldığında, kapitalizmin başarıları ve dinamikleri, potansiyelleri gösterilirken, "insanlık için nasıl bir yaşam tarzı öngörüldüğü" sorusu yanıtsız kalıyor ya da bu soru, insanlığın bugününü nükleer felaketten ve çevre tahribinin getireceği yıkımlardan kurtarma görevinin ağırlığı altında önemsizleşiyor. Bugünü kurtaramazsak, yarına hiç gidemeyiz, denilirken, o yarının nasıl bir yarın olacağı, nasıl bir toplumu öngördüğü, **nasıl bir insanı amaçladığı** üzerinde pek durulmuyor. İnsanlığın gelecek için hangi insan ilişkilerini, **hangi insan dokusunu** hedeflediği konusunu boşlukta bırakıyor. Başka bir deyişle, insan bilincinin motivasyonu ne olacak sorusu önümüze çıkıyor. İnsan faaliyetinin bilinçli bir çaba olması bilinçliliğin her şeyden önce amaçlılık olması anlamına geldiğine göre insanlığın önünden sınıfsız, zümresiz, dolayısıyla devletsiz, ulus-suz.... kısacası ayrıcalıksız bir toplum ideali kalkmış değil. Dünyayı oraya götürecek dinamiklerin, hareket ettirici motor gücün değişip değişmediği, değiştiyse, değişiyorsa ya da değişme eğilimi gösteriyorsa, bunun ne olduğu, ne olmadığı tartışılıyor. Üretim ilişkilerinde "herkesten yeteneği kadar - herkese ihtiyacına göre" il-

kesinin hayata geçeceği toplum için o olanağı sağlayacak bilimsel ve teknolojik gelişkinlik bir önkoşuldur, ama o toplumun salt teknolojik düzeyle değil, esas olarak insan öznesiyle, insan bilinciyle, onun manevi kültürel değerler sistemiyle kurulabileceği açıktır; bu nedenle de o insanın yetiştirilmesi daha büyük önkoşuldur. Kapitalizm ise böyle bir değerler sisteminden kesinlikle yoksundur. Kapitalizm teknolojik ilerlemeyi sağlayabilir, daha da hızlandırabilir, fakat insanı o düzeye yükseltemez. Bunun sonucunda da, insan giderek artan ölçekte makinaya tabi olmaya başlar. Teknolojik gelişme araç olmaktan çıkıp amaç olmaya dönüşür. Kapitalist toplum içinde kalınarak sağlanacak bilimsel ve teknolojik gelişme günün birinde kimliğini yitirmiş, manevi zenginlikleri kalmamış, üretimdeki otomasyona bağlı olarak kendisi de otomatlaşmış, yani birey olmaktan çıkmış bir topluluk yaratmaktan başka bir sonuç doğurmaz.

Öte yandan, kapitalizm ile kapitalizm karşıtı güçlerin mücadelesi günümüzde şiddeti diri tutuyor, şiddetten arınmış bir dünya hedefini geciktiriyor, insanlığı nükleer tehdit ve toptan yokoluş tehlikesi altına sokuyor kaygısı son derece haklı ve önemli. Ne ki kapitalizmin haydutluğu, pervasızlığı, gözü dönmüslüğü karşısında sosyalizmin sorumluluk taşıması şayet insanlığın önünden sosyalizm ideallerinin kaldırılması -ya da aynı şey olan, kapitalizmin kendi dinamikleriyle ve evrimiyle sosyalizmin amaçladığı ideal topluma varabileceğinin umulması- sonucunu doğurursa sosyalizmin taşıdığı değerlerin -insan bilinçliliğinin- **maddi güce dönüştürülmesi** ister istemez önemini yitirir. (Zira, gerek sosyalist ülkelerin sosyalizm uğraşları, gerekse gelişkin kapitalist ülkelerdeki ve Üçüncü Dünya'daki anti-kapitalist mücadeleler -sosyalist alternatif arayışları- kapitalizm için, burjuvazi için bir tehlike teşkil edecektir. **Ancak** sosyalist alternatiften vazgeçildiği, sosyalizm kapitalizmin karşısında durmadığı takdirde burjuvazi rahat bir soluk alabilecektir.)

Bu demektir ki, insanlık sınıfsız topluma, özel mülkiyetin ve artı-değerin kaldırılması yolundan değil, ka-

pitalizmin kendi dinamikleriyle ve teknolojik ilerlemesiyle yönelecektir. Mülkiyetin toplumsallaşması kapitalizmin kendi evrimi içinde gerçekleşecek, kapitalist toplum insanı sosyalist değerler sistemine kendiliğinden ulaşacaktır. Oysa kapitalizm, doğası ve temel yasaları gereği ne mülkiyeti sosyalleştirir, ne idealleri -yarını- benimseyebilir ve öyle bir insan yaratabilir. Olsa olsa, sadece teknolojiyi geliştirebilir. Kapitalizmin şiddete başvurma ya da şiddeti bir tehdit olarak sürekli diri tutma tıyneti insanlık için sürekli bir tehlike oluşturuyor. Ama bu tehlikeyi bertaraf etmek için sosyalist ideallerin ve onlar için **bugünden** mücadele etmenin insanlık gündeminde önemsizleştirilmesi de dünyayı kapitalizmin değer ölçülerine terk ediyor. Bu problematiğin içinden çıkmak olası değil. Şu halde, sosyalizm için kapitalist toplumsal sisteme karşı mücadeleden geri durmak, dünyayı değiştirme misyonunu barış ve çevre sorunlarından başlatmak çözüm getirmiyor. Bu nedenle, zorunlu bir geri çekilmeyi kuramsallaştırmak yerine, kuramla mevcut dünya arasındaki düşünsel köprüleri kurmak -ya da yeniden kurmak- "nasıl bir sosyalizm, nasıl bir yaşam tarzı, nasıl bir alternatif" sorusuna eğilmek, sadece kapitalist ve sosyalist dünyadaki değil, tüm yeryüzündeki bütün dinamikleri yeniden irdeleyerek kapitalizmin dışındaki tüm potansiyelin nasıl mobilize edilebileceği, kapitalist ülke insanı dahil, insanların hangi yöntemlerle harekete geçirilebileceği üzerine yoğunlaşmak tüm dünya Marksistlerinin düşünsel ve eylemsel görevi oluyor.

İnsan öznesinin mobilizasyonu ise değerler karmaşası içinde, amaçsız, idealsiz başarılabilir. İslam dünyasında fanatizmin bu boyutlarda aktifleşmesi, Batı karşıtı -özünde emperyalizm karşıtı- büyük bir potansiyelin geriye doğru, gerici ve gayriinsani motiflerle harekete geçirilmesinin bir ifadesi olmuştur. O potansiyel devrimci ve demokratik dönüşümler doğrultusunda mobilize edilemediği, ileri atılımlara dönüştürülemediği, hangi nedenlerle olursa olsun o ülkelerin ve dünyanın ileri güçleri o toplumların önüne alternatif koyamadıkları için, Batı'ya olan içgüdüsel,

spontane tepkiler, İslam İdeolojisi adı altında gerici, karşı-devrimci bir mecra kanalize edilmiş, insanın öz potansiyeli bizzat kendi tahribine yönelmiştir. Böyle bir gerici patlamaya yol açan dönüm noktasının Şah despotizmine karşı başkaldırı olması ve İran'ın giderek ruhani ve politik bir merkez haline dönüşmesi ilk çıkış noktasındaki başkaldırı dürtüsünün önemini göstermektedir. Buna karşılık, Güney Afrika halkının başkaldırısı siyah ırkın ve tüm insanlığın gönlünü kazanmıştır. İran örneğindeki haklı başkaldırı gerici bir ideolojiyle geriye doğru İslam alemini bloklaştırırken, Güney Afrika halkının başından beri ileriye bakan başkaldırısı ırkçılığa karşı **beyaz ırk dahil** olağanüstü bir destek ve hareketlenme sağlamıştır. Demek ki, sorun, sınıflardan, ideolojilerden soyutlanmış bir şiddet ve şiddetsizlik karşıtlığı değildir. Evet, başkaldırının kendisi ne yazık ki, şiddeti içermektedir, çünkü **şiddete karşı** başkaldırılmıştır. Daha da önemlisi, başkaldırı olgusu günümüz dünyasına özgü bir fenomen değildir. Tüm insanlık tarihi boyunca adalet duygusu, hak duygusu insanlığın içinden sökülüp atılamamıştır. Yukarıdan gelen şiddetin önlenemediği yerde, er veya geç aşağıdan başkaldırı (şiddet) gelecektir.

Stabilize olmuş ileri kapitalist toplumlarda başka sorunların öne çıkmış olması ve çözümün barışçıl yöntemleri gerektirmesi, büyük fırtınalar içinde kaynayan ve büyük acılarla kanayan Üçüncü Dünya'nın alabildiğine keskin çelişkilerinde de aynı yöntemlerin geçerli olduğu anlamına gelmiyor. Çünkü Üçüncü Dünya'da yukarıdan gelen zorun şiddeti pek büyük. O ülkelerin halk güçlerine egemenlerle ulusal uzlaşma önermek realiteye uygun değil, zira, çekilen acılar dayanılmaz ölçüde. Yukarıdan gelen şiddete karşı coplu başkaldırının gerçekleştirilemiyor olması, egemen güçlerin şiddetini ortadan kaldırmadığı gibi, ezilen, horlanan, acı çeken, içinde kinler ve öfkeler biriktiren insanlar şiddeti **biribirlerine karşı** kullanıyorlar. En çarpıcı örnekleri Latin Amerika'da görüldüğü gibi, sayıları milyonları bulan lumpen kalabalıklar, gasp, soygun, saldırı, kavga, cinayet, asayişsizlik o ülkelerin alt kat-

manlarının gündelik yaşamı halini almış. (Nitekim Caracas'ta onbinlerce insanın dükkânları yağmalaması, zengin semtlerdeki evleri basması, yarın pek çok benzeri tekrarlanacak güncel bir olay.) Kısacası, başkaldırmamakla o toplumlardan şiddet kalkmıyor.

Haksızlığa, adaletsizliğe, tahakküme karşı başkaldırı ruhunu köreltmek değil, onu **topluluk ruhuna dönüştürmek**, bilinçli, amaçlı bir mücadeleye sevk etmek istenmeli. Toplumlar uzak ve hatta yakın geçmişteki kahramanlıklarını ve kahramanlarını unuttularsa, onları insani değerlerin simgeleri olarak yaşatmak ve yarına taşımak ileri güçlerin işi olmalı. Bir Simon Bolivar, bir Jose Marti, bir Zapata, bir Ernesto Che Guavara koca bir Güney kıtasının başkaldırı ve özgürlük sembolleridirler. Umudun taşıyıcılarıdır. Onları ve diğerlerini yüceltmek, asla şiddete tapınmak değildir. Şiddete boyun eğmemek demektir.

Şiddet tapıncı Marksizme sadece yabancı değil, aykırıdır da. Şiddete başkaldırmak şiddet tapıncı anlamına gelmiyor. Şayet dün de, bugün de toplumlar şiddet üretiyorlarsa, bunun nedeni antagonist sosyal sistemlerdir. O toplumların zora dayalı yönetimleridir.

Uygarlık özlemleri, kalıcı barış çabaları, şiddetten arınmış bir dünya uğraşları bizleri özgürlük kahramanlarına ve kahramanlıklarına yabancılaştırmamalı. Çünkü insanlık bugünlere değin o mücadelelerle ve onların kuşaktan kuşağa taşınmasında rol oynadıkları değerlerle gelmiştir. İnsanın en büyük değeri özgürlük olduğu için bu böyledir. İnsanın insanı ezmesi yeryüzünden kalkana kadar başkaldırı ruhu, başkaldırı düşüncesi ve eylemi devam edecektir. İnsanların artık başka insanlara başkaldırmayacağı bir toplum, insanlar arasında kavganın, mücadelenin bulunmayacağı bir toplum, nihai bir barış, kardeşlik ve özgürlük toplumu elbette insanlığın idealidir. Ama o ideal kendiliğinden yakınlaşmamaktadır, mücadele etmeksizin, başkaldırmaksızın kazanılmamaktadır. □

Missac Manouchian'ın bazı şiirleri De Yayınları'ndan çıkan **Red Türküleri**'nde, son mektubu ise gene De'nin **Hayatı Seviyorlardı** adlı kitabında ve Düşün'ün Kasım 1985 tarihli sayısında yayınlanmıştır.-Ed.

GÜNDÖKÜMÜ' 89

Tomris Uyar

Dün akşam, televizyondan verilen Galatasaray-Monaco maçının ilk on beş dakikasını gözucuyla izledikten sonra vazgeçtim. İki takımın oyun düzeyi de bir seyir keyfi sunmaktan çok uzaktı. Sporun hiçbir dalına ilgi göstermemekle övünen aydınlardan değilim. Bir zamanlar ateşli bir Fenerbahçe taraftarıydım, takımımın hiçbir maçını kaçırmadığım gibi maçlara sarı buluz ve lacivert etekle gitmekten yani giyimde renk estetiğini çiğnemekten de kaçınmazdım. Şimdilerdeyse benim-senin, yerli-yabancı demeden iyi oynayan takımlardan yanayım. Takıma değil oyun'a taraftarım.

Sekiz-on yıl önce bir yaz tatilinden dönerken gemide, bir dönemin "star" G.S.'lisi Küçük Ali'ye raslamıştım. Gemide bir grup taraftar, yaklaşan GS. maçını tartışıyor, tahmin yürütüyorlardı. Orta yaşlılar dahil, içlerinden hiç kimse az ötede sessiz-sessiz oturan Küçük Ali'yi tanıyamıyordu bile. Kendimi tutamayıp yanına gittim. Bir zamanki düşmanıma (!) duyduğum hayranlığı belirtmek geldi içimden.

-Biliyor musunuz? dedim. Sizin oy-

nayacağınızı duyduğumda günüm çok kötü geçirdi. Yenileceğimize ilişkin bir önseziyle. Hele o unutulmaz rövüşatolarınız içimi nefret ve hayranlıkla doldururdu.

-Beni hatırlamanız şaşılacak bir şey, dedi. Kimse hatırlamıyor artık sanıyordum.

Oldukça uzun süren söyleşimiz sırasında, günümüz futbolunun tutarsızlığını futbolcuların artık daha iyi yetiştirilmelerine, daha geniş olanaklara kavuşmalarına karşın kendilerini eğitmemelerine bağladı. Profesyonel futbola gılgılı ilişkilerin, yüksek transfer ücretlerinin el atması elbette kaçınılmazmış günümüz spor dünyasında ama kendisinin oynadığı dönemde, takımında "okul" ve okula bağlı kalmak duygusu, her şeyden üstün sayılmış. Matematikten, edebiyattan ve sanattan habersiz bir futbolcunun bir atımlık barutu ne kadar gidermiş ki?

-İçimden geçenleri açıkça söyleyerek genç kızlığınızın zehir ettiğim günlerinin borcunu ödeyim bari, dedi gülerek. Bizimkiler -zaten maçı alamazlar bence ya- yenilseler de akılları başlarına gelse diyorum.

-Aman sesinizi yükseltmeyin! Sizi Fenerli falan sanırlar. Ama on yıl öncenin sporsever kalabalığı kızsız kızsız ne kadar kızardı karşı takımdan birine? (Tabii birinci lig takımlarından ve onların taraftarlarından söz ediyorum.)

Futbolun oyun-dışına taşıdığı dönemde oynamaktan vazgeçen düşmanımı bir yana bırakıp tiksindiğim bir spor dalının -boksun- efsaneleşmiş bir şampiyonuna getiriyorum sözü.

Geçenlerde, televizyonda (32. Gün Programında) izlediğim Muhammed Ali Clay'e. Clay, parkinson hastalığına yakalanmış. Artık "En büyük benim!" diye böbürlenemiyor. Bir süre sonra tekerlekli iskemleye oturacağını bilincinde. Amerikalı röportajcı, bizimkilerden geri kalmayarak türlü densizlikler yapıyor söyleşi sırasında. Bu arada kamera sık sık Clay'in yamulmuş parmaklarını gösteriyor. Biz de "The Way We Were" şarkısı eşli-

ğinde eski maçlardan görüntüler izleyip adamın haline acımak durumundayız. Ne eksiksiz bir duygu sömürüsü! Clay'in -parmaklarını açamadığı için- yumruklarıyla piyanoda çaldığı bugivugiyi de izliyoruz. Sunucumuz en etkili sandığı soruyu patlatıyor;

-Başka bir spor dalı denemeyi düşündünüz mü?

Bense o sırada bir tıp ansiklopedisinden "Parkinson" maddesini okumaya çalışıyorum. Ama bu kadar fazla! Böyle bir soru bir dünya şampiyonuna nasıl sorulur? Bokstan nefret etmeme karşın "Clay kalksa da şu herifin suratını dağıtsa!" diye geçiriyorum içimden. İyi ama bana ne oldu? Clay'e üzölmek bana mı düştü? Yoksa insanların hainliği mi beni etkileyen? Clay'in bir zamanki rakiplerine -başta Joe Frazier'a- birkaç soru sormayı düşünseydi sunucumuz, insancıl bir program hazırlamış olurdu; boksörü kullanıldıktan sonra köşeye atılmış bir paçavra gibi sergilemezdi. Parkinsonla yumruklar ve kafa sarsıntıları arasındaki ilişkiyi ben bilemiyorum ama şimdilerin boks robotu Mike Tyson'un bu programdan alacağı dersler sonsuz.

Dün akşamki maçın bitiminde coşkuyla, sevinçle hiçbir ilintisi olmayan bir kalabalık döküldü sokaklara. Kamyonlardan sarkanlar, kendilerini arabaların önüne atanlar, tuttukları futbolcuları kendi cinsel boşalımları için "vekaleten" bir araç sayan ketlenmiş kalabalıklar. Galiz el kol hareketleriyle, çılgınlıkla herkese saldırmaya hazır gibiydiler. Futbol zaferlerinin bir tür uyuşturucu yerine kullanıldığı bir Latin Amerika diktatörlüğünde mi yaşıyorum, diye sordum kendime. Yoksa, iyi yetiştirilmiş gladyatörlerin kaplanların önüne atıldığı eski bir çağda mı?

Psikologlar, maç heyecanını nice-dir zafer kazanmamış bir toplumun zafer duygusuna bağlıyorlar. Bense, değil yerleşmiş bir şenlik geleneği, hiçbir şenliğini yeterince yaşamamış insanların ülkesinde, bu tür "zaferler" in toplumsal bir patlamanın göstergesi olabileceğine inanıyorum da

CENGİZ BEKTAŞ

GÜNLERİMİZ

Çiçekdiler
Düştüler yere
Ala boyandılar
Ala boyandı dillerim

Zeytin yollarıydılar
Silindiler
Kara toprak yüzleri
Neresindeyiz insanın

Savrulup gittiler
Herkesin gözönünde
Savrulup gitti
Güllerim

Şiirdiler
Dostun bellolduğu günde
Düştüler
Durgun suyun aynasına

Ne deyim
Nasıl deyim
İçimdeki demeğe
Gönlü yok kavalın

"hamasi"likle, cinsellikle içiçe geçmiş, ürkütücü bir sarhoşlukla karşı karşıya geldiğimden eminim. Bu yırtıcı kalabalık da en az kulüp yöneticileri kadar spora uzak.

Üniversitelilerin yürüyüşlerinden ya da oturma boykotlarından tedirginlik duyan, onların üstlerine copla yürüyen polis, bu kalabalıkla haşır neşir; hiçbir önlem almıyor.

Korkudan pencereleri kapattım, kapıyı kilitledim.

Bükreş'e yenilsek akılları başlarına gelmez artık sevgili düşmanım. Ya da gelir mi? □

'ŞEYTAN AYETLERİ' OLAYI ÜZERİNE DAĞINIK DÜŞÜNCELER

Bâki Uğur

Olay her bakımdan politik. Ama niçin dünyanın bir bucağında yayınlanan bir kitap politik kapsamı böylesine geniş bir olaya neden olabiliyor? Dünyanın "küçüldüğü" doğru, ama olayı izaha yetmiyor. Hatta bu olgu, birçok bakımdan, olayın kendisini de, izahını da alabildiğine karmaşıklştırıyor. Dünyanın küçülmüş olması - ülkeler, toplumlar ve insanlar arasında her türlü iletişim kolaylığı- ile bu olayın politik içeriği ve uzantıları arasındaki ilişki/çelişki, olayın *kendi başına* ele alınıp açıklanmasını büsbütün imkânsız kılıyor. Olayı açıklayabilmek, doğru dürüst yerine oturtabilmek için bir sürü başka olguyu irdeleyip açıklığa kavuşturmak gerekiyor.

□

Olayın kökünde, insanlığın bilincinde -hayali, sureta bilincinde- hâlâ süregiden "kutsal" kavramı var. "Kutsal"ı bilmek, tanımak, ona hakkını vermek bu olayda karşı karşıya geldikleri *söylenen* İslâm dünyasında da, Batı'da da -marjinal alanlar ve konumlar dışında- hemen hiç tartışmasız kabul ediliyor. Söz konusu olan, bazı dünyevi evrensel değerlerin tartışılmazlığı değil; dokunulmazlığı mutlak ve muta sayılan malûm metafizik kategori: Din.

Bu anlamda "kutsal" olan, aklın, rasyonalitenin reddidir. Niçin öyle ol-

duğunu belirtmek bile gereksiz. Önemli olan, aklın hilâfına "kutsal"a biad etmenin bugün meselâ İslâm için en önde gelen bir "güç" ve "hayatiyet" unsuru sayılması, İslâm ilkelelerinin çağdaş toplum hayatında mutlak geçerliliğini savunan köktenci, bağnaz yorumların ve o yorumlara dayalı akımların meselâ Cezayir gibi ilerici Müslüman ülkelerde de giderek itibar kazanmasını, yaygınlaşmasını İslâmın özünde ve kendinde mündemiç "dynamizm" in bir belirtisi olarak görenlerin sayısı ve gürültüsü giderek artıyor. Bu tür köktencilik Batı'da kimi Hristiyan çevrelerde de bir süredir adeta atağa geçmiş durumda ve entelektüel kamuoyunda belli bir saygınlık kazanmakta. Polonyalı Papa'nın gayretlerinden derlenen verim kilisenin resmiyetini de aşan alanlarda uç veriyor.

19. yüzyıla has rasyonellik "hayalleri" denilen akılcı tavrın dünyayı çeşitli sorunlarından arındıramamış olması, yeni ortaya çıkan birçok sorunun çözümünün gecikmesi, geleceğin de yeni yeni sorunlara gebe görünmesi -yani kısacası, akla vurulduğunda, dünyanın sürekli değişiyor olması- rasyonelliği durağan, soyut ve mutlak bir kategori olarak algılayanlar indinde "kutsal" kavramının Batı'da da yeniden güç kazanmasına uygun zemin oluşturdu. Akıldan feragatte herdaim çanak tutan müzmin kötümserliği meslek edinenlerin başına gökten nur yağıyor! 20. yüzyılın birçok göze batan eksiği gediği, kutsal'ı geri plana itip aklı öne çıkaran bilimci, materyalist yaklaşımın günah

hanesine yazılıyor. Gericici, reaksiyoner felsefe ve onu dayanak alan gericici, reaksiyoner politika günümüzde bir hayli revaçta. Dünyaya ve topluma bakışta akılcı, iradeci tavrı sözümona sorgulayan, geleneği, kendiliğindenciliği öne çıkaran yaklaşımları üzerinde ayrıca durulması, neyduğunu ciddiye almamak hemen her yerde nerdeyse istisna oldu. Üzerinde ayrıca durulması, neyduğunun araştırılıp aydınlığa çıkarılması gereken bir fenomen. Ne ki bu genel çerçevede dine, dinciliğe sağladığı yeni itibar en önde gelen özellikleri arasında yer alıyor.

□

Batı'da "Kutsal"ın öne çıkarılmasında dikkati çeken ilginç nokta şu: Batı'da herkes Batı'nın kendi "kutsal"cı bağnazlarına hak vermekten çok uzak; ama hemen herkes mesela İslâm'daki bağnazlığın "anlayış"la karşılanmasından yana. Burda hem birbirinden tefrik edilmesi, hem de aralarındaki bağlantı kapsamında ele alınması gereken çeşitli tavırlar var:

Politik taviz, İslâm ülkelerinde yaşayanlar ve onları yönetenler *Şeytan Ayetleri* gibi bir kitaptan bu kadar gocunuyorlarsa, onlara o kadar gocunma hakkını tanımak gerekir. Milyonlarca insanın duyguları, inançları sorumsuzca rencide edilmemelidir. Böyle bir kitabın yayınlanması bu çapta politik bir olay yaratıyorsa, yayınlanmaması daha doğru olurdu. En azından, kitabın yazarı böyle bir *halk yediği* için eleştirilmeli, kınanmalıdır. Durup dururken Batılı ülkeler yöneticilerinin başına iş açmıştır.

Şeytan Ayetleri kitabını okumuş olan çok az kişi var dünyada, besbeli. En büyük gürültüyü kitabı hiç okumamış olanlar çıkarıyor.

Kitabın esas konusu, Üçüncü Dünya insanlarının Batı'yla ilişkisi. Kitap en çok Batı'yı eleştiriyor, yerin dibine batırıyor, mahkûm ediyor. Salman Rüşdü Batı'ya, Doğulu insanlara geçmişte ve bugün yaptıklarından ötürü *başkaldıran* bir Doğulu. *Şeytan Ayetleri* baştan sona Batı'ya küfür! Bu bakımdan kendisine de, kitabına da Doğulu Müslümanlardan gelen tepki çok ilginç. Doğulu, yüzyıllardır ve halen Batı'nın ekonomik, politik, askeri, ideolojik, entelektüel vb. baskısı altında yaşadığı ezikliğin intikamını Batı'ya küfreden S.Rüşdü'den alıyor!

Bu paradoks da salt felsefi düzlemde, "İslâm'ın bağnazlığı" ile açıklanamaz. Bağnazlık, daha önce de belirttiğim gibi, bir sonuç; neden değil. Nedeni emperyalizm olgusunda, emperyalist politikaların Müslüman ülkelerde yarattığı, sürdürdüğü tahribatta aramak gerekiyor. O tahribat maddi alandan çok, manevi alanda olmuştur. Kanıtı, Salman Rüşdü olayıdır.

□

İslâm ülkelerinde kimi dinibütün entelektüel çevrelerin sözcülerine bakılırsa bu olayda İslâm dünyası Batı'nın bir komplosuyla karşı karşıyadır. Kitabın yazılması da, yayınlanması da kasıtlı provokasyondur. S.Rüşdü Batı'nın aletidir. Onun kitabıyla Batı İslâm'a saldırmıştır. "Rüşdü kitapla öldürmek istedi, kendimi savunmaya mı?" diyor, Türkiye'de dinci çevrelerin hem de aklı oldukça başında bir sözcüsü.

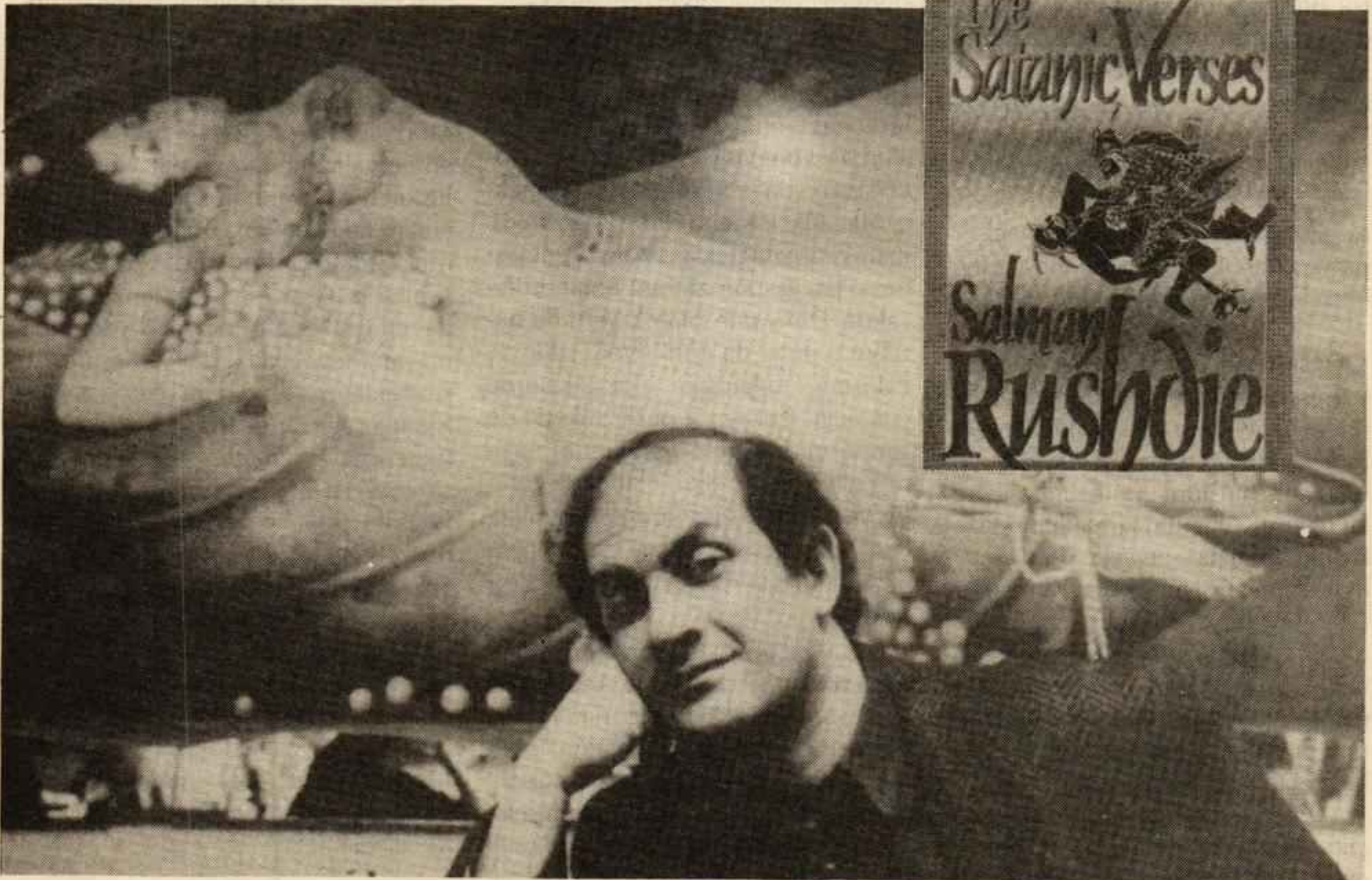
Rüşdü'nün Batı adına İslâm'a saldırmadığını, kitabın Batı'ya yönelik bir saldırı, ölümcül bir saldırı olduğunu kavrayamıyor. Kavrayamaz. Çünkü "kutsal"ın bilincine çektiği perdede algıladığı çarpık heyulları gerçeklik sanıyor. Ona göre Batı'nın derdi onun dini inancıyla, İslâmla.

İşin aslı hiç de öyle değil. Öyle olmadığını anlayabilmesi için önce gözündeki "kutsal" perdesinin hiç değilse azıcık yırtılması gerekiyor.

Batı'nın, emperyalizmin İslâm'a saldırmak gibi bir derdi hiç yok. Tam tersi, İslâm ülkelerinin *insanlarına* saldırıyor Batı. Müslüman halkların ekme-

ğine, sağlığına, can güvenliğine, eğitimine ve zürriyetine, geleceğine saldırıyor. Bunun için *Şeytan Ayetleri* türünden kitaplar yazdırıp yayınlamaya hiç ihtiyacı yok. Emperyalistler İslâm ülkelerinin Müslüman halklarına, onların yöneticileriyle askeri paletler tezgahlayarak, onlara silah satarak saldırıyor; onlarla ticaret yaparak ve sattığının değeri ile aldığı değeri arasındaki farkı durmadan artırarak saldırıyor. Petrol fiyatları ile, IMF ile saldırmak dururken niçin Rüşdü'ye kitap yazdırsın? Müslüman yığınları "Kutsal"ın büyü, geleneğin baskısıyla başlarındaki yöneticilere karşı pasifiye etmek, ilerici dinamikler ve sosyalizm karşısında aslan kesilmelerini sağlamak varken niçin İslâm'ın mukaddes değerlerine saldırınsın, Müslüman hassasiyetlerle oynasın?

"Kutsal"ın büyü ve o büyüyle beslenen hassasiyetler, kimlik arayışları, yerde aranırken gökte bulunan iddialı doyumlar emperyalistlerle Müslüman ülke yöneticilerinin Müslüman halkları maddi/manevi tüm değerlerini ve en başta da emeklerini birlikte, ortaklaşa sömürmelerine son

Doğulu, yüzyılların ezikliğini intikamını, Batı'ya küfreden Salman Rüşdü ve kitabından alıyor.

“Böyle bir kitabın yayınlanmasına Müslümanların duyduğu tepkinin fazla yadırganacak bir yanı yoktur. Bu ölçüde galeyana gelmeleri hiç de onlardan beklenmeyecek bir şey değildir. Hassasiyetleri hoşgörüle karşılanmalıdır.”

derece elverişli bir zemin oluşturuyor. O kadar ki, Humeyni'nin Batı'ya meydan okurcasına yarattığı olayın altında dahi, Irak'la savaştan önce tahribattan sonra başarısız çıkan yönetici takımının Batı'yla uzlaşma gayretini görmek pek de o kadar zındıklık olmasa gerek! Ülkenin somut koşullarında fanatizmi öne çıkararak yığınları kontrol altında tutma, toplumsal süreçleri zaptı rapt altına alma endişesi ile ülke ekonomisinin yeniden ayakları üstünde oturtulabilmesinde Batı'nın katkısını sağlama gereği arasında hiç mi yakın ilişki yok? Batı'nın “sorumluluk taşıyan” yönetici çevrelerinin olayda sergiledikleri, sorunu özünde geçiştirmeye yönelik ılımlı tutumun nedenlerinden biri besbelli budur.

□

En son haberlere göre fırtına yatışıyor. Batılı hükümetler Humeyni rejimiyle bir ay önce askıya aldıkları diplomatik ilişkileri yeniden kurma yolundalar. Müslüman ülkelerde yığınlar içlerini döktüler, kimliklerini tazelediler, inançları pekişti. Şimdi karşılıklı “anlayış” gösterme zamanıdır. Olan Rüşdü'ye, Doğulular adına Batı'ya başkaldırana oldu. Bir de Pakistan'da din yoluna can verenlere. Afganistan'da Müslüman mücahitlere Batı'dan silah ve sempati akışı zaten hiç sekteye uğramamıştı...

İslâmı, İslâma inanan milyonları küçümseme. Batı'nın insan hakları kavramı, bu meyanda sanatçının, düşü-

nürün özgürlüğüne tanınan dokunulmazlık Batı'ya özgüdür. Batı'nın bu tür değerlerinin İslâm toplumlarında da geçerli olmasını beklemek abestir. Humeyni, kitabın yazarı için *idam fetvası* çıkarmakla, çizmeyi aşmıştır; devletler hukukunu hiçe saymış, terörizme çağrı çıkartmıştır. Bu arada mesela Büyük Britanya devletinin iç işlerine karışmaya kalkmıştır. Buna karşı çıkmak Batı'nın kendi sorunu ve sorumluluğudur. Ama böyle bir kitabın yayınlanmasına Müslümanlar'ın duyduğu tepkinin fazla yadırganacak bir yanı yoktur. Bu ölçüde galeyana gelmeleri hiç de onlardan beklenmeyecek bir şey değildir. Hassasiyetleri hoşgörüle karşılanmalıdır.

Genel olarak dine, dinciliğe prim verme, dinci dalgayı kabartma politikası. Bu politika yalnız İslâma yönelik değil, elbette. Başta Latin Amerika olmak üzere bütün dünyanın ve bu arada emperyalist metropollerin Hristiyan yığınlarını da etkilemeyi öngörüyor. Hedef, “kutsal” a ve “kutsal” cı geleneklere bağlılıkları sürekli yeniden üretilen, pekiştirilen milyonları kendi sosyal kurtuluşları uğruna mücadeleden alıkoymak, sosyalizme karşı oluşturulan ideolojik/politik cephenin güvenilir aktif bileşenlerinden biri kılmaktır. Hesaba göre “kutsal” ın etkinlik alanı genişlediği ölçüde aklın, rasyonalitenin, dolayısıyla akli esas alan, rasyonel hedeflere yönelen *politikaların* itibarı düşecektir. Gelişmekte olan ülkelerde toplumsal evrim dinamiği tırpanlanacak, dünyayı değiştirme kavgasının zemini bulandırılacaktır. Dünyanın birçok yerinde hesabın tuttuğu da görülüyor. Türkiye, Pakistan, Afganistan gibi ülkelerde çok açık. Cezayir gibi bir ülkede de son yirmi beş yılın pratiklerini tersine çevirircesine etkin olabildiği görülüyor. Polonya örneği, sosyalist ülkelerin dahi “kutsal” a karşı bağışıklığında derin gedikler açılabilceğini gösteriyor.

Bütün bu olgularda yansıyan, insanlığın barbar geçmişinin günümüzde hâlâ süregiden kalıntılarının kasıtlı beslenmesi, emperyalizm adına politik sermayeye çevrilmesidir. “Kutsal” öne çıkarılarak ve “hakkı verilerek” geçmişin barbarlığı günümüzde politize ediliyor. Öylesine ediliyor ki,

Şeytan Ayetleri olayında olduğu gibi bazen avare bir bumerangın bunu yapanları da vurduğu oluyor!

□

“İslâm fanatiktir” önermesi tam bir soyutlama. Oysa, sanki ispatı kendinden âyanmış gibi rasgele ve çok sık ileri sürülüyor. Bu sözle İslâm hakkında hiçbir şey söylenmiyor aslında; sözü söyleyenin İslâm hakkındaki duyguları dile getiriliyor sadece.

İslâm'daki fanatizmin içeriği, kapsamı ve ölçüsü, yani somut gerçekliği ancak İslâm ülkelerinde geçerli toplumsal/politik koşullar temelinde tartışılabilir. Ne ki o toplumsal/politik koşullarda gözlenen “geri kalmışlık” olgusu da İslâm fanatizmini açıklamaya yetmez. “Geri kalmışlık” kendi başına, mutlak bir olgu değil, çok yönlü dinamiklerin ürünüdür. Fanatik, bağnaz eğilimlerin daha çok aşırı ölçüde sömürülen, ezilen toplum kesimlerinde, emperyalizmin sömürüsüne ve politik baskısına malzeme oluşturan ülkelerde güncellik kazanması hiç de boşuna değil. Bu gerçeği gözardı ederek sorunu İslâm'ın felsefi özellikleri, Kur'an'da yazılanlar ve Kur'an'ın Müslümanlar gözünde taşıdığı değer ya da İslâm toplumlarının gelenekleri bağlamında ele alıp sonuca varmak son derece yanıltıcı olabiliyor. Çünkü sorun, İslâm toplumlarının dünya politikasındaki yerleri, emperyalizmle ekonomik ve politik ilişkileri bağlamında ancak somut bir anlam ifade ediyor. Bu bakımdan kimi İslâm ülkelerinde ilerici aydın kesimlerde sık sık dile getirilen “İslâm'da reform” önerisi de ayağı yere basmayan, tepetaklak bir yaklaşımdan kaynaklanıyor. İslâm'da reform ancak İslâm toplumlarına sosyal kurtuluş yolunu açacak zeminlerde, emperyalist sömürü ve baskının belirlediği toplumsal koşulların devrimci dönüşümü doğrultusunda gündeme gelebilir. Sözgelimi IMF ve Dünya Bankası reçetelerinin baskısına direnemeyen toplumlarda geleneğin ağır yükünü hâlâ bilinçlerinde taşıyan ve “kutsal” ın cazibesinden başka tutunacak dal bulamayan yığınlar kolaylıkla bağnazlığa itilecekler, “İslâm'da reform” sözünün ağza alınması bile bizatihi *küfür* olacaktır.

□

METİN ALTIOK

KÜÇÜK ŞEYLER

Küçük şeyler birikir,
İnsanın belleğinde;
Zamanla yata kalka.
Evdeki tekir kediden,
Gözlerinden çocukların,
Bir dilim ekmekten.

Serçelerden meselâ;
Birikir azar azar,
Saydam bir yığın olur,
Hayatı pekiştiren.
Ocaktaki küle kadar,
Kayan yıldız izinden.

Çarşılardan keyifle,
Muhabbetle geçerim.
Soluğum mavi tüter,
Işığım sa masmavi.
Herkes e gülümserim,
Karşılık beklemeden.

Azar azar biriken
Hep o küçük şeylerden,
Çiçeklenir yüreğim.
Kim ne derse desin,
Ben bu yükü pekalâ;
Adam gibi çekerim.

GÜNLÜK DÜŞLER

KESİK ÇINAR

Onat Kutlar

Sakin bir güz günü köyün dört genci birkaç günlük gazetelerden, Ozan'ın kemiklerinin yurda getirilmesine izin çıkması olasılığı belirlediğini öğrendiler. Alevli bir coşku sardı yüreklerini. Çaylarını ve tavlayı yarım bırakıp eski muhtarı aradılar. Müşgül Baba türbesinin yanındaki büyük selvi'nin dibinde buldular onu. Yarı selviye dolanmış asma çardağın altına bir iskemle ve bir masa koymuş, göle bakarak şiirler yazıyordu Muhtar. Japon kağıdına sarıp içtiği kaçak tütünden bıyıkları ve birkaç günlük sakalı sararmıştı. Zor dizeler yüzünden geriye attığı kasketinin açıkta bıraktığı alnı ter içindeydi. Bacak bacak üstüne atmıştı ve tüm yoksulluğa, çaresizliğe karşın meydan okuyordu yeryüzüne. Hızlı yürüdüklerinde pat pat sesler çıkaran tüm köylüler gibi telaşlı yaklaştılar yanına. Bağırarak konuştular: "İsmail Aga! Hele bir oku şunu.." Yaşlı adam önce küçümseyerek baktı onlara. Sonra yırtık pırtık ceketinin cebinden kılıf içindeki gözlüğünü çıkarıp taktı, gazeteyi inceledi. Birkaç satırı oldukça uzun bir sürede okuduktan sonra fırlatır

gibi bıraktı elinden. "Akıllı olun" dedi, "izin vermezler bunlar..." Yakın harmanın samanları ve şeytan tüyleri uçuşuyordu. Muhtar, kırkbeş yıl önce, hapishanede, Ozan'la birlikte avluda oturup pamuklayan kavaklara baktıkları bahar gününü anımsadı. Şimdi güz.

Gençler Ozan'ın bir şiirinde altına gömülmek istediğini yazdığı çınar ağacı için bir yer arıyorlardı. Muhtar göl kıyısında köy mülkü olan küçük kıstağı salık verdi onlara. Sevinerek gittiler. Çınar, onların bulutsuz geleceğiydi. Ozan'ın ölümsüz bir gençlik olan şiiriyle beslenecekti.

Bir Cuma sabahı erkenden, okunmuş bir sırmalı mendilin ucuna düşüğümlenmiş otuz çınar tohumunu alıp göl kıyısına indiler. Köy mülkü küçük tarlanın ortasındaki ayırıkları temizleyip bir çukur kazdılar ve tohumları bıraktılar. Uçları tüylü tohumlar rüzgârla uçmadan üstünü kapayıp suladılar.

Sonra uzun ve yorucu bir kış geçti. Köylüler sığır dışkısı, saman, yanık zeytinyağı ve pancar melası kokan evlerinden dışarı çıkamadılar. Gölün kıyıları bile donmuştu. Yaşlılık ve soğuk yüzünden ölenlerin lokmasını yediler, yolun açık olduğu günlerde kasabaya sele zeytini ve hevenk üzümü götürüp sattılar, karşılığında gazyağı, pamuklu iç donu, tuz, şeker ve çay aldılar. Kasaba dönüşlerinde köyde nedense hep jandarmayla karşılaştılar. Kuşku evleri basıyor, zararlı yayın ve örgüt belgesi arıyorlardı. Kasabada birbirlerini gammazlayan köylü ihbarlarının esintisi, köye onlardan önce geliyor ve birkaç genci sürükleyip götürüyordu.

Gene de gençlerin yüreğindeki ateş hiç sönmedi.

Baharın ilk ışıkları görüldüğünde eski Muhtar, yünlü çoraplarını, hır-

kasını giydi. Yüzünü bir atkıyla sarmalayıp göl kıyısına indi. Çınar tohumlarının ekildiği toprağı bir gün boyu inceledi. Herhangi bir arıza yoktu. Köye dönüşünde raporunu verdi gençlere. "Sık sık yoklamak icap eder..." dedi. Yüzündeki anlatım bu kez bir hekiminkine benziyordu. Nice ölümler ve acılardan sonra.

Gençler yaşlı adamın öğütlerini öylesine ciddiye aldılar ki daha yazın ortası gelmeden, çınar tohumlarının ekildiği yerin yanbaşı, göl kıyısında bir kır kahvesi açıldı. Köylülerin bir bölümü gizli bir ayin yapar gibi her gün oraya toplanıp çay içtiler. Üzüm ve zeytin fiyatları, enflasyon, Başbakan'ın Karısı, yerel seçimlere katılan işçi adaylar gibi konular orada konuşulur oldu. Çınar tohumlarını sabah ve akşam suladılar, ilk sürgünler görüldüğünde dört genç ilk çocuklarına kavuşmuş babalar gibi gurur duydular.

Ekim'deki üzüm bayramında çınarın genç dalları adam boyuna ulaşmıştı. Eski Muhtar o gece üç günlük sakallı bir Dionisos gibi şarap içti ve hem Ozan'dan hem kendinden şiirler okudu. Kış yakındı ama gelecek, yıllar önce donmuş bir kapıyı zorluyordu.

Yoksulların neşesi yöneticilerde her zaman bir kuşku uyandırır. Ozan'ın kemikleri konusunda herhangi bir gelişme olmadı, buna karşılık köye birkaç kez yüzleri kuşkulu, ne idüğü belirsiz siviller geldi. Ve gene bir kasaba dönüşü köylüler yol üstündeki kır kahvesinde birkaç jandarma gördüler. Genç çınarın yerinde ise yeller esiyordu. Çınar kökünden kesilmişti.

Gençler büyük bir öfkeye kapıldılar. "İsmail Aga! İsmail Aga!" diye bağıldılar, "Kestiler çınarımızı!" Yaşlı adam bilge bir tavırla azarladı onları, "Ortalığı velveleye vermeyin" dedi, "kökü yerinde duruyor. Gene

sürer çıkar..."

Ertesi ay çok kötü şeyler oldu. Eski Muhtar'ın oğlunu kasabada tutuklayıp Derin Araştırma Laboratuvarı'na götürdüler. Filistin Askısına asıp konuşturdular. Elinden babasını suçlayan bir kâğıt aldılar.

Eski Muhtar, gözaltına alındıktan bir kaç gün sonra yırtık pırtık bir çuval gibi köy alanına atılıverdi. Başını zorlukla dik tutuyor ve hiç konuşmuyordu. Birkaç gün sonra da öldü. Gençler yakalarına Eski Muhtar'ın fotoğraflarını takıp cenazesini taşıdılar ve onu göl kıyısındaki çınarın yanına gömdüler. Üstüne geleneklere uygun olarak saman serptiler, lokmasını sağıclar dahil herkeşe dağıttılar.

Gene uzun, karlı ve sessiz bir kış oldu.

Bahar, geç kalmış bir vapur gibi parlak ışıklarını yakarak göl kıyısına yanaştığında şaşırtıcı bir şey oldu. Kesilmiş çınar ağacı eskisinden daha güçlü ve yeşil dallarla fışkırdı yeryüzüne. Kahve canlandı. Çimenler,

şeftali dalları ve umutlar yeşerdi yeniden. Üstelik ülke yüzyıldır olduğu gibi birbirini izleyen on yıllık dönemlerin birinden ötekine geçiyordu. Askeri sıkıyönetimden sivil sıkıyönetime.

Diyorlardı ki gençler, "gelecek günler bizimdir." Göl kıyısındaki küçük çınar ağacının sureti suya vuruyordu. Bir de kedinin.

Oysa hiç de umdukları gibi olmadı. Gelip gene kestiler çınarı. Güze kadar yeniden fışkırdı dallar. Gene kestiler. Gençler öfkeye ve umutsuzluğa kapıldı. Kışın kapalı duvarları arasında fraksiyon kavgaları başladı. Birbirlerini yargıladılar. Kanlı kavgalar çıktı aralarında. Zaman geçiyor, ölenlerin ve öldürülenlerin cenazeleri çınarın yanına gömülüyordu. Köylülerin söylediklerine göre yeni mezarlar kazılırken kesik çınarın, toprağın altında gittikçe güçlenen köklerine rastlanıyordu. Yeryüzünde ise değişen bir şey yoktu. Ozan'ın kemiklerinin yurda getirilmesinden artık kimse söz etmi-

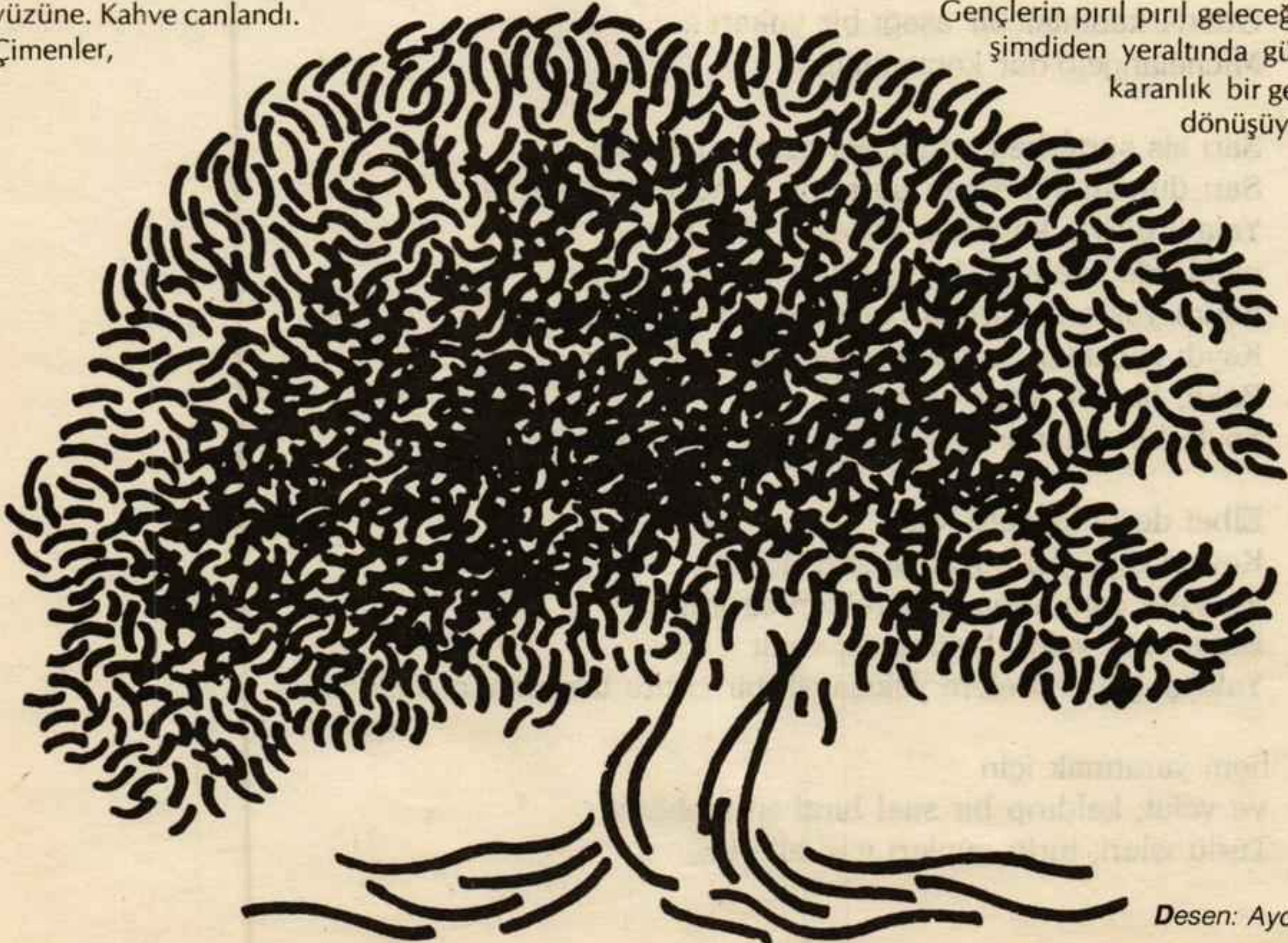
yordu. Çınarın dibi ise şimdiden küçük bir mezarlığa dönüşmüştü.

Bu böylece yıllar boyu sürüp gitti.

Benim yolum ilk kez bu yıl, güneşli bir ekim gününde düştü oraya. Çınarın öyküsünü duymuştum. Göl kıyısında arabadan inip müşterisiz kahvenin tahta iskemlelerinden birine oturdum. Beni merakla izleyen kahvecinin getirdiği demli çayı içerken onunla konuşmaya niyetlendim. Kuşkuyla baktı, çekingen davrandı. Yalnızca ilginç bir ayrıntıyı anlattı bana. Birkaç gün önce, göl kıyısında sazan avlayan bir balıkçının oltası, dipte bir çınar köküne takılmıştı. Toprağın üstünde ağacın gölgesi bile yoktu, ama kökleri öylesine büyümüştü ki, göle kadar ulaşıyordu.

Çayımı içip gölün üstünde kızaran gökyüzünü, kalın sesli sipahileri, boynu vurulan güneşi ve tarihimizin daha nice korkunç olayını düşlerken ister istemez düşündüm kesik çınarı da.

Gençlerin pırıl pırıl geleceği, daha şimdiden yeraltında güçlenen karanlık bir geleneğe dönüşüyordu.□

Desen: Aydın Ülken.

T.S.ELIOT

Türkçesi: Can Yücel

MR.PROOFROCK'TAN AŞK TÜRKÜSÜ

Gel gidelim beraberce,
Akşam gelip göğün üstüne serilince
Ameliyat masasında baygın bir hasta gibi..
Gidelim bildiğin ıssız sokak içlerinden,
O sabahlara dek gürültüsü dinmeyen otellerle
Sabahçı kahveleri önünden..
Gidelim o sokaklardan işte,
Bir sinsi niyetle uzadıkça uzayan münakaşalar gibi hani
Sürükler ya içinden çıkılmaz bir soruya doğru seni..
Kuzum, sorma! nedir diye?
Kalk gidelim misafirliğe!..

Odada kadınlar bir aşağı bir yukarı...
Michelangelo'dur konuştukları.

Sarı sis sürterken sırtını pencere camlarına,
Sarı duman sürterken burnunu pencere camlarına
Yaladı diliyle kenarını, köşesini akşamın,
oluklarda oyalandı bir vakit su birinkitileriyle,
Sonra yüklenip sırtına bacalardan inen kurumu
Kaydı saçaktan, ansızın başaşağı daldı,
Baktı, bir ılık teşrin gecesi,
Şöyle bir dolandı evin etrafında, uyuya kaldı.

Elbet de bulunacak vakit
Kaysın diye yol boyunca sarı duman
Pencere camlarına sürterekten sırtını;
Bulunacak vakit, bulunacak vakit
Yaklaştığın çehrelere yakışacak bir çehre takınmana; Bulunacak vakit,
hem öldürmek,

hem yaratmak için
Ve vakit, kaldırıp bir sual bırakan tabağına
Türlü işleri, türlü günleri için ellerin;

Vakit senin için de benim için de,
Hâlâ daha hâlâ vakit kararsızlıklar için,
Bin bir karar, bin bir pişmanlık için
Kızarmış ekmekle çay ikramından önce.

Odada kadınlar bir aşağı bir yukarı...
Michelangelo'dur konuştukları.

Elbette bulunacak vakit
"Cesaretim var mı, cesaretim?" diye sormak için de,
Vakit, geriye dönüldüğünde, merdivenler inildiğinde,
Bir açılmış benekle saçlarının tepesinde-
(Diyecekler: "Bir hal oldu saçlarının dibine!")
Üstümde sabah kostümüm, sımsıkı yakam, havada çene,
Kırvatım zengin fakat mütevazı, bir de basit asorti iğne-
(Diyecekler: "Bir hal oldu el ayak bileklerine!")
Cesaretim var mı
Tacize kâinatı?
Vakitse var aynı dakika içinde
Kararlar için, pişmanlıklar için, derken hepsinin karşıtı.

Zira şimdiden bilirim bütün hepsini, bir bir hepsini-
Bilirim sabahını, ikindisini, akşamlarını,
Kahve kaşıklarıyla çıkarmışım ömrümün tutarını;
Kesik bir ezgiyle kesilen sesleri de bilirim,
Ağır basınca bir uzak bölmeden bir musiki.
Şimdi nasıl cüret ederim ki?

Şimdiden bilirim gözleri, bir bir hepsini-
İnsanı yafta olmuş bir cümlemin altına çıkan gözleri;
Yaftalandıktan sonra, duvarda yarı canlı,
Hangi cesaretle başlamalı
Döküp saçmaya günlerinin yamalı bohçalarını?
Hem nasıl cüret ederim ki?

Şimdiden bilirim kolları, bir bir hepsini-
Kollar, bilezikli, beyaz ve çıplak
(Ama ışık düşünce üstünü ayva tüyleri saracak!)
Bir entariden yayılan lavanta
Kokusu mu acaba aklımı dağıtmakta?
Kollar, bir masaya uzanmış yahut bir şala sarılı.
Hangi cesaretle başlamalı?
Hem nasıl cüret ederim ki?

Denir mi? "Ben akşam karanlığında dar sokaklardan geçtim;
Pencerelerden sarkmış, kolları sıvalı, yalnız insanların
Seyrettim pipolarından yükselen dumanı."

Çentikli bir çift yengeç kiskacı olacaktım ben,
Seyirterekten sakın deniz düzlerinde.

İkinci vakti, akşam vakti, uyumakta öyle deliksiz!..
Uzun parmaklarla okşanmış da
Dalmış... yorgun... yahut yalancılıktan hasta,
Uzanmış şuracığa yanımıza...
Kalkmalı mıyım çay, pasta ve dondurmadan sonra
Yaşadığımız ânu sürüklemeye bir çıkmaza?
Evet, ağladım, oruç tuttum, ağladım, dua ettim,
Gördüm, evet, başımın (hafiften dazlak) bir tepside yattığını,
Demiyorum, peygamberim ben -Şart değil ya bu zaten;
Görmedim değil devlet kuşunun bana doğru kanat çırttığını,
Paltomu tuttuğunu gördüm o ezeli kavasın, pis pis sırttığını;
Ne saklayayım korkudan kalbimin attığını!

Zahmete değer miydi üstelik
Fincanlardan, reçellerle çaylardan sonra,
Porselenler ve senli benli bir sohbetin ortasında,
Zahmete değer miydi
Kestirip atmak meseleyi bir tebessümle,
Sıkılmış bir topa döndürüp avucunda kâinatı
Yuvarlamak içinden çıkılmaz bir soruya doğru?
"Ben Lazar'ım" diye çıkmak ortaya "Ben ahretten geldim
Anlatmak için size her şeyi, anlatacağım size her şeyi."
Ya hanım başının altına bir yastık yerleştirerekten

"Hiç de bu değildi benim aklımdan geçen,
Hiç de bu değildi." deyiverirse?...

Zahmete değer miydi üstelik?
Zahmete değer miydi?
Onca gurutpan sonra, yol üstü bahçelerinden, sulanmış
sokaklardan,
Onca romandan sonra, çay fincanlarından, döşemelerde
sürüklenen eteklerden sonra-
Neler daha, nelerden sonra?-
Bir türlü anlatamıyorum merâmımı bu sefer;

Fakat sinirlerin hayalini bir perdeye aksettirmiş gibi bir sihirli fener:

Zahmete değer miydi

Ya hanım, bir yastık yerleştirerek yahut çıkarıp atarken şalını.

Pencereye çevirip yüzünü

"Hiç de bu değildi," deyiverirse?

"Hiç de bu değildi benim aklımdan geçen."

Yok! ben Prens Hamlet değilim, ne de o katın ehliyim;

Ben mabeyinden bir beyzade, hizmeti geçen biri

İşlerin seyrine hız vermekte ve bir iki sahneye vesile,

İşe yaradığına memnun gayet,

Ve pireNSE nasihat etmekte ele yatkın bir maşa nihayet,

Hürmetkâr, dikkatli, ihtiyatlı,

Tumturaklı lâflara meraklı, fakat azıcık kalın kafalı,

Kimi zaman doğrusu gülünç adamakıllı-

Kimi zaman nerdeyse Soyтары.

İhtiyar oluyorum... İhtiyar..

Kıvıracağım zahir paçalarımı, potinlerimin konçlarına kadar.

Saçlarımı arkadan ayırsam mı acaba? Yiyeyim mi dersin bir şeftali?

Beyaz fanilâ pantolonlar ayağымda, dolaşacağım sahili.

Türkü söylerken işittim deniz kızlarını birli ikili

Sanmam türkü söylesin onlar benim için.

Açılırken gördüm onları dalgaların sırtında,

Dalgaların tarayarakтан beyaz saçlarını, o arkaya savrulu,

Savurdukça suları rüzgâr açıklı koyulu.

oyalandık bir vakit denizin sofalarında

Saçlarına kırmızı yosunlar takmış deniz perileriyle,

Boğulduk sonra uyanınca ansızın insan sesleriyle.

T.S.ELIOT'UN İNANILMAZ CESARETİ*

Craig Raine

Sanatçının her devirdeki görevi değişmez biçimde basittir: henüz yapılmamış olanı keşfetmek ve onu yapmak. Dahası, bunu yalnızca geçmişle bağları koparan değil, ama geçmişin mantıksal uzantısı da olan bir biçimde yapmak. Merhum Hans Keller, en büyük sanatın tipik özelliğinin “önceden tahmin edilemez kaçınılmazlık” olduğunu gözlemlemişti: bu T.S. Eliot’ın fazlasıyla sahip olduğu bir nitelik. Alabildiğine buluşçu ama titizce mükemmel sözcüğü arayan, üslup olarak olağanüstü ama her zaman tanınabilir şekilde kendisi olan Eliot yüzyılın en büyük şairidir.

e.e.Cummings, Dial’da Şiirler-1920’yi incelediğinde, başkalarının söz dinlemez, gelenek dışı modernizmini kınarken bile, Mr.Eliot’ın “hünerli ve çabuk kemanları”na dikkat çekiyordu. Tabii, tam bir açıklama için insan şimdi Eliot’ın orkestrasına renkler eklemek isterdi: Prufrock’ın “to swell a progress” (“bir gelişimi şişirmek”) sözünün mükemmel pastişinde bir crumhorn⁽¹⁾ hissi; “Hysteria” için serializm⁽²⁾; Dayadhvam’ın gökgürültüsü-levhası; Sweeney Agonistes’in bar piyanosu; Ash-Wednesday’in org füzgü; The Hollow Men’in sprechgesang⁽³⁾ ve a cappella⁽⁴⁾ karışımı. Bu seslerin hiçbirini tahmin edilebilir değildi, ama şimdi hepsinin kaçınılmaz olduğunu görüyoruz.

Şiir, Eliot’ın başarısının merkezinde yatar. Ama o aynı zamanda özgün ve nüfuz edici bir yazın eleştirmeni,

1922’den 1939’a kadar The Criterion’in etkili editörü, bir toplumsal eleştirmen, oyun yazarı, bir müzikal esini olarak çocuk şiirleri yazarı, bir çevirmen, yorulmak bilmez bir konuşmacı, sabık bir filozof ve bir tamgün yayımcıydı. Buna, Waugh’ın A Handful of Dust’ının (Bir Avuç Toz) ve F.R.Leavis’in The Common Pursuit’inin (Ortak Arayış), hatta biri İrlanda diğeri Kanada yapımı iki yeni filmin, Eat the Peach (Şeftaliyi Ye) ile I’ve Heard Mermaids Singing’in (Deniz kızlarının Şarkı Söylediğini Duydum) kanıtladığı gibi, onun bir başlık kaynağı olduğunu da ekleyebiliriz. O aynı zamanda bir unutulmaz sözler üreticisi ve deyim mucidiydi.

Dolayısıyla, Eliot’ın kendisini de, Eliot’ın ilgilendiği ve Eliot’la ilgili şeyleri de tek bir kısa makaleye sığdırmak mümkün değil. Bu yüzden Eliot’ın eşsiz doğasını, sözgelimi Tennyson denemesi gibi tek bir deneme üzerinde yoğunlaşarak göstermeyi seçebiliriz; bu deneme onun tipik güçleriyle doludur: ayrıntı kavrayışı ve, kişisel yansöyleyişler halinde sık sık ikinci bir anlam kazanan imlemeci genellemeler yapma yeteneği. Tennyson’ın “Mariana”daki ölçü virtüözitesini överken, Eliot kendi kulağının ince ayrımlar konusundaki yeteneğini ortaya koyar: “the blue fly sung in the pane (“pencerede şarkı söylemiş mavi sinek”) -sung yerine sang koysaydınız dize harap olurdu bize, önemli bir şeyin olduğunu söylemek için yeterlidir.” Bu “önemli bir şey” dizinin ortasında ölçünün kesilmesidir. Bunun, Eliot’ın dediği gibi, “tümüyle yeni” olup olmadığı sorgulamaya açıktır: Wordsworth,

kuvvetli bir rüzgarda yürümeye çalışan bir kızı anlatırken, onun ilerleyişini sözel biçimde yansıtmaya yolu olarak fazladan bir hece, bir küçük sürçme ekler: “And seemed with difficult steps to force her way.” (“Ve zor adımlarla yükleniyor gibiydi yoluna.”) “Difficult” (“Zor”) sözcüğünün kendisi ölçü olarak zordur. Daha eski şiirde, köktenci kesmenin, Wyatt’ın “With naked fote stalking in my chambre”ı (“Çıplak ayaklarla salınıyor odamda”) gibi, pek çok örneği vardır.

Kendi şiirinde, Eliot’ın kulağı hem becerikli hem de neredeyse tümüyle güvenilir -bu ikincisi, şair olmayanların sanabileceklerinden çok daha ender bir nitelik. Eliot’ın başarısızlıkları çıplak yanlışlıklar değildir; onlar, usta bir kulağın iyice saklanmış hatalarıdır. Sözgelimi, “This is as I had reckoned” (“Bu tam tahmin ettiğim gibi”), dizinin başındaki o küçük heceler yığını olabildiğince gizler. Arnold’ın şiirinde o kadar kınanan italikler burada ilkimizi baştaki kekelemeden başka bir tarafa çekmek için yerleştirilmiştir. Fark büyüktür.

Eliot, “Arnold gibi alıntı yapabilmek zevkin en iyi kanıtıdır,” dedi. Bu standarda göre, Eliot mükemmele yakın bir zevke sahip. The Princess’den “Tears, Idle Tears”ı (“Gözyaşları, Başboş Gözyaşları”) alarak, Eliot, değişken nakaratıyla son dizeyi atlar ve bu düzenleme darbesiyle şiiri fevkalade geliştirir. Tennyson’ı tüm İngiliz şairleri arasında en iyi sesli kulağına sahip olmakla överken Eliot, Tennyson’ın tekrara karşı olan zayıflığını sessizce düzeltir; bu, Tennyson’ın bilhassa yetenekli ama bazen aşırı hassas, Eliot’ın hünerininse ra-

kipsiz olduğu bir alandır. Şu basit ve bağlacını hiç kimse Eliot'ın Prufrock'ta bağlacın hem, sözgelimi Sohrab ve Rustum'un epik dünyasını İronik olarak çağrıştırma yeteneği hem de şaşırtıcı biçimde güçlü müziği için, o kadar ısrarla kullandığı gibi kullanmaya cesaret edebilmiş midir? Şu bölümün ipnotik Bolero benzeri gelişimini de düşünün:

*And would it have been worth it,
after all,
Would it have been worth while,
After the sunsets and the dooryards
and the sprinkled streets,
After the novels, after the teacups,
after the skirts that trail along the
floor-*

*And this, and so much more?
It is impossible to say just what
I mean!
But as if a magic lantern threw the
nerves in pattern on a screen:*

*Would it have been worth while
If one, settling a pillow or throwing
off a shawl,
And turning toward the window should
say:*

*"That is not it at all,
That is not what I meant at all."*

(Buna değer miydi, /Değer miydi zahmete, /Gün batımlarından ve avlulardan ve çiseli sokaklardan sonra, /Romanlardan sonra, çay fincanlarından sonra, döşeme boyunca sürüklenen eteklerden sonra-/Ve bu, ve daha nice? /Ne demek istediğimi anlatmak imkânsız! /Ama sanki bir sihirli fener sinirleri dokular halinde bir perdeye fırlatmış gibi:/Değer miydi buna/Eğer biri, bir yastığı yerleştirip ya da fırlatıp atarak bir şalı, /Ve pencereye doğru dönüp derse:/"Bu değil işte, /Bu değil demek istediğim.")

Tennyson denemesi Eliot'ın okuyuşunun kapsamlılığı açısından da dikkat çekicidir. Çoğumuzun atlayıp geçeceği gençlik eserleri burada Tennyson'ın oral buluşçuluğunun kanıtı olarak ve inandırıcı kanıtı olarak aktarılmıştır. Eliot'ın Owd Roa, The Village Wife ve The Northern Cobbler gibi ihmal edilmiş, eski diyalekt şiirleri hakkındaki bilgisi Tennyson'ın Kipling'in Barrack ve Room Ballads'ını etkilemiş olduğunu gösterme-

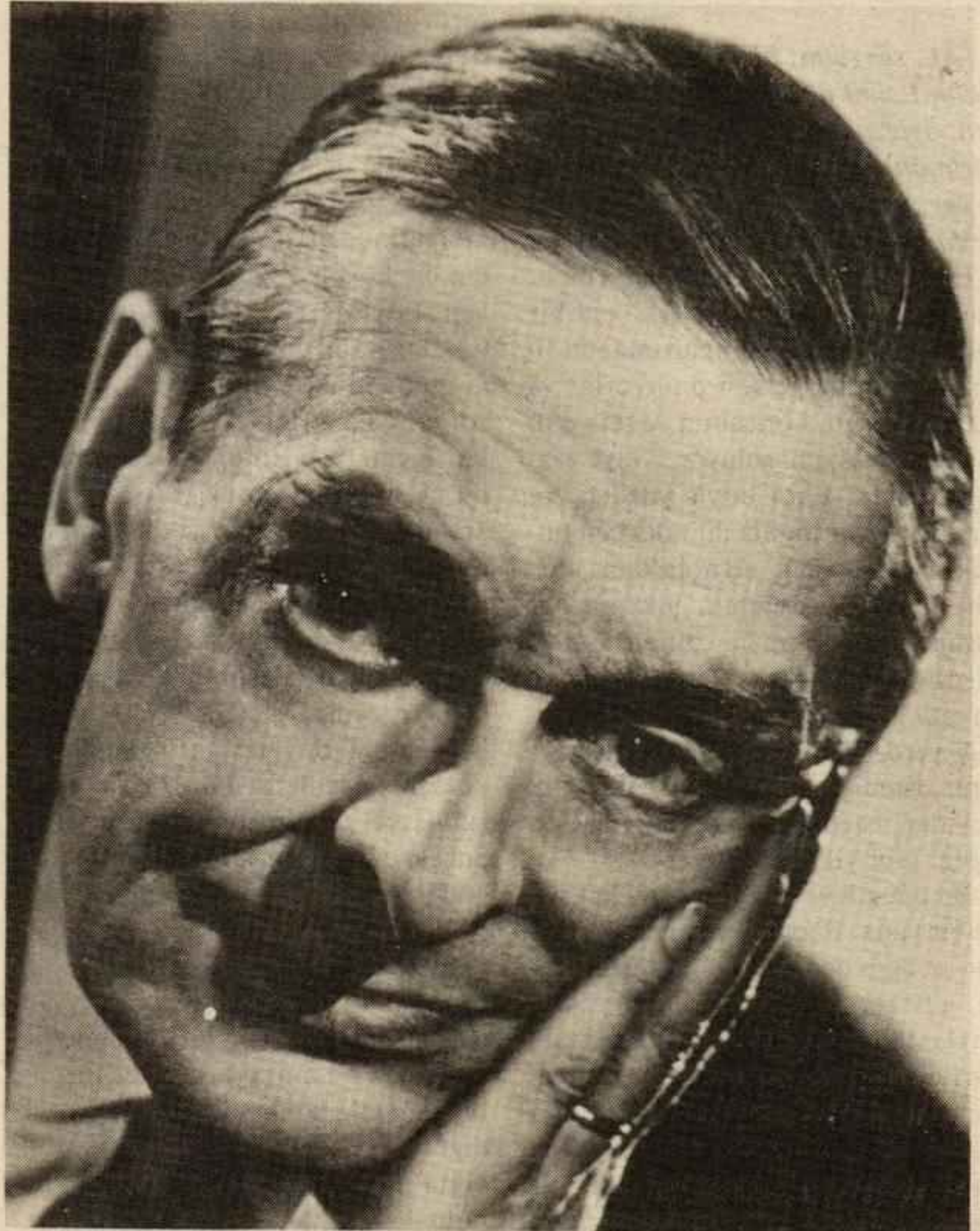
sine olanak tanır ve böylelikle Kipling'in, Browning'in sanatsal oğlu ve mirasçısı olduğu şeklindeki görüşümüzü zorlaştırır. Yalnızca iyi olan pek çok yazarın aksine Eliot, okumaya ve, okuyucu tarafından doğrulanmaktan çok, ondan öğrenmeye devam etti. Kendini diğer modern yazarlardan daha az tekrar etmesinin ve diğer şairler için bir çeşitlilik modeli olmasının bir nedeni de budur.

Eliot böyle güçlü bir örnek olduğu için, Lowell, üslubunu, The Quaker Graveyard at Nantucket'in pıhtılaşmış tanrı bilimsel yoğunluklarından -ki Four Quartets'i model almışlardır- Life Studies'in görece gevşemiş yalınlığına ve daha sonra Near the Ocean'ın Marvellvari biçimçiliğine dönüştürmüştür. Ve eğer Seamus Heaney halen üslubunu daha büyük bir sadelik, bir "çıplak tel" şiiri arayışı içinde temizliyorsa Eliot'ın varlığı bu süreçte de hissedilir. Lar-

kin'in bir şair olarak gelişmeyi inatla reddedişini bile Eliot'ın hızlı değişen sanatı koşullandırmıştır.

Arnold (usandıracak kadar önemli ve dolayısıyla derinden öfkelenilen aydın bir baba figürü; İngiliz edebiyatının olanca sahası bir yana, de Guérins, Joubert, Heine, Goethe, Tolstoy, Marcus Aurelius, Renan, St. Beuve, Lamartine, Pascal, La Bruyere, Voltaire, Spinoza ve Rousseau'nun eserlerini tanıyan bir Viktorya çağı efsanesi) hakkında yazarken, Eliot, "Arnold engin ya da şaşmaz irfan sahibi bir adam değildi," şeklindeki tuhaf hükmü ortaya atar. Ancak, Arnold'ı eleştirirken bile, onun mağrur sağgörülülük tonunu taklit eder: "Böyle bir yargıda sinirlilik vardır, kibirlilik ve ısı aşırılığı."

Eliot, Arnold'ın şiirine karşı da adaletsizdir. Arnold'ın şiiri akademiktir. Arnold, büyük bir şair olmak için, "sıkıntıyı ve dehşeti ve utkuyu"

T.S. Eliot

görmek zorundaydı; oysa, Eliot'a göre, yalnızca "sıkıntı hakkında bir şeyler" biliyordu. Eliot'ın tartışmak üzere seçtiği şiirler düşünüldüğünde burada biraz haklılık payı vardır, ama Eliot Dover Beach'i tümüyle ihmal eder, ki bu şiirin düzensiz uyakları, düzensiz dize uzunlukları, düzensiz değişen vurgu sayısı, The Love Song of J. Alfred Prufrock için biçimsel modeli sağlar, tıpkı Clough Prufrock'ın ironilerinin, Browning de dramatik monologla onun anlatım şeklinin atası olduğu gibi. Dover Beach, güzelliğin altını, dehşeti ve utkuyu gören **par excellence** şiirdir:

*Ah, love, let us be true
To one another! for the world, which
seems
To lie before us like a land of dreams,
So various, so beautiful, so new,
Hath really neither joy, nor love,
nor light,
Nor certitude, nor peace, nor help
for pain...*

(Ah, sevgilim, birbirimize / Sadık olalım! çünkü önümüzde / Öyle çeşitli, öyle güzel, öyle yeni / Uzanıyor görünümün dünyada, / Gerçekten ne neşe var, ne sevgi, ne ıstık / Ne kesinlik, ne huzur, ne de kurtuluş acıdan...)

Eliot meslek hayatının başlarında, "iç sesin sahipleri Swansea'deki bir futbol maçına bir kompartımanda 10 kişi gidiyorlar, iç sesi dinliyorlar ve bu, gösterişin, korkunun ve şehvetin ölümsüz mesajını soluyor," diye yazdığı zaman -Eliot böyle yazdığı zaman suflesini İngiliz dilindeki en büyük ironist olan Arnold'dan alır: "herkes, her topluluk, ülkenin her yanında, bir İngilizin canının istediği şeyi yapma hakkını öne sürmeye ve hayata geçirmeye başlıyorlar; o istediği yerde yürür, istediği yerde toplanır, istediği yere girer, istediği gibi yuhalar, istediği gibi tehdit eder, istediği gibi yıkar."

Bu önemli ve etkili eleştirel haksızlık bir yana, Eliot'ın eleştirisi, Tennyson'la ilgili denemenin gösterdiği gibi, gösterişçi sapkın süslerin yokluğuyla dikkat çekicidir. Hızlı ve kesin ayrımlar sanki hata yapamamışçasına güç ve şaşmazlıkla bir satırı kullanan Çinli bir aşçıyı seyretmek kadar heyecan vericidirler. Eliot bir kaç hata yaptı. Wordsworth hakkında, ki Tintern Abbey'si, Ode: Intimations of

Immortality'si ve **Prelud**'ünün çoğu görü kaybıyla ilgilenir, Eliot biraz gizem katarak konuşur: "Onun esini asla Coleridge'e gelen o anı, düzensiz ve dehşete düşürücü türden olmadı; bunu kaybetmiş olmanın bilinci galiba hiç canını sıkıyordu." Eliot'ın Maud konusundaki hükmü daha tipiktir: et, birkaç üstün lirik bir yana konur, kemikler, Tennyson'ın tutarsız ve melodramatik planı da besleyici bir çorba için öte yana konur; Tennyson'ın burada başarısızlığa uğradığı düşüncesi, lirik ve dramatik anlatım arasında karar verememiş olmasından ötürüdür.

Eliot, Tennyson'ın şiirinde, bilhassa Maud'da, "derinden bastırılmış" duygu kanıtı bulur: "Tennyson'ın gerçek duyguları, derin ve fırtınalı da olsalar, asla anlatım bulamazlar." Bu gözlem Tennyson'la sınırlı değildir. Daha 1919 başlarında, Eliot şöyle yazıyordu: "Hamlet, soneler gibi, yazarın günışığına çıkaramadığı, üzerinde düşünemediği ya da sanat biçimine sokamadığı bazı şeylerle doludur." Ve aynı yılın Athenaeum'unda Donne'ın "Yapıtlarının hiçbir yerinde tam anlatım bulamayan, sermonlarında da salt gizlice anlatım bulan bir Ego"ya sahip olduğunu söyledi. Böylece Tennyson üstün toplulukta yer alır -tabii, Eliot'ın kendisini de dahil ettiği toplulukta. Güçlü, zorba, ama görünüşte kışkırtılmamış bir duygu fikri Eliot'a çekici geliyordu -ister Tennyson'ın Tears, Idle Tears'ında ("ne anlama geldiklerini bilmiyorum") olsun, isterse de Hamlet'da ("esrik ya da korkunç bir nesnesi olmayan ya da nesnesini aşan yoğun duygu, duyarlılık sahibi herkesin bildiği bir şeydir.") - çünkü Eliot tüm şairlik yaşamı boyunca, artık hangi psikolojik nedenlerden ötürüyse, bastırılmış ve anlatım bulamayan ya da ancak bir an için anlatım bulabilen güçlü duygular fikriyle büyülenmiştir.

Eliot'ın baştan sona tüm şiirlerinin büyük ve ısrarlı teması, Henry James'in The Ambassadors'ının merkezi anlatıcısı Lambert Strether'in genç bir sanatçı olan küçük Bilham'a verdiği öğütte toplanabilir: "Yaşayabildiğin her şeyi yaşa. Yaşamamak hatadır." Eliot için, yaşamayı başaramamak, duygunun doğru anlatımını

bulmayı başaramaması, yapıtlarının saplantılı bir temasıdır. Bu Prufrock'ın "alt edici soru"yu sormayı, duygularını bir evlilik teklifi içinde açıklamayı başaramamasıyla başlar. Soruyu patlatamaz, bunun yerine gerçeği kabullenir: "Hayatımı kahve kaşıklarıyla ölçüp tükettim." Bu dize genel olarak, hatta evrensel olarak, Prufrock'ın, varoluşunun boşluğunu kabullenışı olarak algılanır, ama aksi şekilde yorumlanmalıdır: baskının ve stoacı acı çekişin, John Davidson'ın Thirty Bob a Week'deki, banal varoluşunu "bir tel üstünde uçurumun karşı yanına yürüyor" gören kâatibi gibi, yoksulların çekicilikten uzak kahramanlığının trajik bir anlatımı. Hayatın tatlılığı, Prufrock kaşığına şeker doldururken bile, yokolma noktasına doğru ivmelenmektedir. Ve o bunu bilir, gelgelelim "âni kriz noktasına zorlayacak güç"ten yoksundur.

Portrait of a Lady'nin kurumlu anti-kadın kahramanı nihayet sevenliğimizi ister çünkü duygusal mutsuzluğu sonuçta onu, anlatıcıyı alaycı biçimde eğlenmiş kayıtsızlığından ötürü utandıran bir doğrudanlığa iter. Kadına ona "niye dost olamadık?" diye sorabilir. Adamsa yalnızca, rahatsız edici duygusal kararsızlığın güvenilir biçimde modern şiirsel notasıyla tepki verebilir: "ne hissedeceğimi bilemeden.." Doğrudan hitap edilen genç adam kısırca ölçülü ve kendini verebilmekten yoksun bir halde kalır.

Rhapsody on a Windy Night'ta, "hayat"a hazırlanma "bıçağı son kıvrılışı"dır çünkü şiir bize hayatın yalnızca bir suretini göstermiştir, öz olmadan biçimi, ya da ruh olmadan özü. Paslı, esnek olmayan bir yay; gözünün arkasında hiçbir şey olmayan bir çocuk; kısırtma içgüdüleriyle bir yengeç: hayat, bu şiirde fiziksel refleksler serisinden ibaret bir şey olarak çizilir. Ve bir oyuncağı cebine koyan çocuğun otomatik elinin The Waste Land'de "çıbanlı genç adam"la kendini budalalığa bırakan daktilo kız yoluyla yankılanması raslantı değildir:

*She turns and looks a moment in the
glass,
Hardly aware of her departed lover;
Her brain allows one half-formed*

thought to pass:
 "Well no' that's done: and I'm glad
 it's over."

When lovely woman stoops to folly
 and
 Paces about her room again, alone,
 She smooths her hair with
 automatic hand,
 And puts a record on the
 gramophone.

(Dönüp bir an aynaya bakar, / Ne-
 redeyse unutmuş giden âşığı; / Bey-
 ninden yarı biçimlenmiş bir düşünce
 geçer: / "Oldu işte; bittiğine memnu-
 num." / Sevimli kadın kendini buda-
 lalığa bırakıp / Odasında gezindiği za-
 man, tek başına, / Otomatik bir elle
 düzeltir saçlarını / Ve bir plak koyar
 gramofona.)

Bir zamanlar bir sonucu olan ha-
 reket şimdi ağırlıksız olmuştur. The
 Waste Land'deki insanlar, Geronti-
 on'daki gibi, tutkularını kaybetmiş-
 lerdir. Eliot, The Tempest'daki, Fer-
 dinand'ı Miranda'ya ve masum aşkın
 hedefine götüren Ariel'in şarkısının
 düzeyini düşürür: lirik "Gelin bu
 kumsala/ Elele tutuşun sonra", Mar-
 gate Kumsalında. / Hiçbir şeyi hiçbir
 şeyle bağlayamıyorum." olur.

The Hollow Men (Sığ İnsanlar) sığ-
 dırlar çünkü onlar da özden yoksun-
 durlar. Onlar "yitik/ Vahşi ruhlar"
 değildirler -cehennemi ve günahların
 cezasını hakeden gerçek günahkârlar
 değildirler, ama yaşamayı hiç başa-
 ramamış ve dolayısıyla cehenneme
 girmelerine izin verilmemiş insanlar-
 dır. Onlar daha çok Limbo'da top-
 lanırlar ve burada, "ölümün öteki
 krallığı" üzerinde düşünceye dalar-
 lar. Onlar Kipling'in hem cennet hem
 de cehennem tarafından reddedilen
 Tomlinson'ından farklı değildirler.
 Ama buradaki anlamlı gönderme In-
 ferno'nun 3. Kantosunadır: Virgil ce-
 hennemin bekleme odasının sakinle-
 rini "umutsuz ruhlar" olarak tanımlar;
 onların hayatları "kötü şöhret-
 ten de övgüden de yoksun" olmuştur
 ve onların yanında "günahkârlar bi-
 le gurur duyarlar." Eliot'ın tutumu,
 Baudelaire'le ilgili denemesinde özet-
 lenmiştir: "İyi ya da kötü yaptığımız
 sürece, insanızdır; ve paradokssal bir
 biçimde, kötü yapmak hiçbir şey yap-
 mamaktan iyidir; hiç olmazsa var
 oluruz." Yine: "devlet adamlarımız-
 dan hırsızlara, suçlularımızın çoğu

hakkında söylenebilecek en kötü şey,
 lanetlenmeye yetecek kadar insan ol-
 madıklarıdır."

The Criterion'ın Ekim 1926 ve
 Ocak 1927 sayılarında yayımlanan
 Sweeney Agonistes'da, ateşli toplum-
 sallaştırma, Sweeney tarafından dile
 getirilen temel gerçeği saklayamaz.
 Doris hayatın ne olduğunu sorduğun-
 da, o, "Hayat ölümdür," der. Bu (bi-
 tirilmemiş) parça şu dizelerle kapanır:
 "Belki de canlısın / Belki de ölüsün."
 Eliot'ın ayaktakımından kişilerinin
 bir sonucu olarak, tema kabaca dile
 getirilmiştir ama yine de "Animula"-
 nın -"ılık gerçeklikten, sunulan iyi-
 likten korkan/Kanın ısrarını
 yadsıyan" şu "yalın ruh"un- ruhsal
 çekingenliği ve kötürüm duyarlılığı-
 la ilintilidir. Ve, öldürülmüş kızı bir
 lizol banyosunda saklayan adamın
 "onun mu canlı yoksa kızın mı ölü"
 olduğuna karar veremediği Sweeney
 Agonistes'daki deneyimin kuşkulu
 doğası Burnt Norton'ı haberler; bu
 şiirin konuşmacısı da bir deneyimi
 tüm canlı varolmayışı içinde yaban-
 cılaştırır:

Footfalls echo in the memory
 Down the passage which we did not
 take
 Towards the door we never opened
 Into the rose-garden.

(Ayak sesleri bellekte yankılanır/
 Geçmediğimiz geçitten aşağı/ Hiç aç-
 madığımız kapıya doğru/ Gül bahçe-

si içine.)

Esas olarak, Eliot, trajik biçimde
 kaçırılmış bir deneyimin ruhunu ça-
 gırmaktadır, bir mutluluk varsayımı
 olan "olmuş olabilecek şey" in diya-
 rından bir şeyi. Four Quartets'i yaz-
 dığı zamana kadar, Eliot, yaşayabi-
 leceğiniz her şeyi yaşamamanın hata
 olduğunu elbette anlamıştı. □

The Guardian/19 Ağustos'88

Çeviren: Hamdi Koç

* Başlık için bkz. The Waste Land. V.403.
 "The awful daring of a moment's surren-
 der..." ("Bir anlık teslim oluşun inanıl-
 maz cesareti...") (ÇN)

1) Crumhorn: Eski bir Renaissance çal-
 gısı; sözcük anlamı "kivrımlı boru". (ÇN)

2) Serializm (ya da, Serisel Teknik, Seri-
 sel Müzik): 12-ton dizisine dayalı. (ÇN)

3) Sprechgesang: Konuşurcasına şarkı
 söylemek ya da şarkı söylercesine konu-
 şmak. (ÇN)

4) A cappella: "Kilise tarzında", yani eş-
 liksiz. (ÇN).

GÖZÜNÜ KAR BÜRÜMÜŞ PENCERE

Uğur Kökden

Dağ gezilerini sever misiniz? Bavyera'da sözgeli mi?

Alpler'in çekiciliğine kolayca "Hayır!" denemez. Hem, tarih gibi serüven de kapıyı bir kez çalar. Yinelemez önerisini.

Evet, ben de öyle düşündüm. Erken kalkıp yola koyulmalı. Dünkü yağmura karşılık, bu sabah hava çok güzel. Tıpkı, Fransız atasözünde anlatıldığı gibi. Sözcüğü sözcüğüne.

O halde bir an önce Lenbachplatz'a koşmalı. On dakikalık bir yol zaten, şunun şurasında. Adalet Sarayı'nın yanbaşı. Eski Botanik Bahçesi de hemen solda kalıyor.

Buradan Brechtesgaden'a gideceğim. Otobüsümün hareket saati, sekiz.

Hiç çevresinden soyutlanmış bir Münih kenti düşünülebilir mi? Yedi tepeli şehir gibi inişli çıkışlı bir Bavyera başkenti hayal etmek olası mı? Sevimli Isar vadisine, güneş altında tarazlanan Cermen göllerine ve kurumlu yeşil Alp zincirine yer vermeyen bir Bavyera?

Gerçi, ne güneye ne güneybatıya gidiyorum ben. Almanya'nın en yüksek noktası sayılan, üç bin metreyle dayanmış Zugspitze de varsın yerinde dursun! Alman gizemli Ortaçağı'nın ünlü kenti Rothenburg'a gitmeyi de içim çekmiyor. Ne Garmisch, ne

de Oberammergau! Kral, bilmem kaçınıcı Louis'nin yaptırdığı Linderhof Şatosu bile, şu anda, gözümde gerçek dışı bir değere sahip. Rokoko çizgiler içinde, Fransız etkisinden esintiler taşıyan sisli bir masal.

Şimdiden, Münih sokakları dolu dolu. İşte, büyük çalışanlar ordusunun başlayan yeni iş günü! Yirmi dört saatlik devrimin ilk kıvıltılarıyla birlikte belirli bir düzen ve disiplin de hemen başlıyor, kendini göstermeye. Uzun bekleyişlerden, kent içinde gerçekleştirilen gidiş-gelişlerden sonra, Salzburg yolunu tutabildik. Yönümüz güneye doğu! Önümde, göz alabilirdiğince düz, yeşil, engebesiz ve tam anlamıyla değerlendirilmiş bir arazi.

Yolun iki yanı, dibine ışık düşmeyen sık ve koyu ormanlarla kaplı. İnce, uzun çam öbekleri. Ormanlık bölge, Holzkirchen dolaylarında, tıpkı bir Viyana çöresi biçiminde kollarını yana doğru açarak uzaklaşıyor. Yeşil alan, çayır ve tarlalar, tüm ufku kaplamakta artık. Yalnız uzaklarda, çok uzaklarda, yumuşak eğimli tepecikler, sis içinde görünüp yokolan ormanla kaplı yükseltiler seçiliyor.

İnce hamurdan açılmış ve üst kabuğu olabildiğince kızarmış bir ayça ile, dumanı üstünde koyu bir Etiyopya kahvesi. Kuşkusuz, çağımızda, barışçıl güzel bir kahvaltı örneği bu yiyecekler. Ama aynı zamanda, üç yüzyıl önce, yenik Osmanlı Orduları'nın bu topraklarda bıraktığı iki küçük armağan. Biri, bayrağının Viyana pastanelerine izdüşen biçimi; öbürü de, Cafe Mozart'ın üç yüzyıllık geleneksel

övüncü.

Kaldı ki, kollarında Büyük Serdar Merzifonlu'nun ölü bedenini taşıyan, başı önüne eğik bir ordu başka ne yapsın? Elbette, çiğ kahve çuvallarını birlikte taşıyamazdı ya... Kahve yerine utancı taşıdı, yanısıra. Habeşistan'ın yağlı kahvesi, Tuna sınırını koruma kaygısı, boynu vurdurulan Sadrazam'ın kırık hayalleri ve sahibi çıkmayan bir yenilgi, tüm bunlar o topraklarda bırakıldı.

Az sonra, ilk kez derince bir vadi geçtik. Onun ardından, genç Alp Dağları zinciri gözüksü: tepelerini, yalın güneş altında parıltıyan karlar süslüyor. Karla birlikte, nedense, Edelweiss çiçeğinin sevgi dolu içli türküsü dudaklarıma dek yükseldi. Alpler'den derlenmiş mutluluk çiçeği, Edelweiss! Propaganda Bakanlığı'nca çiçekleri pek sevmeyen Führer için *Hitler'in Çiçeği* olarak uygun görülen, bahtsız Edelweiss! Şimdi, ister istemez, iki büyük susuşu düşünüyorum aynı anda: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın "ölüm emri"ne bile bile teslim oluşu ve Fransız Devrimi'nin ikinci ismi Saint-Just'ün tutuklanmadan az önceki suskunluğu Meclis kürsüsüne çıktığı halde konuşmaması. Acaba, ikisi de, ölüme, artık "evet!" demek gerektiğini mi düşünmüşlerdi? Kim bilebilir? Bu iki yitik mezara, birbirinden ne denli uzak olsalar da, birer kucak edelweiss bırakmak isterdim. Olabilseydi...

Yol boyu köyler, az ya da çok uzaktaki küçük yerleşme merkezleri, merakı kamçılayan görüntülere yer veri-

yorlar. Özellikle Bavyera'ya özgü kubbeler, kilise çatıları ve kuleler, gotik mimariden adım adım uzaklaştıkça belirli ölçüde bir slav niteliği kazanmakta.

İsimsiz sarı çiçeklerle bezenmiş çayırıllıklardan geçerek Bad Reichenhall'e yaklaştık. Daha önce bir sanayi merkezi gerimizde kalmıştı. Bir çimento fabrikası. Tıpkı Türkiye'nin en az yirmi-otuz tesisinde görüldüğü gibi, o da kentin içinde. Ama, Alpler'in eteğinde. Acaba, orada da, bitki örtüsü külrengi yavaş bir ölüme doğru sürükleniyor mu?

Chiem See, artık solumuzda. Büyük bir göl. Kırıksız yüzeyi, geçmiş anıların toplandığı mavi fayanslı bir havuzu andırıyor. Fırdolayı ağaçlarla çevrelenmiş. Besbelli, aynı zamanda bir kamp bölgesi gölün çevresi. Her yan karavanlarla dolu. Tarih öncesi hayvanlar gibi toprağa çökmüşler. Tam bu sırada, romantik bir müzik fısırdı radyodan. Aslında, bu yöre Romantik Almanya'yı yansıtmıyor mu? Gölün ortasındaki adadan yükselen, Versailles Sarayı'nın küçük bir benzeri sayılacak Herrenchiemsee Şatosu da böyle bir romantizmin ürünü değil de nedir ki başka?...

Bad Reichenhall'de, Hitler'in dağ köşkünü alttan, kuzey cephesinden seyrettik. Gelenleri etkilemek, kişiliğine ucuz söylenece boyutları katmak ve sonunda tanrılaşmak emelini açığa vuran bir yer seçimi. Almanlara ve o dönem Almanyası'na tepeden bakarak onları koruyup gözetken çılgın "büyük ağabey"!

Bununla birlikte, gerçekten tartışmasız bir dinlenme yeri. Bir dinginlik ortamı.

Bad Reichenhall'den Berchtesgaden'e doğru ilerliyoruz. Çam ormanı içinde, asfalt bir yol boyunca sürekli yükseliş. Ağaçların dibinde yer yer kar göze çarpıyor. Derken, birdenbire ne görelim? Bir kardan adam! Kim ona biçim vermiş olabilir? Eski konukların karanlıkta kalan günahlarından mı yapılmış, suskunluğun küçük bir ödülü mü?

İstemeksizin de olsa, geçmişin ürpertisi varlığını bir an sarstı. "Ne mutluluk, dedim, Bormann'ın boru sesini duymaksızın Bavyera Alplerini gezebilmek!" Parti'nin ve Führer'in gelir kaynaklarını sorumsuzca harca-

ma yetkisi taşıyan bu "köylü", doğayı da kadınlar ölçüsünde soğuk bir çıkarılıkla kullanmaktan çekinmedi. Rahatça kirletmekten, yüzyılların oluşturduğu dengeyi bozmaktan geri kalmadı.

Geçmişin ayak izlerini gözden yitirmeksizin Berchtesgaden'a varış, yine de öğle saatlerini buldu. Sanırım, burada konaklayacağız. Yemek yenilecek. Gerçi, daha önce küçük bir mola verilmişti Weissbach'da. Ama, bir bardak serinletici bir şeyler içecek denli kısa.

Çevrede ıslak toprak ve çam kokusu. Biraz yürüyüp, uyuşan bacakları açmalı. Yazık ki, modern gezginler dağ korularında uzun yürüyüşler yapmıyor. Küçük kümeler oluşturarak, şöyle konuşa konuşa gerçekleştirilecek gezintilerden. Her konuya dokunup geçerek. Ya da, hızlı adımlarla.

Doğal ki yolüstü konaklama yerlerinde, dağ hanlarında, sözgelimi Scharitzkehl gibi, açık havaya konmuş kalın ahşap masalara oturarak bir bardak yoğun süt ya da bira içme bahına sahip olamıyoruz. Ilgaz'daki Soğuk Su benzeri bir yer yok, nedense?..

Sabah, yalnızca iki elma yediğim için midemin neden bu denli kazındığını iyi anlıyorum. Dağ havası da beni acıktırmış olabilir. Günlük tek düze yaşamında bu kerte oksijene, arı havaya alışık olmayan kent insanları için doğal bir sonuç. Şimdi ne yemeli? Kendime rosto benzeri bir dana eti (ochsenfleisch) ve mantarlı pilavla bir de salata ısmarladım. Etin yanı sıra kızarmış patatesi ve birayı unutmamak gerek. Çünkü, Münih birası olmadan, en güzel yemekler bile değersiz kalır. "Pils"i yeğ tutarım; ama, gene de Marzen! diyorum. Sonunda, kahveye birlikte iki tane de Havana sigaralarından tüttürdüm. Günün, hiç olmazsa öteki bölümlerini tam bir yaşama sevincine dönüştürmeli. Münih'e özgü ve barış dönemine uygun bir *Gemütlichkeit*'i özümsemeli, en azından.

Ancak bir saat sonunda yola çıkabildik. İlk vadiye inip, sonra yeniden yükseliyoruz. Federal Almanya'ya yalnızca "refah toplumu" gözlüğünden bakanlar için, yol boyu gördüğüm ne denli şaşırtıcı: tarlalarda, çayırda çerçöp ayıklayanlar var. Açıkça kılı kırk yaran bir düzen, te-

**"Çalışan
Almanya'nın yüzü,
bu gördüğümüz.
Cermen ruh
yapısından
kaynaklanıyor,
böylesi bir sonuç.
Sonra da, kendi
üstüne dönüp bu
tutumun yarattığı
etkenliğin karşılığını
istiyor toplum.
Buluyor mu? Ayrı bir
soru bu, doğal
olarak."**

mizlik ve özen anlayışı. Çalışan Almanya'nın yüzü, bu gördüğümüz. Cermen ruh yapısından kaynaklanıyor, böylesi bir sonuç. Sonra da kendi üstüne dönüp bu tutumun yarattığı etkenliğin karşılığını istiyor toplum. Buluyor mu? Ayrı bir soru bu, doğal olarak. Ancak isteğin yozlaşması ya da zaman içinde gösterdiği sapmalar, "üstünlük, egemen olma ve tersi- katıksız boyuneğme- eğilimleri doğuruyor. Besliyor bunları, en azından.

Karlı Alpler'in çevresinde bir ulaşım mucizesi ararcasına dolanıp duruyoruz. Güneş dostluğunu sürdürüyor. Gerçek bir mutluluk, böyle bir gezinti. Yelin sesini dinliyorum. Karın kokusunu duymaya çalışıyorum. Bir kuş uçuyor, ufkumda. Ardından, sonsuza eşdeğer bir zaman dilimi geçmiş gibi geliyor bana. Bu da, kimbilir nasıl bir yanılsama, kuşkusuz?

Berchtesgaden kasabasından çıkar çıkmaz bir akarsu yapısı, küçük bir bağlama gördük. İrmak üstünde. Nasıl gelmişse, bir de ABD üssüyle karşılaştık, buralarda. Kısık bir hıçkırık gibi, doğanın yaşama sevincini boğmuş. Yakın tarihin hınzırca öç alışı, herhalde. Neden, bilmiyorum, kafamın içi çok sisli. Sanki uzak ve belirsiz bir çağrışımlar salkımı asılı, kafamda.

Obersalzberger, Berchtesgaden'a yalnızca 11 km. uzakta. Bir zamanlar dört büyüğün evi yer alıyormuş, bu

"Öte yandan özel Kar Köşkü, yani Berghof, çekici bir yabansılık yayıyor dört yanına. Çayevi'ne göre, tam köşegen karşısı. Gerçek anlamda zafer soluyan bir yapı."

gizemli saklı vadide. Hitler, Goering, Bormann ve Speer. Çam iğnesi üstünde duran bir ortak yaşam. Seçilmek sizin bir araya gelmiş böyle bir topluluğun, dördünün, kara sığınışının biricik nedeni ne olabilir? Görkemli bir boşluk duygusu ya da güvensiz, tedirgin bir yalnızlık...

Bormann'ın konutu, o günlerde bir yolcu gemisi biçiminde döşeliymiş. Kendine özgü bir ev. Ama, tüm bu yapılar, 1952'de, içinde barındırdıkları toplu hırslarla birlikte havaya uçurulmuş. Şimdi, cezalandırılmış bir ölçüsüzüğün anıtı denebilecek yıkıntılar var ortada. Yaşlı, yorgun, yitik yapılar. Çılgın hayallerin bağbozumu. Üstü sürekli karlarla örtülü bir düş.

Milyonlar yutan Kartal Yuvası, Kehlsteinhaus, bin sekiz yüz metreyi aşan bir yükseltide. Hitler'in Çayevi (Teehaus) de burada. Elbette, hiçbirisi yalnız değil: binlerce işçinin ortak terine mal olmuş asfalt dağ yolları, şantiye barakaları, garajlar, nöbetçi ve denetim kulüpleri, asker kışlaları, bir de Hitler'in kimi konukları için inşa edilmiş özel otel. Kısaca, doğanın ve sessizliğin bozulan eldeğmemiş düzene.

Öte yandan özel Kar Köşkü, yani Berghof, çekici bir yabansılık yayıyor dört yanına. Çayevi'ne göre, tam köşegen karşısı. Gerçek anlamda zafer soluyan bir yapı.

Hitler'in kendi kaleminden çıkma, öz çizgileriyle oluşmuş Berghof. Plan, kesit ve görünüşler, doğrudan doğruya onun. Sanırım, iktidarının ilk yıllarından sonra kendini halktan gittikçe soyutluyor Führer. İnsanlarla görünürde de olsa ilişki kuramayışı, bu dağ dinlencelerinin yaratılmasında

önemli rol oynamış olmalı. Gerçi, herhangi bir Bavyalı o; ama, iktidarla birleşince, soğuk ve araya uzaklık koymayı bilen bir Zorba'ya dönüşüyor. Gerçekte, içten denebilecek bir doğa sevgisi bile barındırmıyor varlığının alt katmanları. Belki, yüzeydeki tutkusu, karlı dağların gücü ve çekiciliğinden kaynaklanıyor olabilir. Çünkü ne kışı, ne kayağı ve ne de dağcılığı seviyor. Olsa olsa, orman patikalarındaki uzun gezintilerden hoşlanıyor belki. Konuşmadan, kimseyle düşüncelerini paylaşmadan, hızlı adımlarla yapılan gezintilerden.

Dıştan bakınca, bir Şahmaran yuvası Berghof.

Buna karşılık birinci kat, içten ahşap lambirilerle donatılmış. Başka türlü bir deyişle, kişisel ve özel konuşmaların yapıldığı salon. Çevrede kırmızı, rahat deri koltuklar. Ayakta, zırhlı bir şövalye gibi dev bir saat. Tepesine tuncdan bir kartal oturmuş. Bir köşede, yalnız Führer'e ayrıldığı belli yuvarlak küçük ahşap masa. Öbür yanda, salonun odak merkezi sayılabilecek, üstünde nice siyasal belgenin imzalandığı harita masası. Altı metre uzunluğunda dikdörtgen bir yüzey. Özellikle, Hitler'in övüç kaynağı ünlü geniş pencereye tam anlamıyla paralel bir biçimde yerleştirilmiş. Gözünü kar zenginliğine açan bu pencere, yani *Grosse Fenster*, diktatörün önünde uzun saatler geçirdiği ayrıcalıklı bir dinlenme köşesi. Pencere duvarıyla birleşen kısa kenarda şömine var. Duvarı, Titien'den bir *Çıplak*. Resmin altında uzanan geniş büfedeyse, *Uçan Hollandalı* gibi yalnız başına ölüm arkadaşını bekleyen ağırbaşlı bir Wagner heykelciği.

Geniş Pencere de, çehreleri ve çizgileri bulandırıp silikleştiren kar fırtınası gibi, bir bakıma görüşleri çarpıtıyor. Ölçüyü ve biçimleri bozuyor. Dünyanın anlamını değiştiriyor. Derinliğine kucakladığı geniş profilin içine inanılmaz uzaklıklar, tarih ve bugün, masalla kuşatılmış gerçek, en sonra da Untersberg, Berchtesgaden ve Salzburg girmekte. Büyüleyici bir kapsam! Ne nerede bitiyor ya da başlıyor, belli değil. Gene de, karanlık ve karın biçim verdiği çılgın dağ gecesini gözümün önüne getirmeye çalışıyorum. Kanın pusu kurduğu geceyi. Uzaklarda bilinmeyen ormanın ses-

sizliği. Uçurumların diplerinde yatan soluk parlaklık. Gökçül kar bulutları. Kapanmış patikaları bekleyen yoğun acı yalnızlık. Yitik gece ve dolunay. İnsanla doğanın birbirini çağıran, biri ötekine karışmış beyaz vahşeti. Her türlü umudun boşa çıktığı zor zamanlar: o korkutucu, o unutulmaz 1934!..

Büyük Pencere, insana ve onun yüzyıllara sığmış ürününe meydan okuyor. Ondaki yansıyan ses, Mozart kemanlarının haykırılarıyla eş düzeyde. Tiz perdelerin egemenliğinde hırçın, ölçü dışı, isyanla yüklü bir meydan okuyuş. Gözünü kar ve kan bürümüş vahşi bir varlığı andırmakta, bu çılgın pencere! Gözbağcı bir yapıya, tepeden bakan bir büyücü edasına sahip.

Oysa, geniş kalın camın ardında gönüllü bir tutsak ayakta duruyor: Adolf Hitler! Açık mavi Baviera ceketi ve tütün sarısı boyunbağıyla, rahat bir görünüm altında. Ama, hiç bir zaman, en küçük bir gevşemeye kendini bırakmıyor. Herhangi insancıl bir kalıba dökülemiyor.

Eski öykülere inanmak gerekirse, Untersberg'de yatan Büyük Şarlken, bir gün uyanacak ve geçmişteki görkemli Cermen İmparatorluğu'nu yeniden kuracakmış. Gücünü sisli söylencelerle pekiştirmeye de özen gösteren Hitler, o yıllarda, bu eski öyküye göndermede bulunarak, "Dağ Köşkü'nün Untersberg'in karşısında yer alması, elbet bir rastlantı değil!" demişti, yakınlarına.

Ne var ki, eski-yeni her şey on üç yıl içinde çirkinleşerek yaşlanıp öldü. Ve, üçüncü Reich da. Bin yıllık düş, on üç yılın gerçeğine sığdı. Kanlı kararlar ve hayaller üreten küçük kar topluluğu da, yeniden parlayan genç Alp güneşine dayanamadı. Eriyip yok oldu.

Şimdi, yıkıntıların yerinde çiçek açmış bir mürdüm eriği, umudu, sevgiyi ve barışı esirgeyip kollamaya çalışıyor. Dibinde yaban otları ve çiçekler onca boy vermişken, üstelik...□

MEVSİMLERİ HATIRLAYAMIYORUM

Süreyya Berfe

Yağmurlar, özellikle Nisan yağmurları ne zaman başladılar? Yaz yağmurları hangi aylara rastlardı? Unuttum.

Kış diye bir mevsim vardı galiba. Beyaz bir şeyler dökülürdü gökyüzünden, toprak apak olurdu. Güz sonunda mı başladılar bu soğuk saltanat? Bilmem, çıkaramıyorum.

Boğaz'ımın iki yakası da silme erguvandı. Hayal gibi yaşanan o güzelim aşkları taçlandırır, erguvanlar: Sevgilere saflık kazandırır, sevgililere kol kanat gererdi. Bahar mıydı o mevsimin adı? Bilmiyorum.

Plajlar mı? Hangileri? Moda, Caddebostan, Fenerbahçe, Küçüksu, Süreyya, Lido... Daha vardı, ama aklıma bile getirmek istemiyorum.

Kurbağalı Dere'den sandal mı tutardınız? Mehtaba mı çıkardınız geceleri? Tramvayların bazıları perdeli miydi? "Bomonti'de bira içerdik", deyin de çıldırayım.

Hangi şehirde oluyordu bütün bunlar, ne zaman? Hatırlayamıyorum.

Ben, kendimi hatırlayamıyorum ki, şu yukarıda sayıp dökülenleri hatırlayayım.

Kimdim ben, şimdi kimim? İnanın hiç bir bilgim yok bu konuda. Ben hafızası olmayanım. Hafızası kaybettirilmiş bir şehirim. Beni sık sık ameliyat masasına yatırıp, sağlığıma kavuşmam için büyük çabalar harcadılar. Narkozitörlerim biraz dikkatsiz davranmış olacaklar ki, birçok şeyi hatırlayamıyorum. Hafızam tanınmaz halde. Kendimi unuttum. Beni ben yapan, dünyaya tanıtan özelliklerimi unuttum. Ben, İstanbul'um. Hayır, yanlış oldu. Ben, İstanbul'dum. Peki şimdi neyim? Herkese kolaylık olsun diye kendi adıma kendim koyuyorum: Yeni İstanbul. Neden yadırgadınız? Tüketim maddesi gibi değil miyim? Onların yenileri olur da benim olmaz mı? Alıştırın kendinizi. Ben, İstanbul değilim; Yeni İstanbul'um. Yabancı hayranlarım için de benimsenebilir bir adım var: New İstanbul. New York, New Jersey, New Orleans gibi...

O kadar çok ki newler, ben de onların arasına katılıyorum olur biter. Bana bundan böyle yeni kişiliğime uygun olan adıyla hitap edin lütfen. Belki o zaman eski kişiliğimi bulurum, hafızam yerine gelir, eksik gedik de olsa İstanbul olduğumu anlarım.

Hiçbir şey değiştirmeyecek olan bir not:

Seçimlerden önce yazılan bu garip öneriyi geçmiş ve gelecek bütün belediye başkanlarına, danışmanlarına, ortaklarına, otlaklarına, otlakçılara, reklamcılara, mimar-mühendis ve hafriyatçılara, ezcümle topuna ve tamamına ithaf ve itlaf ediyorum.

VE ALLAH KADINI -Böyle- YARATTI!

Mehmet Refik

Süreyya Berfe, Y.Düşün'ün geçen sayısına yazdığı yazıda feministlerin erkeklerle bakışlarındaki kimi ölçüsüzlüklerden yakınıyor. (Ama verdiği örnek bir aşırılık göstergesi değil, çünkü doğum kontrolünün yükünün erkeklerce paylaşılmasına tepki niçin, anlayamadım.) Sonra da, gerçek hayatta tıptı tıpına yaşanabilen bir örnekler dizisi sıralayarak, erkeklerin kadınlara bakışlarındaki çarpıklığın suçunun kadınlarda olduğunu söylemek istiyor.

Anaerkil toplumdan çıkıldığından bu yana geçen tarihsel süreç boyunca ataerkilliğin kadınlara biçtiği yerin bugünkü uzantısı olarak hâlâ da pek çok kadının toplumda ikincil konumu benimsediği doğru. Gene aynı ataerkilliğin binlerce yıllık egemenliğinin kadınların davranışlarında, birtakım özelliklere yol açtığı da doğru. Ne ki, kadın binlerce yıldır içine itilmiş bulunduğu kimliksizleştirmeye kısmen uymuş, kısmen -elinden geldiği ölçülerde- kimlik edinmeye, toplumda bir rol üstlenmeye çalışmış. Bu nedenle, bir süs bebeği sayılmayı seve seve benimseyen kadın da var, "evinin kadını" olarak sadece analık duygusuyla yetinen de, erkeklerin vurduymazlığına, özverisinin ve insan duyarlılığının erkeklerce istismar edilmesine rağmen hasletlerini

ytirmeyen de var, erkek üstünlüğüne karşı birtakım sevimsiz öz savunma mekanizmaları geliştirmiş kadın da. Evet ama, kadında değişen ya da benzeşen kimi özellikler acaba gökten zembille mi indi? Allah Kadını -Berfe'nin betimlediği gibi mi- Yarattı?

İnsanlığın sınıflı ve ataerkil toplumunun (tarihin) kökeni topu topu 5-7 bin yıllık. Ondan önceki çok daha uzun devirler boyunca insanlar anaerkil düzen içinde yaşadılar. O toplumda kadın -Hasting'in sözleriyle- "aşkında özgür, klanın doğurgan anası, barışta ve savaşta lideri olan insan- ana" idi. Ataerkillikle birlikte kadın sosyal yaşamdan koparıldı, onun temel birimi olan monogam ailede evine kapatıldı, erkeğin damak zevkini ve yatak keyfini gideren bir araca dönüştürüldü. Monogam ailede kadının tek erkekliğine karşılık, erkek poligamliğini fahişelik ve esirlikle sürdürdü. (Anaerkil tapınağın rahibeleri zamanla köleci sınıfın iyi eğitilmiş, devletçe teşvik edilmiş, kurumlaştırılmış fahişelerine dönüştüler. Feodal çağda aristokrasinin kurtizanları olarak devam ettiler.) Kadının toplumsal yaşam ve etkinlik dışında bırakılması çağlar boyu yaşandı, bugün de sürüyor. Kadın Modern çağda kısmi özgürleşmesini ancak üretime katılmakla sağladıysa bile, ikincil yaratık olmaktan henüz kurtulamadı.

Süreyya Berfe kuşkusuz ki, bütün bunları bilir. Ve çağlar boyu süregelen ataerkilliğin, onun ilişkilerinin, mutlaklaştırmalarının sadece erkek

soyunu değil, kadın soyunu da koşullandırmış olması pek olağandır. Ama kadının erkek egemenliğine tabi olmuşluğu onun doğası değildir. Bu nedenle, "kadının temel nitelikleri" diye bir kavram kabul edilemez. Birincisi, tarihsel düzlemde kabul edilemez. Kadın da, erkek de, içinde bulunduğu toplumsal şekillenmeler ve tarihsel koşullar içinde değer yargıları, düşünce ve davranış biçimleri edinirler. Ebedi bir kadın betimlemesi yoktur, tıpkı ebedi bir erkek betimlemesi olamayacağı gibi.

İkincisi, değişik toplumsal formasyonları bir yana bırakıp, bugünkü toplumu, hatta bugünkü Türkiye'yi alsak bile prototip kadın yoktur, bu nedenle de, kadının temel özellikleri diye bir kavram yoktur. Çünkü, şimdiki sosyal yapı değişik sınıf ve zümrelerden, bunların birbirleriyle çok çeşitli ilişkilerinden, bu ilişkilerin öngördüğü kurumlardan, değer ölçülerinden, anlayışlarından oluşmaktadır.

Fabrikadaki kadın işçi, bir köylü kadın, kentte büroda çalışan bir başka kadın, ya da bir ev kadını, veya bir entelektüel kadın, yahut da burjuva evindeki bir süs bebeği, bütün bu kadınlar acaba tek bir kadın mıdır ki, "kadının temel özellikleri" olsun? Sosyal stratifikasyonda dikey bakımdan ayrıışan katmanlarda bu denli farklılaşmalar olurken, aynı katman içinde bile önemli farklar karşımıza çıkar. Örneğin, bir işçi kızla, üniversiteli kız arasındaki özellik farkları bir yana, aynı üniversitede

okuyan ve aynı katmandan gelmiş iki genç kızdan türban takanıyla takmayı, eli nâmahrem eline değemeyeniyle ile sevgilisiyle yatanı aynı temel karakterlere sahip olabilirler mi? Berfe'nin yazısının sonundaki masalda anılan analık duygusu ve özverisi dışında kadında temel bir ortak karakter, bir prototipleme aramamak gerekir. (Nitekim, masal hariç yazıdaki örneklerin **hepsini** aynı sosyal katmandan -ve büyük kentten- kadınlar oluşturuyorlar. Onların ortak özellikleri ise **kadının** ortak özellikleri değil, sadece anılan aynı sosyal ortam kadınının özellikleri.)

Süreyya Berfe "kadını kadın yapan temel nitelikler" genellemesi için gündelik yaşamdan bazı kadın tipleri çizmiş. Ben de ona kendi alanında bazı kadın tiplerini -her biri üzerinde saatlerce düşünülebilecek, romanları yeniden ve yeniden okunup, piyesleri tekrar tekrar seyredilebilecek kadın kişiliklerini- anımsatmak istiyorum. Örneğin ilk olarak aklıma Antigone geliyor. Dante'nin bir yaşam boyu kara sevdası, Rönesans müjdecisi büyük yapıtının esin kaynağı Beatrice Portinari, Emma Bovary, Anna Karanina, Effi Briset, Catherine (Rüzgarlı Tepeler), Nataşa (Harp ve Sulh), Pavlova Ana, Gervaise, Nana, Eugenie Grandet, Cosette (Sefiller). Daha daha, örneğin tiyatrodan Gretchen (Faust), Alkestis, Cordelia (Kral Lear), Desdemona, Nora, Nina (Martı), Hedvig (Yaban Ördeği), Hedda Gabler, Julia, Deidre, Yerma, Adelaide Alba, Blanche (Arzu Tramvayı), Cesaret Ana, Shen Ta-Shui Te (Sezuan'ın iyi İnsanı), Carrar Ana ve daha pek çoğu. Bu kadınlar arasında prenses olan da var, fahişe de, burjuva da var, işçi de köylü de. İster aynı sınıftan olsun, ister ayrı sınıflardan bu kadınların hangileri ne gibi ortak temel karakterlere sahip? Onların hepsi ayrı ayrı kişilikler, ama hepsinin değişik koşullardaki tek ortak paydası ataerkil toplumda kadın olmak.

Süreyya Berfe elbette sınıf farklılaşmalarının belirleyici ve biçimlendirici etkilerini bilir. Bu nedenle, yazısını, kendi şakacı üslubu içinde belli bir sosyal katmanın şekillendirdiği kadınların kimi özelliklerine tepki olarak alıyorum ve sonundaki masalda genç kızı yererken, anayı yücelttiğini, kadınların bu tek ortak karakteristiği simge-

sinde kadını kutsadığını sanıyorum.

Ne ki, yazısına koyduğu alegorik "Erkeğin Suçu" başlığıyla ve yazının içeriğiyle, mevcut durumun (kadın-erkek eşitsizliğinin) kadının suçu olduğunu iddia etmesini pek kabul edemiyorum. Çünkü toplumda kadın-erkek ilişkilerinin insanileşmesini kadının çağdaş yaşamda saygın yerini alabilmesini sadece kadınların uğraşı diye göremiyorum. Kadınların elbette kendi sorunlarına sahip çıkmaları, kadın hakları için mücadele vermeleri, bu uğraşların sonuç alıcı etkililiğe ulaşması gerekiyor. Ama sorunu kadın olsun erkek olsun toplumun tüm ileri sosyal güçlerinin, örgütlerinin görevi ve sorumluluğu kabul ediyorum. Çağdaş aydın olmanın asgari ve vazgeçilmez gereklerinden biri sayıyorum.

Böylesine ataerkil bir toplumda, erkek egemenliğinin ve kadın- karşıtı önyargılılığının bu denli çirkin ve şiddetli olduğu, kadınların ezici bir çoğunluğunun da o ölçüleri benimseydiği ya da boyun eğdiği üstelik, son yıllarda dinsel gericiliğin iyice azgınlığı, kadınların alçakça köleleştirdiği bir ülkede bu insansızlığa karşı mücadele hemen hemen tamamı erkeklerce yönetilen demokratik kurumların, kuruluşların, akımların görevidir. Bu kadar hayati bir toplumsal ve insani sorun kadın ya da erkek tüm çağdaş insanların sorunudur. Bence hatta, kadınlardan çok erkeklerin sorumluluğudur.

Öte yandan, feminist akımların erkek şovenizmine karşı tepkilerinin erkek düşmanlığına kadar vardığı, ya da feminist olsun olmasın, pek çok aydın kadının ne olduğunu kendilerinin de pek iyi tanımlayamadıkları, fakat olur olmaz kullanarak erkeklerle tepkilerini klişeleştirdikleri, "erkek ideolojisi" ve benzeri kavramlarla, terimlerle bir zihin tembelliğini sergiledikleri doğru. Gene böylesine haklı bir temeli ve son derece geniş bir nesnel potansiyeli olduğu halde ülkemizde feminist akımların güçlü, yaygın ve yığinsal bir kadın hareketine dönüşmemesi, 1980 öncesinde çeşitli sol politik akımları benimsemiş kadınların aktif rol aldıkları demokratik kadın hareketinin etkinlik boyutlarına ulaşamamalarının nesnel ve öznel nedenlerini aramak, feminizmin henüz bir elit aydın kadın çaba-

sı hüviyetinden çıkamadığını söylemek de gerekli.

Fakat, bu ve benzeri gözlem ya da saptamalar bizi feminizm realitesini görmemeye itmemeli, önümüzdeki yıllarda mutlaka gelişecek olan genel toplumsal hareketlenmeyle, sosyal muhalefetin yükselmesiyle birlikte feminist akımlar dahil, **genel anlamda** kadın hareketi önemli bir sosyal güç haline gelmeye namzettir. Feminist akımlardaki bir takım aşırılıklar toplumsal hayatın içinde ister istemez törpülenirler. Nitekim 1968 ve sonrasında Avrupa'da ve ABD'de "kadın özgürlüğü" hareketleri ilk başladığında da böyle ögeler vardı, zamanla onlar önemli ölçüde aşıldı. Ve feminist akımlar solun genel demokratik kadın hareketiyle bütünleşebildikleri daha da önemlisi toplumda başka demokratik talepler ve dönüşümler uğruna verilen sınıfsal ve dolayısıyla siyasal mücadelelerle sıkı bağlar ve birliktelikler kurabildikleri ölçüde, ülkemizdeki kadın-erkek ilişkilerinin demokratikleştirilmesi, kadına karşı önyargıların, kısıtlamaların, erkek şovenizminin geriletilmesi, kadın haklarındaki kimi kısıtlayıcı hukuki statülerin değiştirilmesi yolundaki uğraşta rol oynayacaklardır.

Hele hele, ortada bir Papatyalar soytarılığı cirit atarken, romanı değil ama ünü ilerlemiş bir edebiyatçımızın başpapatyaya gazete ön sayfalarından başlayan röportajlarla met-hiyeler düzebileceği kadar rezillik pes perdeye çıkmışken, edebiyatçı arkadaşımız Süreyya Berfe'nin, feminist aşırılıkları yadırgamaktan daha fazla söyleyeceği sözü olduğuna hiç kuşum yok.

Zaten ben de bu yazıyı Berfe'nin o kısa değinmesini eleştirmek için yazmadım. Feminist yanlısı da değilim ve onu kadın hareketinin asli unsuru olarak da görmüyorum. Fakat böylesine "erkek milletiz" diye övülen bir ülkede, feminizme değil, maskülenizme isyan etmek gerektiğine eminim. Süreyya Berfe'nin yazısı bu noktayı anmama bir vesile oldu. □

* Mehmet Refik'in bu konudaki üç incelemesi Dergimizin Mart ve Nisan 1985 sayılarında yayınlanmıştı. (**Kadının Toplumsal Konumu Doğa Olayı mı?, Mitolojide Kadın ve Mitolojide Kadın Sembolizasyonu.**) -Ed.

YUSUF ALPER

İKİLEM

Yalnızlık, çaresizlik burgacında bir akşam
Yürek burkulması dünyanın her yerinde
Böyle midir yaşamak ve yazmak buz üstüne
Közlenmiş yüreğe banarak kalemleri
Yalnızlık, umutsuzluk burgacında her akşam

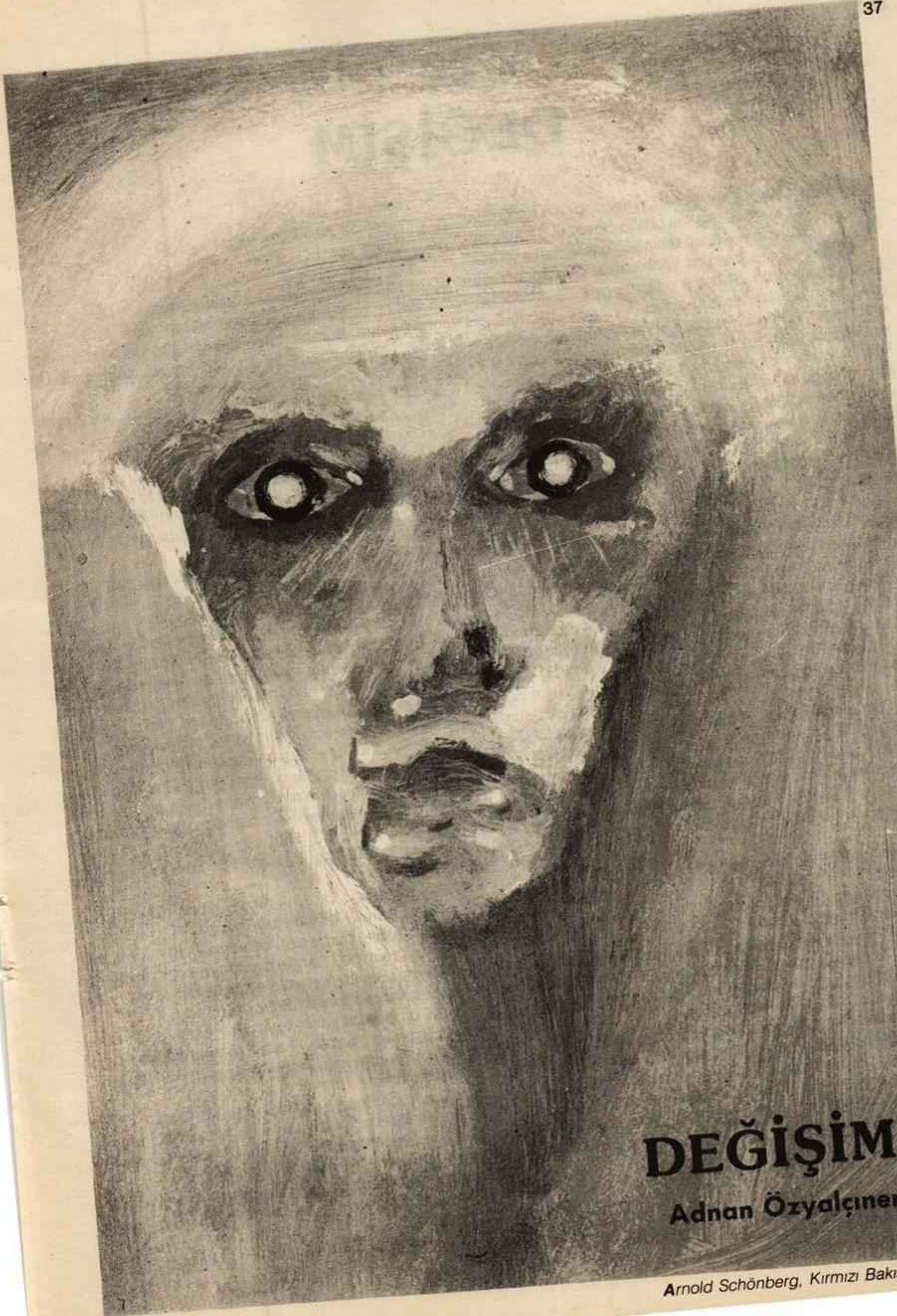
Kim biliyor, kim okur kanla yazılanları
Yıllar sonra bir bakkal terazisi altında
Kirli bir çıkını sarmaya kullanılmış
Atılacak bir kâğıt olacak mı kim bilir
Kim biliyor, kim yazar kanla yazılanları

Hoyrat bir dünya ortasında yapıyınız
Yağlanmış bir urganda gözleri bağlı cambaz
Seyircisiz, kimseden bir şey ummayarak
İp üstünde gün boyu hüznün doru atları
İğrenç bir dünya kuyusunda yapıyınız

İlkel dünyanın kuyusu ben taşı ben
Kendim kuyu kazarım kendimi taşıyarak
Bilinsin, başka türlü olamazdı yazmak
Her akşam hüznle kadeh kaldırarak
Olamazdı, o yüzden kendimi taşıyarak

Kim okur yazdığımı, kim anlar şimdi beni
Sağırılar dünyasında şarkılar söylüyorum
Körler evreninde pandomimle oynamak
Oynamak benim işim, içimi dağlayarak
Kim okur yazdığımı; iyi yürekli, alçak

DEĞİŞİM

Adnan Özyalçın

ARNOLD SCHÖNBERG, MAJ 1910

Arnold Schönberg, Kırmızı Bakış, 1910.

DEĞİŞİM

Ortalık yeni ışımıştı. Anacaddenin uzağında ki içerlek sokak boştu. Sessizdi. Uykulu evlerin duvarları dibinden ortalığı koklaya koklaya giden bir köpek geçti. Bir yandan kuyruğunu sallıyordu. Sokağın ortasına gelince durdu. Burası, sarı badanalı, taş bir yapıydı. Üç beş basamakla çıkılan kapısı açık duruyordu. Kapının üstündeki kocaman kırmızı tabelada büyük harflerle bembeyaz "Polis Karakolu" yazısı vardı. Aşağıda, basamakların altında, köpeğin durduğu duvarın dibinde demir parmaklıklı bir bodrum penceresi görünüyordu. İçersi karanlıktı. Duvarın sarı badanası, burada iyice solmuş, sokağın çamurundan, kirden yer yer kararmıştı. Yukarda, karakolun pencereleri aydınlıktı. Badanasında da herhangi bir kararmışlık göze çarpmıyordu.

Ortalık iyice aydınlandığı halde karakolun bütün ışıkları hâlâ yanıyordu. Karakolun içi de bulunduğu sokak kadar sessizdi. Nöbetçi polis, başını masadan kaldırdı. Gözlerini yumruklarıyla oğuşturdu. Masanın altındaki ayakkabılarını çıplak ayaklarıyla araştırdı. Bulup ayağına iğreti bir biçimde geçirdi. Gerinerek kalktı masadan. Bir sandalyenin arkasında kuruyan çoraplarını aldı. Oturarak giydi. Ayakkabıları yeniden geçirdi ayağına. Sonra özenle bağladı bağlarını. Musluğa gidip bol suyla yüzünü yıkadı. Aynada saçlarını taradı. Kravatını düzelterip yakasını sıkıca kapattı. Odasına girip askıdaki şapkasını aldı, başına geçirdi. Yeniden çıktı odadan. Merdiven altındaki küçük aralığa yöneldi. Ağır adımlarla kapısında koca bir asma kilit olan bodruma yaklaştı. Kapıyı, önce, komserin odasının kapısını çalarcasına, tıklattı. Sonra yumrukladı. Sonra da tekmelemeye başladı. Bir yandan da:

- Uyan artık ulan köpoğlu! diye bağıırıyordu. Uyan da hazır ol!

İçerden cılız bir ses geldi:

- Uyandım ağbi, hazırım!

Polis, gerisin geri odasına gitti. Şapkasını çıkarıp askıya astı. Masasına oturdu. Kravatını gevşetti. Daktiloya bir takım kâğıtlar geçirdi. Dura dura bir iki şey yazdı. İmzaladı altlarını. Sonra iğneledi kâğıtları.

O sırada bekçi girdi içeri. Gece devriyesinden dönüyordu. Bütün geceyi sokaklarda dolaşarak geçirmişti. Gözünden uyku akıyordu. Kafasında biri, boyuna düdük çalıyormuş gibi kulaklarında bir çınlama vardı. Kapı dibindeki sandalyelerden birine yığılacaktı nerdeyse. Adımlarını zorlukla sürükledi. Polis, başını kâğıtlardan kaldırmadan:

- Bana bir çay alıp gel, Hasan, dedi. Çabuk!

Bekçi:

- Başüstüne, dedi.

Durdu, bir an. Polis, başını kaldırdı:

- Ne var?

- Aşağıda bir köpek var.

- Varsa var, kov gitsin.

- Kovdum gitmedi.

- Saçmalama. Git, çayı getir hemen.

Bekçi, başka bir şey söylemeden gitti.

Az sonra, dumanı tüten çay bardağıyla dönüp geldi. Polis, şekerleri bardağa attı. Tam karıştırılacakken durdu. Bekçi, dışarı çıkmaya hazırlanıyordu.

- Dur, dedi. Bir tarafa kaybolma. Akşamki şoparı Adliye'ye götüreceksin.

Bekçi, alışkanlıkla:

- Başüstüne, dedi. Ardından:

- Merak etmeyin, gitmem, diye mırıldandı.

Durduğu yerde fırtınaya tutulmuş gemi gibi sallanıyordu. İlk girişte gözüne kestirdiği kapı dibindeki tahta sandalyeye çöktü.

Polis, çayını karıştırmadan hızlı hızlı odadan çıktı. Bekçi, oturduğu yerden sıcak çayın içinde kendi kendine erimekte olan şeker bakarken göz kapakları ağırlaşıyordu. Aşağıdaki köpek, birini bekler gibi, duvarın dibinde öyle dikilip duruyordu. Bekçi ne kadar kovalasa, korkutsa da yerinden kıpırdamıyordu. Tekmeleyince de kaçmadı. Kesik kesik, inler gibi sesler çıkarıyordu yalnızca.

Polis, adamı itekleyerek soktu odaya. Bekçi, gözlerini araladı. Adamın üzerinde kirli bir ak gömlek vardı. Sakalı gelmişti. Kara yüzü, akşam kapatıldığı bodrumda havasızlıktan sararmış gibiydi. Ama gözleri fıldır fıldır bir o yana bir bu yana çevrilip duruyordu. Kasketinde örümcek ağı vardı. Ayağındaki kara pantolon talaşa bulanmıştı. Polis:

- Bu üst baş ne böyle, diye bağırdı. Yerlerde mi yuvarlandın?

- Yok ağbi, orda yumuşak bir yer buldum, kıvrılıp yatım. İyi de bir uyku çektim sayenizde.

- Şuna bak. Biz, burda seni beklemek için uyumazken sen nasıl uyursun be? Sende hiç utanma yok mu? Orası yatakhane mi? Seni oraya yatıp uyu diye mi kapattık yani?

Polis, tutukluya kızmıştı. Bekçiye döndü:

- Ah ah, biz akşam yanlış iş yaptık Hasan, dedi. Bunu bağlayacaktık ki... Sabaha kadar ayaklarına kara sular insin. Gözünü kırpmasın. O zaman anlardı Hanyayı Kon yayı... Yalan mı?

Bekçi, uykudan ağzını açacak gücü bulamadı. Polisi doğrulamak için başını salladı iki üç kez. Polis, adama:

- Şurda üstünü başını silkele çabuk? dedi. Yargıç karışına çıkacaksın. Utanman yok mu senin?

Adam, pantolonuna bulaşan talaş kırıntılarını eliyle silkti. Kasketini çıkarıp pantolonunda çırpı. Polis, eliyle "Dışarı, dışarı" diye işaret ederken bekçiye:

- Şunu burdan çıkarıp yüznumaraya götür, işesin, dedi.

Adam:

- Hay Allah senden razı olsun, diyerek yaltaklanacak

oldu.

- Bırak şimdi bunları, diye gürledi polis. Ben, sizin gibileri iyi tanırım. Çişini iyice et, adamakıllı boşalt içini. Adliyede akşama kadar beklersiniz belki. Sonra karışmam. Orda donuma ediyorum desen yüznumaraya gitmek yok. Artık o numaraları yutmuyoruz. Anlaşıldı mı?

Adam, başını bilgiç bilgiç salladı. Bekçinin yedeğinde yüznumaraya gitti. Kapıyı açık bırakarak bekçinin gözünün önünde çişini etti. Odaya döndüklerinde polis, tutukluyu batan aşağı şöyle bir süzdükten sonra, beğendiğini gösteren bir gülümseme geçti yüzünden. Açık olan gömleğinin yakasını ilikletti. Kasketinin siperliğini düzeltti. Arkasında tuttuğu kelepçeyi, o gülümseme sırasında adamın bileklerine geçirdi. Kitledi. Anahtarı bekçiye uzattı. Masanın üstündeki kâğıt tomarını da alıp bekçinin eline tutuşturdu. Arkalarından:

- Haydi marş! diye belirli bir neşeyle bağırdı.

Onlar, karakolun merdivenlerini inerken o çoktan başını masaya koyup uyuklamaya başlamıştı.

Aşağı indiklerinde bekçi, merakla çevresine bakındı. Duvarın dibinde bekleyen köpek, yerinde yoktu.

Bekçiyle tutuklu caddeye çıktıklarında vakit ilerlemişti. Otobüsler dolu, duraklar kalabalıktı. Güneş, büyük apartmanların duvarlarını yaldızlıyordu. Her iki kaldırım da, bir yerlere yetişmek için hızlı hızlı yürüyenlerle tıklım tıklım denebilirdi. Onlar da bir süre bu sabah kargaşalığının içinden ağır adımlarla geçtiler. Acelecilerden kimileri geçerken çarpıyordu. Önce özür dilemeye hazırlanıyorlar, ama kelepçeli adamla bekçiyi ayırdedince, "bu saatte ayak altında ne işiniz var?" gibisinden burun büküyorlardı. Bu yüzden onlar da çarpanlara pek aldırış etmedi.

Cadde gözlemlendiğine uzayıp gidiyordu. Ucu görünmüyordu. Sis gibi belli belirsiz bir duman vardı. Caddeyi sonu yokmuş gibi, yürü yürü bitmiyecekmiş gibi gösteren de buydu. Asfalt, çoktan ısınmıştı. Genzi yakan kuru bir hava solunuyordu caddede. Ardarda gidip gelen irili ufaklı taşıtların çıkardığı eksoz dumanları da kuru havayı büsbütün kirletiyor, hava yerine duman solunuyormuş gibi oluyordu.

İki durak daha yürüdüler. Bekçi Hasan, bacaklarında bir kesiklik duydu. Ekmek fırınlarından taşan taze ekmek kokusu içini bayıltıyor, başını döndürüyordu. Uykusuzlukla açlıktan olacak, gözünün önünde tuhaf tuhaf görüntüler belirliyordu. Gördüğü hayaller, götürdüğü tutukluyu bile unutturdu ona. Bir ara öylesine daldı ki, az daha önündeki beton elektrik direğine çarpıyordu. Tutuklu, elleri kelepçeli olduğundan, omuz vurarak bekçiyi az öteye itti, direğe çarpmasını engelledi. Bekçi, o zaman kendine geldi. Daha uyanık olmak için, kamburunu düzeltti. Palaskasını sıktı. Tabancasını yokladı. Evraklar cebindeydi. Tutuklunun caddenin kalabalığında, bekçinin yorgunluğundan yararlanıp kaçması işten bile değildi. Tutukluyu, kalabalık arasında yitirebileceği düşüncesi, iyice kendine getirdi bekçiyi. Adımlarını açtı. Tutuklu da ona uydu.

Kalabalık arasında iki kişilik tören kıtası edasıyla uygun adım yürüyorlardı.

- Bir sigara yakabilir miyim? diye sordu yanındaki.

Bekçi, yürüyüşünü bozmadı. Omuzlar dik, göğüs iler-

de, yanındakine bakmadan konuştu:

- Şimdiye kadar senin gibi çok adam götürdüm Adliyeye. Sigara içilmemesi konusunda bir emir almış değilim. İstersen iç. Ama senin için kelepçelerle zor olmayacak mı? Onları, Adliyeye varmadan açamam.

- Olsun! Sen sigarayı cebimden alıp ağzıma ver. Naşurda, kış cebimde.

İkisi de, aynı anda, birbirlerine yapışıklarmış gibi, yan yana durdu. Bekçi, adamın arka cebini yokladı. Buruşmuş ezik bir sigara paketi çıkardı. Yamulmuş bir tane aldı, adamın dudaklarının arasına sokuşturdu.

- Bir tane de sen al, dedi adam.

Bekçi, bir tane de kendi aldı. Buruşuk paketi, yerinden hiç kıpırdamadan, eski yerine koydu. Sonra kibriti çıkıp hem kendininkini, hem tutuklununkini yaktı.

Sigara bekçiye iyi gelmişti. bol bir duman çekip savurdu. Sinirlerine bir canlılık geldi. Bununla birlikte bir tutukluyla bir bekçinin caddenin ortasında, yanlarından gelip geçen insanların arasında, oldukları yerde durarak fosur fosur sigara tütürmelerinden korktu. Biri bir şey diyebilirdi. Tutukluyu yan sokaklardan birine itekleyerek soktu. Bir apartman kapısının içerlek merdivenlerine oturup orada tütürdüler sigaralarını.

Bekçi, kalkarken ne kadar yorgun olup her yanının döktüğünü ayırdetti. Oturmak onu iyice gevşetmişti. Bu durumda, dünyada, yaya olarak Adliyeye gitmeyi göze alamazdı. Üstüne çöktükleri merdivenlerden kalkıp caddeye çıktıklarında bekçi tutukluya sordu:

- Yoruldun mu?

Bekçinin yarı yaşında genç bir adam olan tutuklu:

- Yoo, dedi. Yürümek çok iyi geldi. Ellerim kelepçeli olmasa çoktan tüymüştüm bile.

- Sahiden böyle bir şey geçti mi aklından?

- Neden geçmesin? Benim yerimde sen olsan başka türlü mü düşünürdün?

Bekçi, içinden hak verdi adama. Ama cevap vermedi. Bir süre konuşmadan yürüdüler. Bir otobüs durağına gelince bekçi durdu. Tutukluyu da omuzundan tutup durdurdu.

- Burdan otobüse bineceğiz. Biletin var mı?

- Yorulmadığımı söyledim. Yürümek de hoşuma gitti. Bilete gelince, bilet de ne oluyor? Biliyorsun, ben hiç kullanmam. Hiçbir zaman da boşu boşuna arabaya binmem. Biletim olsa da olmasa da. Ben yalnız iş için binirim otobüse. Cepçilikten yakalandığımı unuttun mu yoksa? Beni zorla otobüse bindirip yeni bir suç mu işleteceksin? Ama ben yoruldum diyorsan o başka.

Bekçi, ne yoruldum, ne de yorulmadım diyebilirdi. Çaresiz yürüdü. Tutuklu neşeli, sırtkan, bekçi, somurtuk ve yorgundu. İşte bu anda hangisinin tutuklu, hangisinin tutuksuz olduğu, ilk bakışta, anlaşılmıyordu.

Adliyenin önü ana baba günüydü. Bir saati aşkın süredir yürüyüp geldikleri caddenin bütün kalabalığı buraya akmıştı sanki. Birkaç basamakla çıkılan geniş mermer tabanlı bir girişi olan büyük bir yapıydı Adliye. Çevresi park gibi yeşillikler ve renk renk çiçeklerle bezeliydi. Ön tarafını aynı renklilikte arabalar doldurmuştu. Biri gidip biri geliyordu. Çok katlı bir yapı olan Adliyenin pencere-leri geniş ve yekpare camlıydı. İçerde, duruşma sürer-

ken, gözün bir an dışarı kaysa, ayakta olduğundan, renk renk çiçekler, yeşillikler, masmavi bir gökyüzüyle karşılaşırdın. Sultanahmet'in ince minareleri ve güvercinler.

Taşları karartık bu koskoca yapıda gün boyu sürüp giden soruşturmalara, ateşli savunmalara, suçlayanla suçlananın haykırışlarına civil civil kuş sesleri karşılık verirdi pencereler açık olduğunda. Kanat çırpışları yalar geçirdi camları. Kimi zaman açık pencereden bir serçenin içeri girdiği olur, suçlunun bölmesindeki parmaklığa ya da yargıcın kürsüsüne konardı. Kimi de bir güvercin girerdi pencereden. Tavana yükselir, kanat çırparak orada dönenip dururdu. Cami avlusundaymış gibi bir serinlik yalar geçirdi duruşma salonunu. O zamana kadar, kapı dibinde, put gibi dikilen mübaşir, yargıcın küçük bir işaretyle, küçücük kuşların, ister serçe, ister güvercin olsun ya da ikisi birarada, üstlerine vargücüyü atılırdı. Yargıcın yüksek kürsüsü üstünde duruşma sırasını bekleyen herhangi bir kalın dosyayı kaptığı gibi kuşları dışarı kovalardı. Ürken kuşlar, çıkış yolunu hemen bulamaz, kendilerini duvarlara vurup suçluların, avukatların, yargıçların, dinleyicilerin arasından birkaç kez geçtikten sonra pencereyi bulur canlarını kurtarırdı. Mübaşir de o sırada elindeki kalın dosyayı, oraya buraya savurmaktan bir iki kişiyi hafifçe okşamış olurdu. Pencere indirildikten sonra duruşma sürerdi. Bu kez de sıcaktan, terlemekten kimin ne söylediği, ne yaptığı belli olmazdı. Yargıcın kararları da ona göre olurdu. Kışınsa soğukta aynı kargaşa sürüp giderdi. Pencereler sıkı sıkıya kapalı olduğundan kuş muş girmezdi ama kaloriferler yanmadığı zaman koskoca binada ısınmak için herkes ellerini birbirine sürterdi. Elleri kelepçeli tutuklular bunu yapamazdı. Onlar donar, bekletildikleri yere yapışır kalırlardı. Jandarmalar da sürüklemek zorunda kalırdı. Sürüklenmekten de bir sürtünme doğardı. Bu kez de sürtünmeden çıkan seslerden kimin ne söylediği, ne yaptığı belli olmazdı.

Büyük kapısından sürekli olarak karıncalar gibi insanların girip çıktığı Adliyenin önündeydiler şimdi. Tutuklu, bekçiye hiçbir güçlük çıkarmadan, kuzu kuzu izlemişti onu. Giriş kapısının önündeki geniş merdivenin ilk basamağına gelinceye kadar da sürdü uysallığı. Basamağın dibinde iki simitçi vardı. Biri bir başta, biri öteki başta duruyordu. Mis gibi susam kokuyordu ortalık. Bekçi, adımlarını basamaklara atmadan bir an durdu. Girdap gibi dönen kalabalıktan mı, aklıktan mı neden başı döndü birden. Dizlerine bir kesiklik geldi. Oysaki işin sonuna gelmişti. Dişini biraz daha sıkmalıydı. Öyle yaptı. Elini, tutuklunun omuzuna koymak için kaldırdı. Adamın omuzuna koydu. Buyurgan bir tavırla sert sert:

- Haydi yürü! dedi.

Tutuklu, hiç orali olmadı. Girip çıkanlara, durmadan gidip gelen arabalara, yapının karartık taşlarına, girişteki mermer tabanın aklığına en son da masmavi gökyüzüne dalıp gitmişti sanki. Bekçi:

- Hey ahbap, ne oluyor? diye adamı tartaklamak zorunda kaldı.

Adam, bakışlarını uçsuz maviliklerden indirerek bekçiye döndü:

- Biliyorsun, ben kalabalığın arasına giremem, dedi. Kurbanın olayım beni zorlama. Sonra sen suçlu olursun.

Bekçi:

- Deli misin sen be? diye çıkıştı.

Adam, kesin bir biçimde:

- Boşuna uğraşma, içeri girmem, dedi.

Bekçinin adamı dürtüklemesi, tartaklaması, daha sonra itekleyerek alttan alta tekmelemesi para etmedi. Bu arada adam, dişlerinin arasından tıslar gibi konuştu:

- Yeter artık! Daha ileri gidersen suçlu sen olursun. İçeri giren avukatlara seni şikayet ederim.

Bu söz üzerine bekçinin aklı başına geldi. "Demek beni şikayet edeceksin ha, önce ben seni şikayet edeyim de gör" dedi içinden. Kıs kıs güldü. Tam o sırada Adliyeye girmekte olan eli çantalı, kafasında fotör olan kalın gözlüklü birini gözüne kestirdi. Avukatın ta kendisiydi bu işte. Acelesinden sekerek yürüyordu.

- Beyefendi, beyefendi! diye bağırdı adama.

Adam, emekli savcıydı. Bekçinin sesini yabancılama. Eski günlerden kalma bildik bir sestti. Gülümseyerek olduğu yerde durdu. Yarım dönerek:

- Ne istedin? diye sordu.

- Bana içerden bir jandarma yollayabilir misiniz efendim? Tutuklu gelmiyor. Ben de zor kullanmak istemiyorum.

Esaslı bir bekçiydi bu. "Aferin", dedi içinden. Adliyenin kapısına doğru bir iki adım atmışken geriye döndü. Yanlarına kadar geldi. Burnunun ucuna düşmüş gözlükleriyle ince ince süzdü ikisini de. Sonra bekçiye:

- Bravo size, tutumunuzu çok beğendim, jandarmayı hemen gönderiyorum, diyerek gitti.

Onlar basamağın dibinde oldukları yerde kaldılar. Adam, büyük kapıdan içeri girerken gözlüğünü yerine oturtup boyunbağını düzeltti. Boğazını da kesik kesik oksürerek temizledi. İçersi karanlıktı. Her tarafta lâmbalar yanıyordu. Kalabalığın yaydığı ekşimiş bir ter kokusu ile bayatlamış bir sıcaklık kaplamıştı ortalığı.

Gözlüklü avukat Adliyenin kapısından girdikten sonra gökyüzünden kara bir bulut geçti. Güneşin önünde durdu. Ortalık bir anda karardı. Ama bu durum çok kısa sürdü. Güneş, yeniden ortaya çıkınca ortalık eskisi gibi aydınlandı.

Tam o sırada, kapıda, sitenli bir jandarma belirdi. Basamaklardan inip çıkan kalabalığı şöyle bir taradı. Alt basamağın dibinde, şaşkın şaşkın çevresine bakınıp duran bekçiyi görünce ağır ağır yürüdü. Birkaç basamağı dura dura indi. Bekçiyle yüzyüze gelince, kısaca:

- Suçlu nerede? diye sordu.

Bekçi, ellerini oğuşturdu. Ezilip büzüldü. Jandarma, gözlerinin içine bakıyordu. Bekçi, "kih kih" diye güldü. Jandarmaya eğilmesini işaret etti. Sonra kulağına:

- Bir dakika benimle gel! diye fısıldadı.

Jandarma, bundan hiçbir şey anlamadı. Bekçi, jandarmayı Adliyenin yan tarafına götürdü. Orası sessizdi. Az ilerde eski bir tarihi kalıntı vardı. Hipodromun tribünleri görünüyordu. Taş basamaklara güneş vurmuştu. Burada kimse duymazdı onları.

- İnanmayacaksın ama, dedi bizim tutuklu köpek oldu. Nerdeyse ağlayacaktı.

- Kendi ellerimle buralara kadar getirdim. Nasıl olduğunu anlayamadım. Birdenbire köpek oldu!

Jandarmanın kılı bile kıpırdamamıştı. Duruşu gibi dimdik bakıyordu bekçiye. Bekçi, elini, ayağını oynatarak: - İşte bu! diye çevrelerinde dönenip duran küçük köpeği gösterdi.

Fino cinsi, tüyleri kıvrık bir köpekti. Kirden, kömürcü çırağı gibi kararmıştı. Karnının altındaki tüylerden vaktiyle beyaz, soylu bir köpek olduğu anlaşıyordu. Evden kaçarak sahibinden uzak kalması sevimliliğini kaybettirmişti. Önlerinde salta durarak konuşmalarını dinledi. İkisinden de uzak durmadı, tersine "hev hev" diyerek yanlarına sokulmaya çalışıyordu. Gözleri ıslaktı. İkisine de yalvarır gibi bakıyordu. Yalnız, bekçi yaklaşmak isteyince biraz uzağa kaçıyordu.

Bekçi ne derse desin, neler anlatırsa anlatsın jandarma hiç tınmadı. Köpeğin kuyruk sallayışına, yaltaklanmalarına da aldırmadı. Çünkü ikisinin de Kafka'nın "Değişim" öyküsünden, bir gün birdenbire hamamböceği olan George Samsa'dan ya da doğal evrim teorisinden, bu teorinin günün birinde, bugünkü gibi, tersine işleyeceğinden haberleri bile yoktu. Bekçi, bu yüzden bilimsel bir kanıt ortaya koyamamış, jandarmanın da, haklı olarak, "masal mı, palavra mı, yoksa üşütüklük mü, neyse" diye düşündüğü bu olaya akli pek yatmamıştı. Daha doğrusu akli iyice karışmıştı.

- Evraklar yanında mı? diye sordu.

- Yanımda.

- Birlikte sorgu yargıcına gidelim. O bilir. Gel benimle.

Adliyenin kapısına, bekçi önde, elinde kâğıt tomarı, ardında siteniyle jandarma olduğu halde, işin kuralına uygun olarak vardılar.

Sorgu yargıcı, kâğıtlara bakıp bekçiye dinledikten sonra, yazıcıya döndü. Daktiloya küçük bir kâğıt taktırttı. Yasa diliyle dolambaçlı bir şeyler yazdırdı. Altını imzaladı. Yazıcı, bekçinin getirdiği kâğıtlara yargıcın imzaladığını bir iğneyle ekleyip kâğıt tomarını jandarmaya uzattı.

Yargıç, yüzünü pencereye dönmüştü. Birilerine, bir şeylere gülümser gibiydi. Onlara bakmadan:

- Şimdi al götür bunu, diye buyurdu.

Gene, geldiklerinde olduğu gibi, bekçi önde, jandarma arkada duruşma salonunun çıkışına yöneldiler. Yeşilliklerin, renk renk çiçeklerin, masmavi gökyüzünün ve en aşağıda hâlâ ortalarda dönenip duran küçük, sevimli finonun gözleendiği geniş pencereli aydınlık duruşma salonunu arkalarında bırakıp yarı karanlık koridordaki sa-

ğır kalabalığın içine karıştılar. Koridoru dolduran kalabalığın arasında bir süre aynı biçimde yürüdüler. Ordan yan koridorlardan birine saptılar. Burada, jandarma, bekçinin arkasından omuzu başına geçti. Bu koridor da yarı karanlık sayılırdı. Ama kimsecikler yoktu. Az ötede bir jandarma bekliyordu. O jandarmanın yanına varır varmaz, o da bekçinin öteki omuzu başında yer aldı. Koridorun sonu, demir parmaklıklı, bir kapıyla dışarıya açılıyordu. Orası aydınlık ve güneşliydi.

Koridorun sonuna geldiklerinde, ortaya yeni çıkan jandarma, bekçinin omuz başını bırakıp öne atıldı. Elini aydınlığın içine daldırdı. Demir parmaklıklı kapı gıcırdamadan açıldı. Belli ki her gün kullanıldığından sürekli yağlanıyordu. Burası Adliyenin arkasıydı. Yeşillikli alan da buradaydı. Demir parmaklıklı kapıya yanaştırılmış her yanı kapalı bir araba bekliyordu orda. Bekçi, dışarı çıkmış olmanın, aydınlığa yeniden kavuşmanın sevinciyle arabanın üstünde büyük harflerle yazan "Sağmalcılar Kapalı Cezaevi" yazısını okudu. Yalnız büyük harfleri okuyabiliyordu. Gazeteleri de büyük başlıklarından izlerdi. İmzasını da büyük harfle atardı. Yazıyı okumuş olmaktan büyük bir sevinç ve mutluluk duydu. Yanındaki jandarmayla birlikte arka kapısı açık duran arabaya bindirildi. Öteki jandarma, onlar binince kapıyı kapadı, üstlerinden kilitledi. İçersi karardı. Göz gözü görmez oldu. Jandarma, bekçiye bir bölmeye soktu. Bir körü idare eder gibi, elinden, kolundan tutarak "Otur" deyip oturttu. Onu orda bıraktı. Kendisi kapının yanındaki bölmeye geçti. Ordan biraz aydınlık sızıyordu.

Araba hareket etti. Jandarmanın silahının namlusu ışıkta yanıp söndü. Bekçi, umutlandı birden. Jandarmanın oturduğu yerdeki kapının camlı penceresinden dışarıyı görülebilirdi. Bir an için: "Köpek oralarda mı şimdi?" diye düşündü. Jandarmaya sormalı mıydı? Oralarda olsa da "Yakalayabilirler mi bakalım?" diye geçirdi içinden. Jandarmaya seslenmekten vazgeçti.

Gözleri karanlığa alışmıştı. Geniş bölmede tek başınaydı. Araba, sarsıldıkça oturduğu uzun tahta sıranın üstünde zıplıyordu. Arabanın her yanı saca kaplıydı. Güneş ısıtıyordu. İçersi sıcaktı. Terledi. Tavana açılmış küçük deliklerden biraz ışık biraz da hava sızıyordu. Arabanın üstünde okuduğu yazıyı düşünerek hafifçe gülümsedi. Ardından tam bir uysallıkla: "Gerçekten kapalıymış" diye düşünüp başını önüne eğdi. Uyudu. □

DE
YAYINEVİ

FOTOGRAFIN 150.YILINDA

'PHOTOJOURNALISME' ŞİİR Mİ, BELGE Mİ?

William Klein

Samih Rifat

Kimi uğraşlar, tanımlarının belirsizliğinden çok çekerler. Hele bizim gibi, çağdaş kavram dizinlerini yeni yeni kuran ülkelerde sık rastlanan bir olgudur bu. Üstelik çok da rahatsız edicidir. O uğraş üstünde düşünmeyi zorlaştırır; kişiyi yanılgılara saplantılara götürebilir.

Fotoğraf uğraşı işte bu talihsiz uğraşlardan biridir. Üstelik yalnız bizde değil, tüm yeryüzünde böyledir. Fotoğraf dünyasını tanımlayan, sınıflandıran belirleyen, çok sayıda tanım, ad ve deyim, birbiri içine girer, bu dünyayı anlaşılması, izlenilmesi ve giderek içinde yaşanması zor bir dünya haline getirir. Bunun başlıca nedenleriye sanırım fotoğrafın herkesi başka başka biçimlerde ilgilendiren evrensel bir teknik oluşu ve biraz da genç bir uğraş oluşudur.

Bu yıl, fotoğrafın bulunuşunun yüz ellinci yılı ve bu yıldönümü, fotoğraf dünyasının tüm kesimlerinde coşkuyla kutlanıyor. Sergiler açılıyor, toplantılar düzenleniyor, kitaplar, özel dergi sayıları yayınlanıyor. Tüm bu etkinliklerde, "fotojurnalizm", "foto-röportaj" ya da "belgeci fotoğraf" deyimleriyle tanımlanan fotoğraf türüne önemli ölçüde ağırlık verildiğini ve bu türün, "piktorialist" (resimsi) fotoğraf karşısında son birkaç yıldır yeniden önem kazandığını kolayca gözleyebiliyoruz. Yaşadığı-

mız günlerde bizim fotoğrafçılarımız, özellikle de gençlerimiz, görsel/grafik anlatım yollarına, fotomontajlara, kurgulara, karanlık oda oyunlarına yönelirken dünya fotoğrafı büyük ölçüde, doğrudan anlatımlı fotoğrafa geri döndü. Bunun nedeniyse sanırım oldukça kolay anlaşılır bir olguydu. Resim sanatına özenen, resim kaygılarıyla üretilen fotoğrafa, yaygın bir alıcı kitlesi ne yazık ki bulunamadı. Böyle bir alıcı bugün de yok. Çok ünlü değilseniz, çok özel bir başarınız yoksa ya da kimi ustaların yaptığı gibi tümüyle resmin alanına geçip savaşımınızı orada sürdürmeyi göze alamıyorsanız, insanlara ulaşma ve bunun sonucu olarak onlara ürününüzü "satma" şansınız sıfıra çok yakın. Tüketicisi olmayan bir malın üreticisi durumunda çabalar durursunuz, fotoğraf dergileriyle bir iki sergi arasında gidip gelirsiniz. Oysa doğrudan anlatımlı fotoğrafın, tüm yüzüne yayılmış, dev boyutlu bir tüketicisi var: basın. Ve reklam sektö-

rü dışında bir fotoğrafçının bayrak açabileceği, adını duyurabileceği tek, büyük ve canlı alan, basındır. Fotoğraf denince adı akla gelen büyük ustaların çoğu bu alanda ürün vermiş, ün kazanmış kişilerdir. **Kertész, Brassai, Cartier-Bresson, Frank, Klein, Eugene Smith, Strand, Koudelka** ve daha niceleri... Fotoğraf tarihinde genel olarak "foto jurnalist" deyimiyse anılır bu fotoğrafçılar. Gelgelelim bu ustaların hiçbirini tam anlamıyla basın fotoğrafçısı olarak tanımlayamayız. Başta da belirttiğim gibi bu fotoğrafçıları tanımlamak ya da sınıflandırmak için kullanılacak deyimlerin hiçbirisi, yeterince açık ve belirgin değildir. Ve bu belirsizlik içinde insan kolayca Henri Cartier-Bresson'la sıradan bir foto muhabirini karıştırabilir. İkisinin de beş aşağı beş yukarı aynı işi yaptıklarını sanabilir.

Nedir "photojournalisme"? Ya da başka türlü sorarsak, nedir bu saydığımız fotoğrafçıların yeryüzündeki iş-

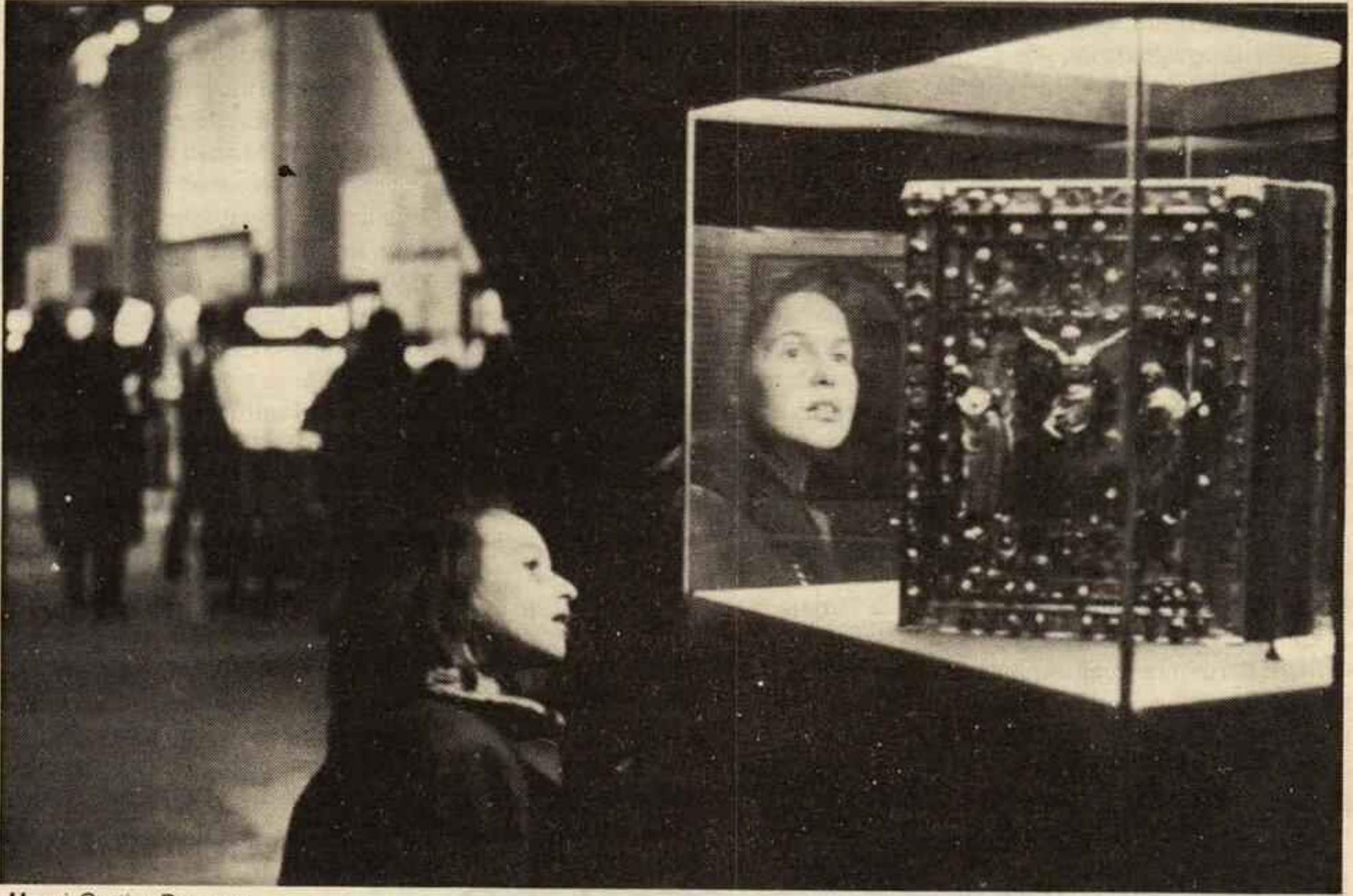
levi? Sözcüğün hemen düşündürdüğü gibi fotoğrafla yapılan gazetecilik mi? Yoksa basın, haber, belge kavramlarının ötesine geçen bir uğraş, kimilerinin ısrarla savunduğu gibi salt ve benzersiz bir sanat uğraşı mı? Bu soruları yanıtlayabilmek için sanırım ünlü fotojurnalistlerimize daha yakından bakmakta, yaşamlarını, düşüncelerini gözlemekte ve ortak yanlarını bulmaya çalışmakta yarar var.

Öncelikle bu fotoğrafçıların tümünün -bir iki mirasyedi ya da hane-i berduş dışında- yüzyılımız başlarında Avrupa ve Amerika'da yayınlanan yüksek tirajlı bazı dergilerin kanatları altında yetiştiklerini, yaşadıklarını, daha sonra da fotoğraf ajansları biçiminde örgütlenerek (ya da kurulmuş ajanslara katılarak) basının bu kesimini beslemeyi sürdürdüklerini görüyoruz. Lucien Vogel'in 1928'de yayınlamaya başladığı **Vu**, bu olayı başlatan dergi olmuş, onu 1936'da **Life** izlemişti. Bu dergilerin aradığı malzeme, tam anlamıyla bir gazete-

Ara Güler

Henri Cartier-Bresson

cilik malzemesi değildi. Gündelik haber kavramının sınırlarını aşan, batılı kentsoyluyu dünyanın dört bir yanıyla yüzyüze getirmeye yönelik, kapsamlı röportajlar gerekiyordu bu dergilere. Ve röportajların görsel yanı, yazılı yanına her zaman ağır basmalıydı. Bu "talep" karşısında bir avuç fotoğrafçı dünyanın dört bir yanına savruldu. Gittikleri yerlerde uzun süre yaşadılar; yörelerle, insanlarla derinlemesine ilişkiler kurdular. Kapsamlı ve derinlikli bir fotoğraf malzemesini yavaş yavaş biriktirdiler dergilerine ya da ajanslarına gönderdiler. Bu dönemin ünlü röportajlarının çoğu "ismarlama" da değildi, fotoğrafçıların yaşam ve düşüncelerine göre biçimlenmiş çoğu zaman derin bir lirizmle yüklü, özgün çalışmalardı. Henri Cartier-Bresson keyfince Hindistan'ı, Çin'i, Avrupa'yı, Amerika'yı dolaştı; William Klein işsiz kaldığı dönemlerde New York'u, Roma'yı fotoğrafladı. Robert Frank bir Guggenheim bursuyla Amerika'nın altını üstüne getirdi, fotoğraf tarihini değiştiren yapıtlarını üretti. Koudelka'nın çingeneleri kovalaması bütünüyle kendi seçimi idi; ürünlerine müşteri bulması yıllar aldı; hiçbir za-

man iş gücü sahibi bir fotoğrafçı olmadı.

Bu fotoğrafçıların ilginç bir özelliği de çoğunun başka sanat dallarıyla, özellikle de resim sanatıyla ilişkili olmalarıydı. Cartier-Bresson André Lhote'un, Klein Léger'nin öğrencisiydi. İkisi de ressamlığı hiç elden bırakmadılar; Cartier-Bresson sonunda fotoğrafı bıraktı ve resme döndü. Brassai desenleriyle Picasso'nun beğenisini kazanmış bir sanatçıydı. Uzun fotoğrafçılık yaşamı boyunca desen ve heykel sergileri de açtı. Gary Winograd, Alvarez Bravo, Werner Bischof da sanat dünyasına resimle girmiş, sonradan fotoğrafa dönmüşlerdi. Yine Cartier-Bresson ve Andre Kertesz, kuruluş günlerinden başlayarak gerçeküstücü akımın içinde yer aldılar. Brassai Henry Miller'le, İsis Bidermanas ve Robert Doisneau çeşitli Fransız ozanlarıyla ortak kitaplar yayınladılar. Ardından sinema tutkusu geldi. Ünlü yönetmenlerle çalışmalar (Cartier-Bresson/Renoir, Klein/Louis Malle), kimi ünlü filmlerin set fotoğrafçılıkları (Ernst Haas), belgesel ve konulu film yapımları (Cartier-Bresson'un dört, Klein'in yirmi iki, Frank'ın on iki filmi var)...

Bütün bunlar, fotojurnalizm türünün başını çeken fotoğrafçıların, salt gazetecilik amacını çok aşan amaçları ve kaygıları olduğunu gösterir bize. Dikkatle bakarsanız yapıtlarından da hemen duyumsarsınız bunu. Hergün bir sürü fotoğraf geçer gözlerimizin önünden; gazeteleri, dergileri dolduran sıra işi fotoğraflar. Hepsini de çok çabuk unuturuz. Oysa bir Cartier-Bresson, bir Klein, bir Eugene Smith, bir Salgado ya da bizden bir Ara Güler, kolay kolay silinmez, derin izler bırakır üstümüzde. İçimizde bir yerlere dokunur, başka büyük sanat yapıtlarının saldığına benzer bir ateş salar yüreğimize.

"Benim için fotoğraf, öteki görsel anlatım araçlarından ayrı tutulması olanaksız bir anlama aracıdır" diyor Cartier-Bresson; "Bir çılgılık atma, özgür olma yoludur. Kişinin özgünlüğünü kanıtlaması ya da vurgulaması için bir araç değil, bir yaşama biçimidir." New York Modern Sanatlar Müzesi uzmanlarından Peter Galassi'ye bakılırsa Cartier-Bresson'un ünlü yolculuklarının başlıca amacı, kentsoylu yaşamının konfor ve sığığından kaçmaktır. Yaşam kıvılcımını ezilmişlerin, marjinallerin arasın-

METİN GÜVEN

NAFİLE BİR AŞKIN YANGIN YERLERİ

artık
sana
canhıraş bir kandil
ve saçlarına ilişen
baygın kelebekler
yol gösteriyor
gözlerinde
nafile bir aşkın
kuduran hayvanları,
kuyruğu kesik
yılan gölgeleri
yüreğinde
ağıtlar
sonra
silahını kefeninde
saklayan çocuklar,
ihanetler
yangın yerleri
sana yakışan
en güzel uçurumlar

2

gizlerinde boğulan kadınlar
benden uzak dursunlar.

da aramaktadır fotoğrafçımız. Bu nedenle İtalya'ya, İspanya'ya, Meksika'ya gider, bu nedenle, **Rimbaud** gibi Afrikaya sürüklenir. Tüm bu yolculuklarda küçük Leica'sı her zaman elindedir ve yine kendi deyimiyle "aklı, gözü ve yüreği, hep aynı nişan çizgisi üstündedir."

Çağdaş fotojurnalizmin en önemli öncülerinden Robert Frank üstüne yapılmış bir kitapta da şu satırlar yer alır: "Tanımları gereği reporterler bir yerden bir şeyler getirirler. Tanıklık ederler. Oysa Frank tanıklık etmez, bir şey göstermez. **Kendi kendini gös-**

terir. Tüm fotoğrafları birer otoportre'dir." Frank'ın yapıtları ardarda geldiğinde, bu otoportrenin, bir toplumun portresiyle çakıştığı ya da adım adım, derinlemesine oluşturulmuş bir insan manzaraları dizisinin içinde biçimlendiği görülür. Frank 1950'lerin Amerika'sını keskin duyarlılığıyla bir uçtan bir uca dolaşmış, yaşamış, sonra da tüm acısı ve karabasıyla fotoğraf kağıdına dökmüştür. Bu içtenlik, bu algılama/dışavurum doğrudanlığı, daha ilk bakışta çarpar, heyecanlandırır insanı. Elin-den tutup, bilinmez, söylenemez

sınırlarına götürür. Hiçbir "mise-en-scene"nin, hiçbir yapay düzenlemenin, ne kadar şaşırtıcı olursa olsun hiçbir fotomontaj'ın ulaşamayacağı bir güçle...

Açın kitapları, dergileri, yukarıda adlarını (eksik de olsa) saydığımız fotoğrafçıların yapıtlarına bir kez daha bakın. Cartier-Bresson'un Hintlilerini, Klein'in New York'unu, Koudelka'nın çingenelerini, Salgado'nun köylülerini bir kez daha seyredin. Ne dersiniz? Geleceğe ne kalacak bu fotoğraflardan? Bir belgeler dizisi mi? Yoksa saf ve benzersiz bir şiir mi? □

YÜZ ELLİ YILIN PENCERESİNDEN

Tahir M.Ceylan

Görüntüler bir keşiftir aslında, ışığın sonsuz dansına ilişkin bir keşif. Berger, "Görünebilirlik ışığın bir niteliğidir. Renkler de ışığın yüzleri. İşte bu nedenle bakmak, tanımak bir bütüne varmaktır" der. Bir bilme şeklidir bu. Nesnelerin, nesnelerle kişinin arasındaki ilişkinin, yine o kişinin kamerası ve ruh halinden süzülerek yorumlanması gibi bir şey... Fotoğrafın değişik açılardan bilgi verici özelliği onu tüm dünyadaki kapsamlı enformasyon düzeneklerinin vazgeçilmez unsuru yapmıştır. Ama fotoğraf günlük yaşantımıza ait sıkıcı ve olağan yığınları (kitapları, insan ya da kuşları) tanımlamaktan daha fazla bir şeyin sahibidir. Bir sanat, kartların üzerine sindirilmiş bir estetik o. Bu haliyle de insan yaşamında 150 yıldır çok önemli bir ihtiyacı doyurmakta. Varlığımızın kolayına onaylanmadığı bir dünyadayız. Gerçek nesnelerle olan ilişkilerimiz oldukça sıkışık ve bunaltıcı. Artık bir kadın yüzünü ya da karanfili olduğundan daha çarpıcı bulmak zorundayız. Düz çizgi bir hayatın bize aktarabileceğinden daha ötede bir noktada varlığımızı sürdürdüğümüze inanabilmek için gerekli bu. Yaşamın sürmesi neredeyse imgelere olan inancımızın kuvvetine bağlı artık.

Bir sanat olarak fotoğraf gerçeğin doğrudan kopyası olmak gibi bir işlevsizliği yüklenemez. O gerçekliğin kendisinden alınmış fikri ona bağlı kalma zorunluluğu duymadan, ken-

di özgürlüğü içinde yeniden üretmek ve iletmek onuruna katılır. Berger fotoğraf makinasının insanın görüşünü değiştirdiğinden ve görünen nesnelerin başka anlamlara gelmeye başladığından söz eder. Gerçekten de fotoğraf makinasından önce sanat bütünüyle perspektif ölçülerle çalışırdı. Fotoğraf nesnenin yaydığı görüntülerin zamana ve gözün kendisine karşı olan konumuna göre değiştiğini vurgulayan önemli bir araç olmuştur. Fotoğrafın bu yönde yarattığı değişikliği en yakından resimde görüyoruz. Kübistler bir nesnenin karşısındaki bir göz tarafından alınan tek bir görüntüden ötede, pek çok yönden alınacak görüntüler toplamı tarafından çok daha iyi yansıtılabileceğini düşünmüşlerdir. Resim fotoğrafın ortaya çıkışından sonra kendinde bu yönetsel değişikliği gerçekleştirirken nesneye yaklaşımda da fotoğrafı olan yarışta yaya kaldığını kabul eder görünür. Sontag şöyle der: "Fotoğrafik işlemin büyüleyici bir şey olduğu yolundaki bastırılmaz duygumuzun içsel bir temeli var. Hiç kimse bir resmin, konusuyla eş önemde olduğunu düşünemez, resim sadece betimler ya da işaret eder. Oysa fotoğraf sadece konusunun benzeri değil, onun tam kendisidir de. O konunun bir parçası, bir uzantısıdır ve de onu ele geçirmenin, onun üzerinde kontrol kazanmanın olası bir yolu".

Gombrich'in dediği gibi tarihte geriye doğru gittikçe imgeler ve gerçek şeyler arasındaki ayrım kaybolmaktadır. Benzer şekilde fotoğrafın 150 yıllık süreci içinde fotoğrafla nesnesi arasında bir sınır belirsizliği yerleşmeye başlamaktadır. Uzakları artık nesnel gerçeklikleri ile görmeye gerek

duymuyoruz çoğu kez, fotoğrafik gerçeklikleri daha bir kolay ve daha bir yakın geliyor bize. Aslında bu çok önemli bir değişikliktir. Çünkü fotoğrafik gerçeklikte bir nesne kendisi ve kendisinden başka her nesneyle her türlü ilişki içinde verilebilir. Bu bizim her nesneye içkin olarak bildiğimiz neden sonuç ilişkilerinin yıkılma karmaşası demektir. Böyle bir karmaşanın sonunda düşüncenin başka bir boyutta yeniden örgütlenmesi gibi bir durumun doğması ihtimal dışı değildir. Bugünkü fotoğraf teknolojisinin ulaştığı düzey böyle bir geleceği çok uzaklara atmamıza engel oluyor. Sontag fotoğrafın 150 yılda ulaştığı düzey ve artık çok gecikmeyecek geleceğin fotoğraf tarafından atılmış bugünkü temelleri için şunları söylüyor: "Fotoğrafçıyı konusundan, imgenin boyutunu ve doğruluğunu etkileyerek ayıran mesafeyi şimdiden en aza indiren teknoloji tasavvur edilemeyecek uzaklıktaki, tasavvur edilemeyecek küçüklükteki yıldızları fotoğraflamanın yollarını açtı, çekimi ışığın kendisinden bağımsız kıldı (kıızıl ötesi fotoğraf) ve baskıyı iki boyuta sıkıştırmıştıktan kurtardı (holography), pozlandırma ve sonuca ulaşma arasındaki süreyi kısalttı. (Banyo edilmiş filmin amatör fotoğrafçıya geri gönderilmesinin haftalar aldığı ilk Kodak'tan imgeyi birkaç saniyede ortaya çıkarıveren Polaroid'e) İmgeleri sadece devindirmekle kalmadı, onların anında kaydı ve iletilmesini de sağladı (sinema-video). Bu teknoloji fotoğrafı, davranışı açmılamak, algılamak ve onunla içiçe girmek üzere, hiçbir şeyle karşılaştırılmaz bir araç haline getirdi".

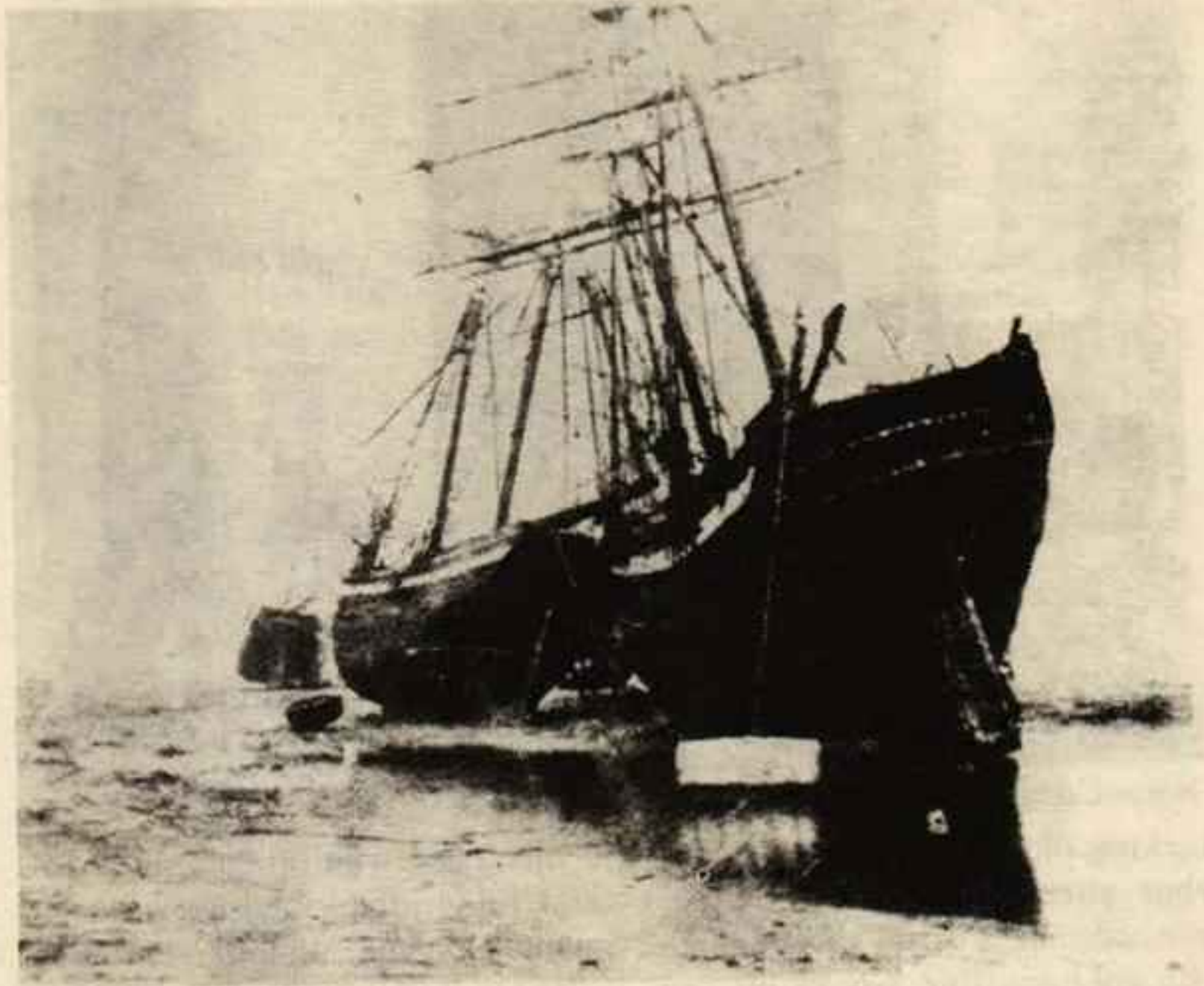
Fotoğrafın doğasındaki bu teknik

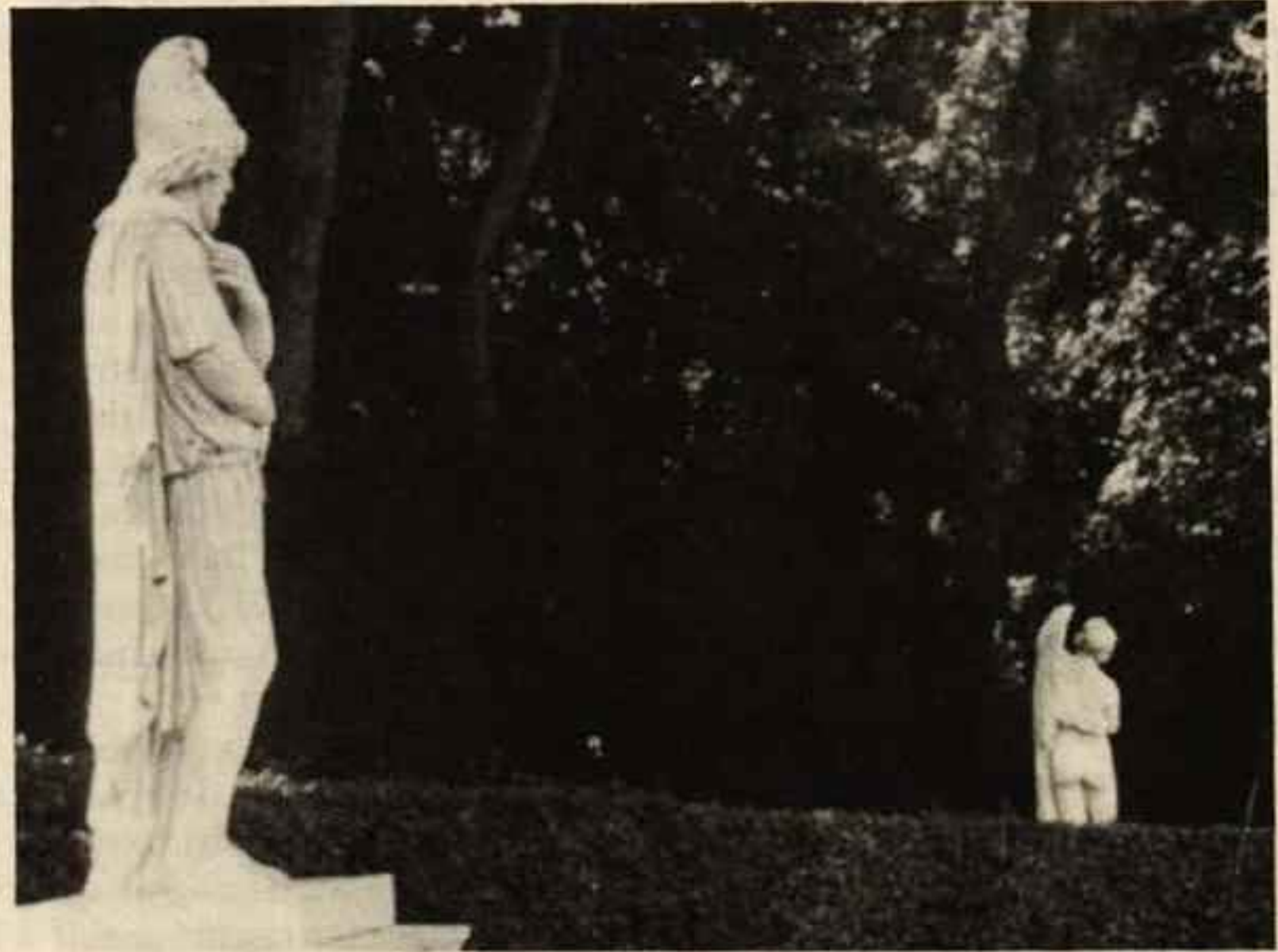
yan, ona diğer sanat dallarından farklı bir ayrıcalık kazandırıyor. Bu ayrıcalık kimi zaman önemli bir güce de dönüşüyor. Fotoğraf her zaman fotoğrafı yapanın kendisinden nisbeten bağımsız bir şekilde ortaya çıkar. Yani kısmen insan faktörünü dışlar. Bu onun imgelerinin, mekanik imgeler (mekanik bir aletle yaratılan imge cinsi) olmasından kaynaklanır. Belki fotoğrafın bir sanat olmadığı yönünde yapılan düzeyi düşük tartışmaların kaynağı da buradadır.

Artık sanatın her dalında imgede nitelik değişikliğini görür gibiyiz. Elektronik müzik bunun en belirgin örneği. Bir insanın sadece beynini kullanarak ve elin yapması gereken işlemleri, aletin kendisine yaptırarak, yani olaya kassal aktivite katmadan ses imgeler yaratması ve bu imgelerin klasik müzik aletlerinin yarattığından çok daha hızlı imgeler olması, bizim yarınki imge dünyamızın bugünkü gibi kalacağından şüphe duymamızı gerektiriyor. Evet artık imge ve gerçeklik arasında yeni bir ilişki şekillenmeye başladı ve eğer fotoğrafın genellikle kassal olarak yaratılan eski imgeyi, beyinsel aktiviteyi kas aktivitesinden daha fazla kullanarak onardığı ya da tümünden değiştirmeye yöneldiği söylenebilirse imgenin bilinenden çok daha değişik bir kuvvetle ortaya çıkacağı öngörülebilir. Bu tür bir imgede fotoğrafın yeri diğer görsel sanatlardaki klasik namzetlerden çok daha önde olacaktır. Bu noktada fotoğrafın, gerçeğin kendisinden imge yaratmaktan ötede, gerçeğin kendisine imgeyi raptetmeyi başaracağına inanılır. Nasıl ilkel toplumlarda nesne ve imgesi tinin iki farklı görünüşü olarak alınıyordusa, bugün de (böylesi bir noktaya kadar ilerlemeyeceğimiz düşünülmele beraber yine de) imgelerin her şeyden daha bol olarak etrafımızı sarmaya başladığı noktada, gerçeğin ve imgesinin birbirinin yerine konulduğu, imge ve gerçeğin aynı tutulmasında düşünülecek hata payının yoksanabileceği bir yaşam şekli, düş gibi görünmeye başladı.

Fotoğraf 150 yıldır bizimle. Kendi gerçekliğini kaçınılmaz biçimde kabul ettirdi bize. Yaşamımızı da, yaşama bakışımızı da değiştirdi gibi. Törele-
-imizi, yaşayanlarımızı, ölüleri arayı-

W.H.Fox Talbot (1850)

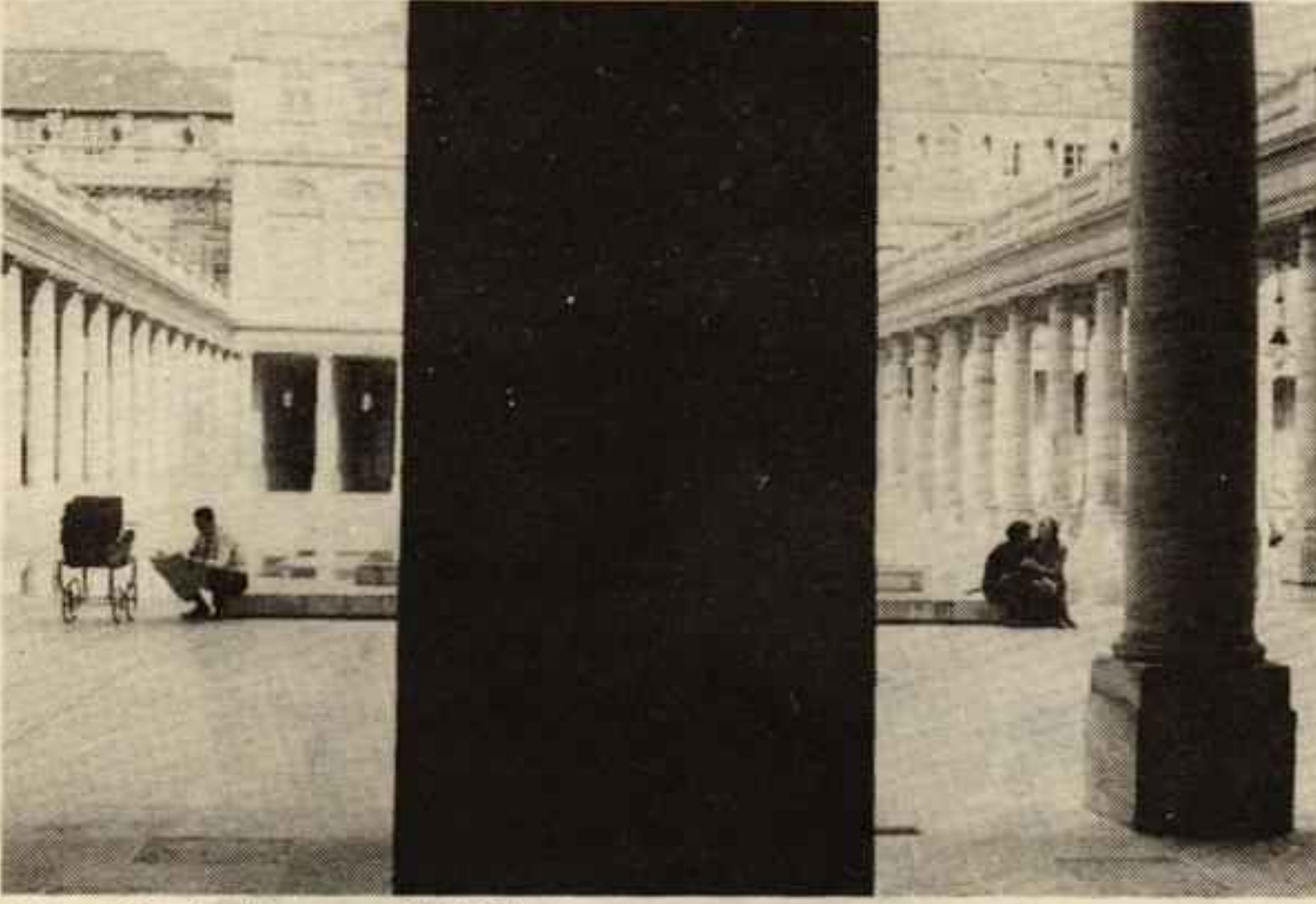
Robert Doisneau-Rapho (1966)

şımızı bile değiştirdi. Ölenlerin kendilerinden çok fotoğraflarını arar olduk. Hangi duvara astıysak orada açılan pencereden baktık dışarıya. Sontag'ın dediği gibi geçmişle bugün arasında neredeyse kısa bir devre oluşturdu kara kutunun bu silinmez görüntüleri. Bu inanılması güç anekdot¹ yapılar her durumdaki insana şiir gibi soyuta döndürülmüş gerçek üstü bir yaşam verdiler.

Fotoğrafın 150 yıllık bir tarihi var.

Onun önemi geçen zamanla birlikte kendisine duyduğumuz gereksinimden kaynaklanmaz sadece; daha çok gördüğümüz her şeyin Platon'un mağarasında aynalar ve perdelerle elde edilmiş türev görüntüler olmasından kaynaklanır. Yaşamın bütünü görüntüyse görüntülerle oynamaktan daha önemli ne olabilir? Görüntüyle oynayan her kişide dikkati çeken ortak bir yön vardır: Görsel duyumun bütünlüşmüş ve düşünceyi de kendine doğ-

Henri Cartier-Bresson (1967)

ru çekmiş olması. Örneğin bir Diane Arbus güzelliği görmekten başka, onun nedenini ve ışığını kavramak gibi bir yol tutmuştur. Çünkü bir şeyi anlatmak ve ona anlaşılır bir kesinlik vermek onu görüntülemekle mümkündür. Bunun bilincine varmış fotoğrafçı için, görüntülerde, nesneler arası ilişkileri kavrama ve ilk nedeni anlamaya dönük bir "saldırganlık" duygusu söz konusudur. Saldırganlık zaman zaman bir el koymaya da dönüşebilir. Bilinçte yaratılan özel yorumların, tekrar yaşanmak üzere topluma, bir insan grubuna el koyar gibi bırakılması anlamına... İnorganik bir toplumun organik bir modele doğru itilmesi gibi bir amaç da taşısaya yine de bir el koymadır bu. Ancak fotoğrafın tarihinde bunun tersi örnekler de görülmüştür. Katılsız ve bozmayan Sander örneği... Kimseye engel olmadan, kimseyi geri itmeden ya da ileri almadan çekmiştir bütün fotoğraflarını Sander; tarafsızlığını ve tarafsızlığın gizil anlamında uzaklığını bozmamıştır. Fotoğrafçının 150 yıllık tarih içinde her yöne dağılan çeşitliliği fotoğrafın "ışık, saygınlık, doku, sömürü ve hatta geometri üzerine eksiksiz ve açıcı bir anlatım" sunmasına neden olmuştur. 150 yıldır hiçbir noktadaki gelişimini beğenmeyip sabırsız bir hızla ilerleyen fotoğraf gelişimini farklı ülkelerde farklı yollardan tamamlamıştır. Örneğin İngiltere'de 19. yüzyılın gözde akımları romantizm ve natüralizm 20. yy'da da devam etmiş ancak onun yanında 1930'

lu yıllara doğru bir tür belgesel ve konulu fotoğrafçılık gelişmeye başlamıştır. Dönemin ünlü dergilerinden "Picture Post" bu tür fotoğrafların odak noktasıydı. Almanya'da ise fotoğraf daha çok bir sosyal propaganda aracı olarak görülmüş ve montaj çok fazla kullanılmıştır. Sovyetler Birliği'nde ise Ekim Devrimi'nden sonra daha çok bir kitle iletişim ve eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Amerika'da ise fotoğraf resme yaklaşılmış ve Weston ve Adams gibi isimlerle yetkin bir tekniğe ulaşmıştır.

Fotoğrafın tarihinde 1826 yılının özel bir önemi vardır. Nicepore Nipce'nin doğadan ilk başarılı fotoğrafı aldığı yıldır 1826. Daha sonra Daguerre gelir (1839). Daguerre Fransa'da fotoğraf üretmek için ilk pratik sistemi kurmuştur.

Başlangıçta fotoğrafın profesyoneli olmadığı için amatörü de yoktu. Ama teknolojinin gelişmesiyle birlikte, Fox Talbot çağdaş fotoğraf sistemlerinin temeli olan negatif-pozitif sistemi geliştirdikten sonra profesyonel fotoğraf stüdyolarında hızlı bir artış görülmeye başlandı. Fotoğrafta gerçeküstü akımların kökeni bu döneme kadar iner. Ancak o dönemin gerçeküstüsü daha farklı bir noktada yaşam buluyordu. O nokta geçmişin kendisinde yakalanan güzellikti. Walter Benjamin'in dediği gibi, kaybolmakta olanda yepyeni bir güzelliğin olduğunu farketmek önemli olan.

Fotoğraf kendi içinde akımlarını doğurmaya devam ederken, kitleleş-

liğini ve teknik gelişimini de kesintisiz sürdürüyordu. 1849'da 100.000 Parisli kendi Daguerrotayp portresine sahipti. Bundan iki yıl sonra Scott Archer kolodisyon ıslak tabaka banyosunu buldu. Yine aynı yıllarda stereoskopik fotoğraf ve araçların keşfi ve piyasaya sürülmesi gerçekleştirildi. Her şey dolu dizgin gitmeye başlamıştı. Fotoğraf görsel sanatın odağı, teknolojinin önemli bir uğraş alanı olmaya başlamıştı. Paul Delaroche'un "Bugünden sonra resim olmuştur" sözü o döneme rastlar. Fotoğraf resmi öldürememiştir ama pek çok ressamı da paletini bıraktırıp karanlık odaya sokmuştur.

19. yy sonlarında fotoğrafta gerçekçilik akımı ilk tohumlarını atıyordu. Bu sıralar İngiliz ve özellikle Amerikan fotoğrafçılar ülkelerindeki saklı gerçekliğin kameralı avcıları oldular. 1869'da Amerika'da Batı'ya uzanan demiryolunun tamamlanması bu zorlu avcılığın kışkırtıcı nedeni oldu. Fotoğraf malzemeleri belli bir noktaya kadar trenle taşınıyor, bundan sonra da katırların çektiği iki tekerlekli arabalara yükleniyordu. Taşıma güçlüklerinin yanında malzemenin pahalı olması gibi çok önemli bir etken daha vardı. Özellikle ıslak kolodisyon tekniğinin maliyeti çok yüksekti. Bu teknik için 100 pound gibi bir maliyet ortalama rakam sayılırdı.

İşte böylesi güçlüklerin içinden süzülüp günümüze 150 yılını tamamlayarak ulaşan fotoğraf, modern çağın spiritüel² yansımasının en aktif metaforlarından birisi olmuştur. Her sanatsal eylem gibi fotoğraf da bugün bilincin en geniş sınırlarına uygunluk içinde, kendi sınırlarını sürekli bir gelişkinlik içinde zorlar, sınar. Nesnenin basit görüntülerinden yola çıkıp, giderek sanatsal eylemlerinin yoğunluğu ile, sanata ait çekici bir mit duygusunu filizlendirip büyütür. □

- 1) Anekdotat: (Fotoğrafa ilişkin olduğunda) geçmişteki ya da gelecekteki bir olayı ortaya koyan bir olayın betimi. İnsan ilgisine konu olayı dramatize eden.
- 2) Spiritüel (Spirituality): İnsanın bilincinin ve aşkınlığının tamamlanması yönünde, insanın yapısıyla ilgili sancılı yapısal çelişkilerin çözümüne yönelik davranışlarla ilgili fikir, terminoloji ve planlar.

TİYATROLAR GÜNÜ DOLAYISIYLA

Prof.Dr.Melahat Özgü

27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü'nün anlamı, tiyatro sanatının evrende, kültür gelişimindeki yerini anlatmaktır. 27 Mart "Dünya Tiyatrolar Günü" İki kuruluşun girişimiyle saptanmıştır.

İlk olarak 1947 yılında, Paris'te, ünlü İngiliz oyun yazarı ve oyun eleştirmeni J.B. Priestley'in başkanlığında yapılan bir toplantıda, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu olan UNESCO aracılığıyla merkezi Paris'te olmak üzere **Internationale Theatre Institute** (kısa adı ITI: Uluslararası Tiyatro Enstitüsü) kuruldu. Amacı: Uluslararası düzeyde, tiyatro sanatçıları, tiyatro bilimcileri arasında, araştırmalarında ve düşünce alışverişlerinde, işbirliğine yardımcı olmaktır. Bu kurul, bir de **World Theatre** (Dünya Tiyatrosu) adında bir dergi çıkardı ve üye ülkelerden birinin başkentinde çeşitli tiyatro konularını dünya çapında tartışabilmek üzere kongreler düzenledi.

İkinci girişimi, Fransız A.M.Julien yaptı: 1954 yılında, Paris'te, tüm yabancı tiyatro toplulukları, deneylerini sergiledikleri bir festival gerçekleştirme olanağı buldular. **Theatre des Nations** (Uluslar Tiyatrosu) adını alan ve her yıl düzenlenen bu festivale birçok ulus tiyatro topluluklarıyla katıldılar; giderek katılan yabancı toplulukların sayısı arttı ve resmi bir nitelik kazanarak evrensel bir kapsama ulaştı. Her ulus, bu dünya repertuvarına, kendi sanatçıları, kendi dilleri ve biçim anlayışlarıyla giriyor ve oyunlarının nasıl karşılanacağını heyecanla bekliyorlardı. Bir de **Rendevous des Theatre du Monde** (Dünya Tiyatrolarının Buluşmaları) adında bir dergi çıkardı ve kurulun kişilerine, tiyatro konusunda konferanslar verdirtti. **Tiyatro teknisyenler Birliği** ve Tiyat-

ro Eleştirmenler Birliği adında iki ayrı uluslararası örgüt oluşturdu.

Hepsinin amaç ve ilkeleri doğrultusunda oluşan **Uluslararası Tiyatro Enstitüsü**, ilk kutlamayı 1954 yılında gerçekleştirmeye başladı. Açılış olarak da 27 Mart günü uygun bulundu. Neden 27 Mart? Çünkü, **Theatre des Nations** (Uluslar Tiyatrosu) mevsimi 27 Mart gününde açılmıştı. **Uluslararası Tiyatro Enstitüsü**'nün ilk bildirisini de Fransız dram yazarlarından **Jean Cocteau** verdi. Bize de gönderilen bildirisinde şöyle diyordu:

"Düşünüş tarzlarının uzaklığı ve dillerin yarattığı duvardan doğan birçok anlaşmazlıkları, tiyatronun geniş örgütü ortadan kaldırmak çabasında. Milletler, dünya tiyatroları günleri sayesinde, birbirlerinin içindeki hazineleri kavrayarak, üstün bir barış çalışmasına elbirliğiyle katılacaktır."

Biz de işte bu enstitüye resmen, 1972 yılında üye olduk. Ankara'da bir "Türkiye Milli Merkezi" kuruldu, başına da Muhsin Ertuğrul seçildi. İkinci Başkan: Prof. Bedrettin Tuncel, Üçüncü Başkan: Haldun Taner oldu. Bugün de başkanlığı oyun yazarı Refik Erduran sürdürmektedir. Üyeleri yirmidördü geçmemektedir. Merkez'in bürosu, Ankara'daki UNESCO temsilciliğindeki binadadır. (Kavaklıdere, Göreme Sok. 7/8) Her yıl, Ankara'daki büroya sahnelerimizde okunmak üzere, dünyaca tanınmış tiyatro adamlarınca hazırlanmış uluslararası nitelikte bir metin gönderilirdi. Metinler dilimize çevrilir ve sahnelerimizde okunurdu. 1977 yılında Stockholm'de toplanan **Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Kongresi**'nde, Türkiye gönderilen metinlerin, her ülkede başka başka sorunlar taşıdığı, sorunların içeriği ve boyutları çok değişik özellikler gösterdiği için yeterince doyurucu olmadığını ileri sürdü. Enstitü, Türkiye'nin bu önerisini benimsedi. Bundan böyle de dünya tiyatroları bildirilerini, ulusal merkezlerinin seçtiği üyelerine kendi tiyatrolarının sorunlarını göz-

önünde bulundurarak, kendi tiyatro sanatçılarına ya da bilimcilerine yazdırdı.

Bizde de ilk bildiriye 1978 yılında Muhsin Ertuğrul hazırladı ve okudu:

"Bugün Dünya Tiyatro Günü'dür. Şu dakikada yüzlerce sahnede her ulusun kendi dramı oynanıyor... Biz de yurdumuzda oynanan oyuna bir göz atalım. Ben Perde'yi açıyorum: Sahne Türkiye haritası yüzeyine yayılmış; yaşlı ana babalar, bir ağızdan yitirdikleri gencecik yavrularının tabut kervanına ağıt yakmaktalar. Perdeyi hemen bu acıklı görünüme kapatıyor ve sizlere soruyorum: gençler gençleri, kardeş kardeşi neden öldürüyor?... İşte size şimdiye dek sahneye getirilmiş en acı konu. Ulus olarak bugün bizim en önemli sorunumuz bu! Bunun çözümünü düşünmek, siz sayın seyircilerimize düşüyor. Siz ve bizler ki öldürenler, kurbanını aramızda yetiştirdik, vuranla vurulanı bağrımızda besledik... Şimdi bu sahneden soruyorum sizlere: Kardeşi kardeşe kim kırdırıyor? Hangi katı yürekli, hangi cana kıyıcı, hangi bencil çıkarıcı, perde arkasından bu suçsuz yavruları, sinsi sinsi, kukla gibi kullanıyor? Neden? Bunun yanıtını vermek için derin düşünmenizi bekliyoruz. Büyük kurtarıcı Atatürk, yurttta, dünyada barış, diye temel bir ilke atmıştı. Nerede yurttaki barış?"

Dünya politikası hâlâ paramparça; ancak sanat bu barışı sağlayabilir. Özellikle de tiyatro, bireyleri birbirinden ayıran politikaların üstünde tutar, düşmanlıklara karşı koyabilir ve birbirini tutan bir "kültür bilinci" uyandırabilir; çünkü tiyatronun öz varlığı evrenselliktir. Ulusal tiyatroların, uluslararası bir nitelik taşımak zorunda olduğuna da işaret eder. Bunun da nedeni: Tiyatro, kendi halkıyla olduğu ölçüde, öteki uluslarla da beraberliği sağlar; insanlarda ve uluslarda bir "kendini tanıma bilinci" yaratır, kültürü yükseltir. Bunun için de, uluslar, tiyatro repertuvarlarına, kendi oyunları yanına, yabancı ulusların oyunlarını da alırlar.

ERNST JANDL

Türkçesi:

Gertrude Durusoy
Ahmet Necdet

Ernst Jandl, 1 Ağustos 1925'de Viyana'da doğdu. Aynı kentte Alman ve İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü, 'doktor' ünvanını aldı. Uzun yıllar lise öğretmenliğinde bulundu. Daha çok deneysel ve somut şiir üzerinde çalışan, özgün yapıtlar veren Jandl, 1974'te Georg Trakl Ödülü'nü kazandı. 1984'te de Avusturya Büyük Devlet Ödülü ile Georg Büchner Ödülü'ne layık görüldü. Jandl, yalnız şair kişiliğiyle değil, oyun ve deneme yazarlığıyla da, çağdaş Avusturya edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olarak tanınıyor.

TANIMLAMAK İÇİN DÖRT ÇABA

aşk
bir acıdır sen'sizlikten

aşk
bir gülüş sen'inle birliktelikten

aşk
söylenen önemsiz söz sen'in önünde

aşk
bazan o kâfir şey ben'im içimde

ESKİDEN VE ŞİMDİ

eskiden hiç biri
şimdi biri

eskiden ve şimdi

eskiden biri
şimdi biri

eskiden ve şimdi

eskiden biri
şimdi hiç biri

eskiden ve şimdi

GİRİŞ BULMAK

bir çeşit anneye
çıkışsız'ı ve sonsuz'u kuşatan
bir dağ gibi

bir çeşit dağa
karanlık ve ağır ve soluyan
bir anne gibi

bir çeşit anneye
bir çeşit dağa

doğum'u olmayan
maden ocağı bulunmayan

BAŞKA GÖZLER

insana başka gözlerin bakması gerek,
bakması gerek çiçeğe başka gözlerin.

çiçeğin yanında insan
duramaz uzun süre. camdaki çiçeklere
katlanır bir kaç gün. daha uzun süre
katlanamaz zaten onlar kendisine yadırganır
ziyarete gelen o çok uzak
akrabalar

ama bir gücün yanında
durmalı insan. belli olsun diye, kimin
daha güçlü olduğu, zayıf kişiye
uzatılsın diye yardım eli,
akrabaların da ona
yararı dokunsun diye.

HATIRLAMA

gencecik ve tutuklu
dikenli teller içinde
yüz kişilik balçıktan
bir kare üzerinde,
başlıyordu geceleri
çadır ile helâ arasındaki yolda
yıldızların görülebilirliğini
hatırlamaya.

gencecik ve dönmüş
olarak memleketine
yedi kişilik ahşap
bir kare üzerinde,
başlıyordu geceleri
uykudayken açlık ile soğuk arasında
uzaklığın verimliliğini
hatırlamaya.

HILDE

böyle
hilde
şöyle böyle

hilde
böyle
şöyle böyle

böyle
şöyle böyle
hilde

şöyle böyle
hilde
böyle

DEĞİŞENLER VE DEĞİŞMEYENLER

Herkül Millas

Önce Taksim'de ayakkabılarımı boyattım. Seyyar ayakkabı boyacısı tunçtan küçük bir Hint tapınağını andıran süslü tezgahından önce mavi bir boya çıkardı, ispatulayla gri olan ayakkabıma sürdü. Sonra portakal rengini kattı, karıştırdı; gözlerime inanamıyordum, gereken rengi tam tutturmuştu. Bu sanat Taksim'e özgüdür sanıyorum! Sivas'tanmış. "Sen buralı değilsin abi" dedi bir ara. Ailesini bırakıp dört yıl önce gelmiş İstanbul'a. "Orası da iyiydi, ama burada ekmek parası çıkıyor" dedi.

Sonra, ondört yıllık bir aradan sonra yeniden Şişli'ye doğru yürüdüm ana cadde üzerinden. "Tramvay yolu" da diyorduk bir zamanlar raylarla belirlenen bu yola. Sağda bir biranın reklamını haykıran koca koca yazılar taşıyan kırmızı beyaz şemsiyeleri olan bir kahve-pastahane kaldırıma taşmıştı. Artık bütün büyük, hatta küçük kentlerde de alışılmış olan bir "dinlenme" noktası: genellikle genç insanlardan oluşan müşteriler "Avrupalı" bir özentile masalarda hiçbir zaman gelmeyecek bir şeyi ciddi ciddi bekliyorlardı. Herkes onlara bakmalıymış gibi duruyorlar.

Harbiye'ye kadar şaşırtıcı bir şey yoktu. Kentlerin olağan gelişmelerine artık alıştım. Yolun orta yerine dökme demirden bir parmaklık dikip doğuyla batıyı ayırmışlar boydan boya. Sık bir trafik içinde karşı kaldırıma haykıran adamın karikatürünü

anımsadım: "sen karşıya nasıl geçtin? -Geçmedim, ben bu tarafta doğdum!" Hilton'un önünden geçerek ve ister istemez sağ kaldırımını izleyerek Harbiye'ye yöneldim, eskisi gibi her şey.

Yeni binalar ve parke taşı üstüne çekilen asfalt örtü eskinin varlığını kanıtıyor. Sakal bırakmış ve şişmanlamış bir çocukluk arkadaşım ve saçlarını boyamış eski bir gözağrım bu ziyaretimde nasıl bu yeni görünümle bana eskinin devamlılığını anımsatıp geçmişin geçerliliğini yenilemişlerse, bu Taksim-Harbiye gezintisi de bana değişmeyi gösterdi. Ali bana sarılınca aradan zaman hiç geçmemiş gibiydi; Osman ve Melek o kendilerine özgü dudak büküşlü gülümsemeleriyle ve hele kesik, birden duraksayan gülüşleriyle hâlâ, doğal olarak o iki kardeş olduklarını anımsattılar bana.

Harbiye'de Maginot Hattı'yla karşılaştım! Eski kışla şimdi yekpare betondan, ağır demir parmaklıklar taşıyan dar pencereleri olan- mazgallar da diyebiliriz- bir kaleye dönüştürülmüştü. Kımiltısız nöbetçiler pili bitmiş robotlar gibi duruyorlardı. Kış olsa donmuşlar sanabilirsin. Biraz korkutucu bu atmosfer; ve yeni kuşkusuz, yepyeni bir şey.

Pangaltı'da yeni üst geçite çıkıp etrafın panoramik fotoğrafını çektim. Ponçik'lerine bayıldığım Haylayf pastahanesi hâlâ duruyor ama kapanmış. Tan sineması da öyle, terk edilmiş. Yıkılacaklar yakında besbelli; yeni apartmanlar kurulacak. Hemen arkalarında duran hamamı da yıkacaklar mı acaba? Bu yöreye "Hamam" da derdik. Bu kez bir dolmuş "Hamam!" diye bağırınca şoför

yüzüme aval aval baktı. Artık bu kubbeli eski binalara kimse önem vermiyor.

Tan sinemasına 1940'ların sonlarında gitmeye başlamıştım. Onbeş-onaltı yaşma gelene dek hep bu sinemaya -ve biraz ötede olan ve şimdi aynı yerde bir apartmanın bulunduğu "Yeni"ye- giderdim. Hemen hemen her hafta. İki film gösterilirdi. Küçükken beyaz bezlere sarılı ve mezardan fırlayıp çıkan bir mumyanın filmini izlemiştim. Korkudan buz kesilmiştim; annem filmin hemen başında beni sinemadan çıkardı. Annemin eteğine yapışmıştım, günlerce evin içinde de öyle gezinmiştik. Sonra Humphrey Bogart'ın, Errol Flynn'in, Gary Cooper'in serüvenlerini izledim. İkinci dünya savaşındaki kötü Almanlar'la ilgili filmler bana savaş oyununu sevdirmişlerdi. Mahallede tekrarlardık beyaz perde gördüklerimizi. Daha sonra bu sinemada Rita Hayworth'a aşık oldum. Bugünkü televizyon ve videolar acaba gelecekte yaşlılara böyle bir özlemi aşılayacak mı?

Feriköy'e doğru yöneldim. Her köşe başı yaşamımın uzun bir süresini anımsatıyor. Sağda balıkçılar. Vural'ın meyhanesi dükkan olmuş. Acaba hâlâ sosyalist mi? Hemen karşıda olan İşçi Partisi'nin lokalini kollardı ve yan bakandan korurdu. Bulgar mezarlığının duvarına yanaşık seyyar satıcıdan pastırma aldım yıllarca. Şimdi buraya arabalar dizilmiş. Kurtuluş'a doğru yürüyorum, ara sokakları dolanarak ve sık sık Kurtuluş caddesine çıkarak.

Zorlukla tanıyorum etrafı. Burası eskiden -yani en fazla yirmi yıl önce- ailelerin oturduğu yerd. Şimdi kü-

çuklú büyüklü dükkânlarla dolmuş her sokak, bir geniş çarşı olmuş. Apartmanların ve evlerin zemin ve bodrum katları yıkılmış, bir şeyler satan dükkânlara dönüştürülmüşler: ayakkabı, gömlek, çamaşır satan dükkânlar, bir sürü bakkal ve aktar, nalburcular, manifaturacılar, fotoğrafçılar, elektrikçiler, su tesisatçıları, vb. Hatta araba tamir edenleri bile türemiş Savaş sokağındaki eski evimin hemen yakınında. Yalnız nüfus artışının sonucu değildir bu. Tüketim olanaklarının hızlandığı bir "dükkânlaşma" patlamasıdır. Eskiden iş yerleri Beyoğlu'nda, Galata'da olan buranın aileleri bugüne kıyasla daha kısıtlı olan alışverişlerini o çarşı merkezlerinde yaparlardı. Şimdi satın almalar daha basitleşti, hızlandı, kolaylaştı ve yaygınlaştı. Bir iş sahibi olup gelir sağlama gereksinmesi de aynı oranda güçlendi ve genelleşti.

Kurtuluş semti şimdi kalabalık ve gürültülüdür. İnsanlar alışverişin, kârın ve zararın telaşını taşıyor yüzlerinde. İnsanlar komşu değil artık, müşteri oldu. Meydanda otobüsler, dolmuşlar, koşuşanlar, satıcıların sesleri. Solda Akarca yokuşu. 1910 yıllarında babam Beyoğlu'nda (Pera'da) terzilik yapan babasına sefertasıyla öğle yemeğini götürmek için bu yokuşu inermiş. Bu gidiş gelişle ilgili önemsiz bir öyküyü babam her yıl birkaç kez anlatır. Eski evlerden her nasılsa bir tek tane kalmış yokuşun sol yanında, apartmanların arasına sıkışmış öyle yalnız duruyor. Belki son fırsattır diye fotoğrafını çektim. Kilisenin önünden geçip spor kulübüne yöneldim. Acaba açık mıdır diye biraz heyecanlıydım.

Gürültüsüz bir sokağa bakan bahçeyi geçip merdivenleri çıktım. Etraf sessizdi. Aralık ağır kapıyı itip girişe geçtim. Sağdaki camikanın arkasında, yani büroda hiç kimse yoktu. Yalnızdım. Etrafıma baktım. Her şey yerli yerindeydi, 1965'lerde en son çıkıp giderken sanki kapıyı kilitleyip gitmişim gibi, hiçbir şeye dokunulmamış gibiydi.

On yıl aralıksız haftada üç-dört gün burada antrenman yapmıştım; atletizm, basketbol. Çocukken gelmiş evliyken ayrılmıştım. Burada ısrarlı bir çabayla ağır ağır başarılı olmayı, engelleri kişisel çabayla aşmayı, her

yıl santim santim bir üst yüksekliğe erişebileceğimi öğrendim. "Fortius, Zeltius, Altius" yani! Ama yenilgileri de kabullenmeyi. Çok şey borçluyum bu ter kokan okuluma. Sonra duvarın arkasında tahta döşemeye çarpan basketbol topunun o bildik sesini fark ettim. Merdivenleri çıkıp sahayı çevreleyen balkondan kapalı salona baktım. Sekiz on yaşlarında çocuklar kırmızı formalarını giymiş antrenman yapıyorlardı. Çok iyi biliyordum bu idman biçimini. Ama kafamın içindeki zaman kavramını alt üst eden son darbe yirmibeş yıl önce bana bu aynı hareketleri yaptıran hocamı orada karşımda görmem oldu. Düş müydü bu?

Biraz ötede bir kadın örgü örüyordu; besbelli çocuğunu bekliyordu. Başka kimse yoktu balkonda. Oturup seyrettim çocukların bir aşağı bir yukarı koşuşmalarını. Ondokuz çocuktu topu topu. Bu ünlü kulüp 1906 yılında -o zaman ismi "İraklis" idijimnastikte iki dünya şampiyonu çıkarmıştı: Alibrantis kardeşleri; o yıllarda babam da burada böyle koşmuştu kuşkusuz. Gıcırdayan döşeme tahtaları, duvardaki aletler, hiç büyümemişler gibi oynayan o geçmişin çocukları, sert ama sevgi dolu sesiyle direktifler veren Ançus -saçları hep beyaz mıydı?- bir tansık gibi beni altüst etmişti.

Kendimi toparlayınca hocama "açın kapıyı, sizinle görüşmem gerek!" diye seslendim. Baktı ama tanımadı. Merdivenleri inip büroda elini sıkınca tanıdı. Kucaklaştık, baktık. Son yılları saçma bir aralıkla özetledik, yaşam, iş yeri ve ev adresi değişiklikleriyle belirlenebilecekmişcesine.

Kulübe bakan sorumluyla binayı dolaştım. Bahçede bir çift tenis oynuyordu. "Tenis sahasına dönüştürdük sahayı" diye anlattı adam, "böylece gelir sağlamaya çalışıyoruz, bu temel sorunumuz." Zemin katta ki tiyatro salonunu açtırdım. Masalar vardı etrafta, artık tiyatro oynanmıyormuş. Oysa küçük ama güzel bir tiyatroydu burası. Hep bu tiyatronun etrafında dolanırdım çünkü sevdiğim kız bu gruptaydı. Ben de bir kez küçük bir rolü üstlenmişim. Oyuncunun biri birden hastalanınca hemen hemen zorla çıkardılar sahneye. Postacıydım, uzaklardan gelen bir mek-

tubu iletliyordum. Kambanelis'in "Tansığın Avlusu" oyunuydu. Yunanistan'dan bütün dünyaya göç edenlerle ilgili güzel, duygulu bir oyundu. İstanbul Rumlarına adapte edilmişti oyun. Son sahnede "biz buradan ayrılmayacağız, burası bizim yurdumuzdur, evimizdir" diye bağırırdı Stamatis ve çok alkışlanırdı. 1960'lı yıllardı. Haftalarca Rumların moralini yüceltti bu oyun, yaşlıların ve gençlerin alkışlarıyla yankılandı durdu bu küçük salon.

"Şimdi çok az insan kaldı" dedi yanımdaki sorumlu, "arada sırada Bingo oynuyoruz." Sandalyeler masaların üstüne yerleştirilmişti. Kapanmış bir kahve gibiydi burası; sahne de bar gibi bir tezgah vardı, düzensiz yazılarla "Disko" diye yazmışlardı üzerine. Gelir sağlamak şimdi baş sorunmuş. Çıktık, kapıyı örttük, adam anahtarı iki kez çevirip "tiyatroyu" kilitledi.

Gene Feriköy'e doğru yürüdüm. Sora sora Çobanoğlu sokağında Nimet hanımın dairesini buldum. Telefon etmişim, bekliyordu. Konuştuk, derleştik. "Demir bu yıl da gelebilecek Türkiye'ye" diyordu. "Atina'da görüşeceğiz yakında, gelecekmış" dedim ona. Askerliğimiz sırasında hep birlikte kalmıştık, iki yaz, kirasını paylaştığımız Muş'taki evde, ben, Demir Özlü, karılarımız ve Nimet hanım. "Bak şimdi İsveç, Atina ve Feriköy'e serpilmişiz! Turistik ziyaretlerle görüşüyoruz."

"İnsanlar çok değişti" diyordu, "sokağa çıktığımda göze batıyorum. Geçenlerde bir dükkana girdim, adam bana hep 'madam' dedi. Düzeltmedim. Varsın beni Rum bilsin."

Eski hanımefendilerdendir arkadaşımın annesi. Anlıyordum ne dediğini. Gerçekten de Feriköy kilisesinin önü bana Anadolu gezilerimi anımsatmıştı: peçeliler, insanların ağır şiveleri, herhalde un işlerinde kullanılan bir sıra eleği kapı önüne asan dükkancılar, bir seyyar ayakkabı tamircisi... Çayımızı içerken daha yakındık şimdi birbirimize. Bir Türk ve bir Rum değildik. Yakın bir kültürü ve ortak bir yaşam biçimini paylaşmış ve şimdi rahatı kaçmış insanlardık. Herhalde o da beni daha iyi anlıyor şimdi. O da çünkü ülkesinde bir azınlık üyesi olmuştu. □

RİTSOS İLE SÖYLEŞİ

"YASAMI RESMEDENLER BÜYÜK SANATÇILARDIR"

Herkül Millas

Ritsos'u yakından tanıyınca "büyüsü" kaybolmuyor. Yapıtıyla kişiliği ve yaşamı arasındaki bütünlükten sağlanıyor herhalde bu.

Atina'da, Ayos Yoryios semtinde, bir apartmanın dördüncü katında yaşıyor Ritsos. Ufak bir dairedir evi; tıklım tıklım kitaplarla, fotoğraflarla, tablolarla, üzerilerine insanlar çizilmiş taşlarla, her ülkeden gelmiş ödüllerle -madalyalar, plaketter, diplomalar- yontularla dolu bir ev. Taşları ve tabloların bir bölümünü kendisi çizmiş, bir bölümünü dost büyük ressamlar. Halktan insanların çizdiği ve armağan ettikleri kendi portrelerini kıvançla gösteriyor ozan. Halkanmanın belgeleri, geçmişin acılarını dindiren insan sıcaklığıdır bunlar.

Masaların, koltukların üstü kitaplarla, önleri sıra sıra tablolarla dolmuş. Süzülüp geçiliyor aralarından ancak. Bir müzenin deposu diyesin gelir. Ritsos bir sedire ben bir koltuğa oturup konuşuyoruz. Seksen yaşında ama dinç ve sağlıklı, hiç olmazsa ben öyle görüyorum. "Eskisi gibi değil sağlığım" diyor o, "geziler, toplantılar yoruyor son zamanlarda beni. Yaşamım pek rahat geçmedi, sonuçlarını şimdi görüyorum." Çok sigara içiyor. "Biliyorum, sağlığım için iyi değil."

Atina'nın hava kirliliği de nefes zorluğu doğuruyormuş. Yazın gene adasına gidecek Samos'a (Sisam),

Karlovasi'ye. Ama yaza kadar bir sürü toplantıya katılacak, birkaç yurt dışı geziye çıkacak, birkaç kitap yayınlayacakmış. Seksen yaşında bir gencin programıdır bu!

Çok rahat, hemen hemen kesintisiz ama acele etmeden konuşuyor Rit-

sos. Sorularımı sormaya başladığımda hafif bir değişiklik seziyorum: Biraz daha dikkatli konuşması, daha canlı bir duruşu var. "Sorumluluk duygusu" diye düşünüyorum. Ama o sohbet havası bozulmuyor, o dostça hava...

Yumuşak, müzikli bir sesi var. Her söylediğini görüyormuş gibi gözleri renkler, anlamlar ediniyorlar. Oyunculuğundan mıdır? Sanat dilinin görünümüne dayandığına inancından mı doğuyor acaba bu her söylediğini görme duygusu?

Bu kez yalnızdık evde. Mutfağa gitti; geldi portakal reçeli sundu. Gülmüş tepsiyi masaya bırakırken eli hafif titriyordu. Davranışlarında gün görmüş bir aristokrat havası var. Ritsos hiç gizlemez sınıfına sırt çevirip başka bir sınıfın yanında saf tuttuğunu. Onun rotası bilinci dışında çizilmedi; bilerek, özgürce seçerek, bilim yoluyla çizilmişti.

Söyleşide sorular ve yanıtlar vardı, ilginç yanıtlar. Ama Ritsos'la konuşurken beni en fazla etkileyen ermiş rahatlığı, her konuya açık yaklaşımı, hiç saldırgan olmayan güveni, geniş kültürü ve saygısıydı. Saygısı yalnız bana değildi, okuyucuya, insana, her canlıya; gelmiş geçmiş insan kültürüneydi.

Ritsos kapıya kadar geçirdi beni. Asansörü beklerken rica ediyorum, "beklemeyin lütfen" diye. Bekliyor o ben gidene dek, soğuk koridorda. Asansör de neden gelmez! Alçakgönüllülüğü bir yana, insana saygısını görüyorum bu davranışında. Her insanın her insana yapması gerekeni yapıyor. Eşitsizliği tek sanatında görüyor sanıyorum. Bir ozan, bir sanatçı olduğunun bilincinde kuşkusuz; ama ondan sonra eşitlik sözde kalmıyor Ritsos'ta.

Sokakta dönüp dairesinin pencerelerine bakıyorum. Orada bizim için yazan seksen yaşında bir ozan var. Biraz daha zengin, biraz da borçlu hissediyorum onu anımsadıkça.

Herkül Millas
20 Mart 1989
Atina

HERKÜL MİLLAS: Konuşmamıza eski bir söyleşinizden bir konuyu ele alarak başlayalım. 1987 yılının Mayıs ayında Rizospastis gazetesinde gerçekleşen bir söyleşide "iyimser sanatçının, güzele ve yaşama karşı duyduğu sevgiyle ve bu sevgi yüzünden ilerici de sayılacağını" söylemişsiniz. Şimdi de kötümser bir sanatçıyı, diyelim ki Verlaine'i ya da Kario

takis'i nasıl değerlendirdiğinizizi sormak istiyorum. Ayrıca, politik olarak tutucu olan bir sanatçı, hatta reaksiyoner bir sanatçı, diyelim bir Ezra Pound ya da bir T.S.Eliot büyük sanatçı da sayılabilir mi?

YANNİS RİTSOS:

O konuşmamda sanatın bizim üzerimizde bıraktığı etkilerden söz etmiştim. Ezra Pound gerçekten radyo konuşmalarında örneğin, faşist rejimi övmüştür, T.S.Eliot ise aşırı dinci idi. Ama onların yapıtlarına bakınca gördüğümüz başka bir şeydir. Yaşamı bize her yanıyla ya da onların karşı çıktıkları yanıyla göstermişlerdir. Kaygıları, öfkeleri, korkuları vardır yapıtlarında. T.S.Eliot beğenmediğini ortaya koyarken bir protesto sesi yükseltmiştir. Ve bu ozanlar başka ozanlara da yol göstermişlerdir. Politik yanlarından başka onların yapıtlarına bakmalıyız, çünkü bu insanların sanatsal yanlarını, yazdıklarında görüyoruz. Yaşamı resmetmiş olmaları onları büyük sanatçı kılmaktadır.

Kötümserliğiyle bilinen Karyotakis de aynı biçimde bir protesto sesidir. Tüm yaşamı boyunca kentten kente sürülmüş, memuriyet yaşamı onu rahat ettirmemiştir. Onun şiirleri bu beğenmediği yaşama karşı bir haykırıştır. Onun intiharı bile bir protestodur.

Büyük sanatçıların yapıtları bize yaşamı sevdirebilir; kötümser ya da acılı da olsa büyük bir sanat yapıtıyla karşılaştığımızda güç kazanırız. Biz de bir şeyler çizmek ya da yazmak isteyebiliriz. Sanatsal yapının gücü öylesine güçlü olabilir ki bir sanatçının politik yanı ikincil kalabilir.

□ Rizospastis söyleşisinde "dekapendasilavos"la (on beş hece) olan ilişkinizi etraflıca anlattınız. Size daha sonra nasıl serbest vezne geçtiğinizi sormak istiyorum.

□ Biliyorsunuz "on beş hece" ulusal bir vezindir. Tüm Yunan halk şiirleri bu vezinle yazılmıştır. Ben de

Yannis Ritsos

çok kullandım. Hatta son olanaklarına kadar kullandım. Ama yalnız "on beş heceyi" kullanmadım. Eski Yunan'dan günümüze varmış bütün vezinleri ve onların da gösterdiği çeşitliliği şiirlerimde kullandım. Ama sanatın kalıpları yoktur. İlle de izlenmesi gereken yollar, yasalar yoktur. Bir an geldi kullandığım "on beş hece" yetersiz olmaya başladı. Ses uyumunu değil, zaman zaman sözcük uyumunu da denedim. Sonra serbest heceye geçtiğimde vezinlerin uyumundan da kopmadım. Serbest hece ahenksiz, müziksiz demek değildir. Zaten eski kalıplar da hiçbir zaman değişmeden ve kesin bir biçimde uygulanmamışlardır.

□ "Roman"larınızla ilgili bir soru bu; diyelim "Dikkatli Ariostos". Sizin roman dediğiniz bu kitabınızla bir şiiriniz arasında, diyelim "Boyun Eğmeyen Ülke" arasında ne gibi bir fark görüyorsunuz. Yani düz yazı ile şiir arasında ne fark vardır?

□ Az fark vardır. Her ikisi de sanat yapıtı kuşkusuz, insanın yarattığı yapıtlar. Ama şiir, sesli bir yapıt. Romanı kendi başınıza oturup okursunuz. Ve herhalde balkona çıkıp yüksek sesle on sayfa okumazsınız. Böyle bir gereksinme duymazsınız. Oysa şiir başka türlü. Yüksek sesle okumak gelir içinizden.

☐ Müzik yanı olduğundan mı acaba?

☐ Evet, düzün şiirin müzik yanı sayılabilir. Şiiri okuyup duymak istersiniz, birine okumak, sesli... "Roman" ımla şiirlerim arasında büyük farklar görmüyorum. Eğer isterseniz Ariostos'u "şiirsel bir roman" da sayabilirsiniz.

☐ Resim serginizi gezdim. Resimlerinizde somut konulardan daha ekspresyonist hatta non-figuratif biçimlere doğru bir gelişme görünüyor. Bunu nasıl açıklıyorsunuz, yani bu gelişmeyi? Şiirinizde de böyle bir gelişme sezdimiz mi?

☐ Bu resim sergisi için çok iyi eleştiriler çıktı ve bu beni şaşırttı gerçekten. Ben bu resimleri genellikle zor koşullar altında çizdim. Bu resimleri çizerken gerçekte temel uğraşım olan şiirim için malzeme arıyordum. Bunu bilinçli bir biçimde yapmadım doğal olarak. Ama şiirin bir de resim yanı var: Benzetmeler, etrafın anlamı gibi. Çizerken bunu arar gibiydim. Sonra kendimi bu resimlere verirken o zor zamanların sıkıntılarından da kendimi uzaklaştırıyordum. Bir çizginin nasıl çizileceğini, bir rengin nasıl olacağını düşünüyor ve kendimi etrafın baskısından koruyordum. Bu resimlerin çoğu minyatürdür, kutular üzerinde çizilmişlerdir. O incecik çizginin çizilmesi, kendimi bu işe vermem beni dinlendiriyordu. Ama bu resimleri çizerken daha da serbest hissediyordum. Temel uğraşım olmadığı için, çünkü ben bir ozanım, bu yapıtlarda kişiliğimin tam belirmesi önemli değilmiş gibi geliyordu bana. Bakan "işte, bu Ritsos'un yapıtıdır" denmesi gerekmiyormuş gibiydi.

☐ Resminizdeki gelişmeye paralel bir gelişmeyi şiirinizde de görüyor musunuz?

☐ (Düşündükten sonra) Sanmıyorum. Paralel bir gelişme ya da aynı anlamda bir gelişme görmüyorum. Şiirim de gelişti kuşkusuz ama aynı paralelde olduğunu sanmıyorum.

☐ Şiirinizde ve daha genel olarak Yunan şiirinde Grekofonların ve Türkofonların birlikte yaşadıkları Osmanlı devrinden kalma etkiler, eğilimler, sözcükler görüyor musunuz?

☐ Böyle etkileri ölçmek, açık bir biçimde saptamak olanaksızdır. Ama

hiç kuşkusuz vardır bu etkiler. Yunanistan, hep söyledim, hem Batı'dan ama hem de Doğu'dan etkilenmiştir. Batı'dan herhalde mantığı aldık, Doğu'dan da duyguyu. Türkçe'den Yunanca'ya geçmiş bunca sözcüğü rahatlıkla kullanıyorum. Artık bu sözcükler halkımın malı olmuştur. Bir yaşam biçiminden mal edilmiş sözcüklerdir bunlar.

İlginçtir, Batı'dan almış olduğumuz kimi sözcükleri aynı kolaylıkla kullanamıyorum. Örneğin "asansör" sözcüğünü, ki artık herkes bunu kullanıyor Yunanistan'da, ben kullanana kadar tereddüt ettim. Acaba dedim bir ara -bir şiirimin başlığı olarak kullanacaktım- Yunanca'sını "anelkistir" sözünü mü kullansam diye... Sonunda "asansör"ü kullandım ama içim rahat etmedi. Hep böyle oluyor, Batı dillerinden gelen sözcükler -Fransızca bana böylesine yakın olmakla birlikte- bana yabancı kalıyor. Türkçe'den sözcükler öyle değil. Onları, halkın malı olduklarından, daha kolaylıkla kullanıyorum.

☐ Bir de "sınıfsal" diyebileceğimiz bir soru. Ailesi tarafından ya da toplumca geçimi sağlanmış bir ozan -ve bu soruyu sorarken sizin yaşamınız var gözümün önünde- acaba toplum gerçeğinden kopar mı?

☐ Bu pek belli olmuyor. Kimi zaman insanın elde ettiği "rahat" onu yapıcı kılabilir. Örneğin bütün gün ekmek peşinde koşan bir işçi nasıl zaman bulup oturup okuyacak, araştırarak ve sonra da nasıl yaratacak? Ama bazen de sıkıntılar içinde olan bir kimse, bu sıkıntıya karşı çıkarak başkaldırır. Ve umulmayan bir güç kazanarak kendini aşabilir. Hem o az zamanda çalışabilir, toplumun ona vermediğini kendi çabasıyla elde etmeye çalışabilir. Ama ayrıca elde etmekle yetinmeyebilir; bu kazandığını öteki insanlara da iletmeye çalışabilir.

Yani kimi zaman zorluklar insanı daha da büyük bir güç sağlayabilir. Geçmişte bunun bir çok örneğini gördük. Ama herhalde bunu bir kurala bağlayamayız.

☐ Şiirlerinizi yazarken hangi aşamalardan geçer şiiriniz? Yani diyelim esinlenme, bir taslak hazırlamak, üzerinde uğraşıp çalışmak gibi aşamalar oluyor mu?

☐ Her şiirin başka bir yolu oluyor. Kimi şiirler birden çıkmıştır ortaya. Sanki kendilerini dikte ettirmişlerdir. Zorla yazdırmışlardır kendilerini. Kimi zaman ise bir düşünceden başlarlar ya da bir nottan. Mayakovski "stoklarım vardır" dermiş. Benim de öyle bir yere not etmiş olduğum bir kaç dize oluyor ve şiir bunun etrafında gelişiyor. Ama kimi zaman da aklıma koyduğum şiiri yazmak üzere yola çıkıp şiiri ilerlettikten sonra birden yapmak istediğimden çok farklı bir yapıtın ortaya çıktığını görmüşümdür. O zaman da ilk düşünceyi ve dizeleri bir yana itip, şiirinin yeni yolunu izleyebilirim.

Şiir yazarken kâğıdın üzerinde çizikler, silik yazılar görmeyi sevmiyorum. Resim gibi görünsün isterim yazdıklarım. "Ay Işığı Sonatı"nı bir gün içinde yazdım diyebilirim. Bir oturuşta hemen hemen. Ama başka şiirlerle öyle olmadı. Örneğin "Orestis"i ve "Eleni"yi yedi kez, evet tam yedi kez yeniden yazdım.

Ama ben esinlenmeyi bekleyen aristokrat ozanlardan da değilim. "İşçi ozanım" diyelim; Akdeniz ozanlarından. Çok ve sıkı çalışırım. Resim çizerim, yazarım, okurum... Eski trajedi yazarları, Eshilos, Sofoklis, örneğin yüzlerce trajedi yazmışlardır.

☐ Alışlagelmiş bir soruyla bitireyim söyleşiyi: Türk okuyucularınıza söylemek istediğiniz bir mesaj var mı?

☐ Gerçekten var! Dostluk ve sevgi, bu güzel şeyler nasıl sağlanır? Birbirimizi tanıyarak kuşkusuz. Ve bunu en güzel bir biçimde yapacak olanlar sanatçılardır. Çünkü sanatçılar bir toplumu en güzel bir biçimde ortaya çıkarırlar, gösterirler. Birbirimizin ozanlarını okumalıyız örneğin. Biz Yunanistan'da Türkleri nasıl tanıyoruz, nereden öğrendik? Nâzım Hikmet'i okuyarak. Onun çizdiği Türkleri tanıdık. Sonra Yaşar Kemal'in Türkiye'si'ni biliyoruz. Aziz Nesin'in insanlarını tanıdık. Böyle tanışacağız, birbirimizi böyle böyle seveceğiz. ☐

* Yunanistan'daki posta grevi nedeniyle elimize 25 Mart tarihinde geçen bu yazıyı ancak son sayfalarımızda değerlendirebildik. (Ed.)

SAYISAL VE ÇİZEL

Tan Oral

Zaman zaman ülkemizde karikatürcü sayısının çok oluşu konu ediliyor. Bu, sevinilecek övünülecek bir olgu olarak sunuluyor. Şimdi böyle mi, değil mi'ye girmeden önce neden bu kadar karikatürcü var, bunun şöyle bir yakın geçmişimizden bu yana hızlı bir irdelemesini yapmaya çalışalım diyorum.

Daha önceki konuşmalarda da değinmiştim sanıyorum: Çağdaş Karikatür'ün doğuş nedenlerinden bence başlıcası 2.Dünya Savaşı'nın yeryüzündeki büyük yıkımıdır. Bu yıkım yalnızca binaların yıkımı değil, insanların umutlarının, güvendikleri değer yargılarının ve kavramların da yıkımıdır. Dolayısıyla birdenbire insanlar ciddi bir biçimde eleştirmek ve 2.Dünya Savaşı sonrası Çağdaş Karikatürün doğuşu bence böyle oldu.

Şimdi, o yıllarda, o yıllardan öncesinde, Türk Karikatüründe genellikle fazla sayıda karikatürcü yok. Hatta bu günden o zamana bakıldığında, o yıllar adlandırılırken ya da anılırken genellikle tek isimler akla geliyor. Cem ya da Cemal Nadir demek yetiyor. Onların çevresindeki tek tük karikatürcüye bakıldığında onların da pek büyük ayırım göstermedikleri hemen görülüyor. Buradan şu noktaya gelmek istiyorum; çoğulcu olmayan toplumlarda, çoğulcu olmayan siyasetle

yönetilen toplumlarda muhalefet görevini üstlenen karikatür de, tek bir görüşü ancak ortaya koyabiliyor. Genellikle bu tek görüşü en iyi sunabilen kişi de bir dönem için akılda kalan tek isim oluyor. Şimdi, sözünü ettiğim savaş sonrası dünya, artık daha çoğulcu bir dünyadır. Savaş, teknolojiyi çok geliştirmiş olarak sona eriyor. Ve savaş bittiği için de insanlık bu gelişmiş teknolojiyi başka alanlarda kullanmaya başlıyor. Bunların en önemlileri olarak saydığım ulaşım ve haberleşme konularında birden bire dünya, birbirleriyle daha sıkı ve daha sağlıklı haberleşme içine giren, birbirlerini daha çok gören insan topluluklarının yaşadığı bir yuvarlak durumuna geliyor. Turizm, o yılların bir buluşu olmalı. Yani insanlar birbirlerini merak etmeye başlıyorlar. Üstelik bunu kişisel olarak giderebilme olanaklarına sahip olduklarını da görüyorlar. Bu da ister istemez, gerek ülkemizde gerek başka ülkelerde birbirinden farklı dünya görüşlerinin öğrenilmesi, bilinmesi, savunulması gibi bir sonuç doğuruyor. Ülkelerde ister istemez çoğulcu bir anlayış esmeye başlıyor. Demokratikleşme yolunda çaba gösteren bir dünya da denebilir buna. Bu olgunun Türkiye'ye yansması da böyle. O yıllardan sonra karikatürcülerin sayısında eskiye göre artış oluyor. Yani artık bir dönemi bir isimle anmak olanaksızlaşıyor. Bir kuşaktan sözedilebiliyor. Bu kuşakta da 20-30 kadar karikatürcü -ilginç olan da birbirlerinden kesinlikle farklı bir bi-

çimde- çizgi savaşımı sürdürüyorlar.

Çok ayrıntıya girmemek için atlayarak bu günlere doğru gelmek istiyorum. Daha sonraki yıllarda dünyada ve Türkiye'deki değişiklikler çoğulculuğun daha da ufanması ve yaygınlaşmasını getirdi. Bir araya gelen her üç kişi, giderek her tek kişi bir siyasal ya da düşünsel görüşün sahibi, temsilcisi, savunucusu olmayı becerebiliyordu. O günlerin karikatürüne bakıldığında, karikatür bir eleştiri, bir anlamda saldırı sanatı, bir uyarma, rahatsız etme sanatı olarak bütün bu farklı görüş sahibi kişiler ve gruplar tarafından kullanılmak isteniyor ve kullanılıyordu da. Çok da yaygın biçimde kullanılıyordu. Daha eski yıllarda yalnızca mizah dergileri içinde hapsolmuş, izinli mizah yaparken kişiler, bu sözünü ettiğim çoğulcu ortamda artık her tür yayın organında hiçbir izinli mizah anlayışının içine girmeden kendi kurallarını kendileri koyarak, kendi dünya görüşlerini, siyasal görüşlerini savunan ve karşı tarafı hırpalamayı amaçlayan bir çizgili savaşımı sergilediler. Bu olgu çeşitli çevrelerce çeşitli biçimlerde yorumlandı. Yaygınlık yani nicel artış, aynı oranda nitelik artışı getirmediği için bu durum bir düşüş, bir yozlaşma olarak görüldü ve üzülenler oldu. Ama çizgili mizahın beklenmedik biçimde yaygınlaştığı kesindi.

Yine yakın tarihin ayrıntılarına girmeden, genellemelerle sürdürüyorum konuşmayı. Zaman zaman, çeşitli alanlarda, çeşitli ölçülerde or-

“Yaygınlık yani nicel artış, aynı oranda nitelik artışı getirmedeği için bu durum bir düşüş, bir yozlaşma olarak görüldü ve üzülenler oldu. Ama çizgili mizahın beklenmedik biçimde yaygınlaştığı kesindi.”

taya çıkan siyasal baskılar, düşüncenin ve eylemin önüne geçtiğinde, çizgili mizah ister istemez bu durumu ortadan kaldıracı bir çabanın içine atıldı. Bu da toplum kesimlerinde onun için bazı olumlu puanların oluşmasına neden oldu. Mizah fazladan aranan, sevilen bir değer olarak görüldü. Toplumun gözünde oluşan bu değer, daha sonraki yıllarda, yeni yetişen kişilerin kısa yoldan kimlik ve kişilik sahibi olmak için yönelecekleri bir ilgi alanı durumuna geldi. Bir kendini anlatma, bir siyasal savaşım alanı oldu diyebilirim. Bir yazarın dediği gibi -ki ona ben de katılıyorum-, herkes 18 yaşına kadar şairdir. Ama sonra ki yıllarda bu işi sürdüren çok az insan kalır. Karikatür için de benzer şeyler söylenebilir.

Biraz önce söylediğim çoğulcu dünya ile, Türkiye'nin yakın tarihindeki siyasal gelişmelerin ortaya çıkardığı böyle bir mizah olgusu denk düşünce, kendiliğinden çok sayıda genç insan, karikatüre yönelmiş oldu. Bunun içinde çok önemli bir etken olarak sayacağım 'dernekleşme' de var. 70'li yıllarda örgütlü bir sanat karikatür. Sergiler, toplu eylemler, kitaplar ile etkili bir savaşım sergiliyor 'Karikatürcüler Derneği'. Bu da doğal olarak üyelerinin artmasına ve insanların bu alana özenmesine neden oluyor bence. Ancak zaman içinde yapılanlar izlendiğinde, eski etkin-

liğin giderek görülmediği anlaşılacaktır. 70'li yıllarda genç karikatürcülerin ortalığı sarsan çıkışlarının bugün de olduğunu ya da sürdüğünü söylemek zor. Ancak bunu, yaygın bir alışkanlıkla ve bugünü beğenmeme gibi bir genel yaklaşımla söylemiyorum. Bugünün başka değerleri var ve olacak da kuşkusuz. Ama yine bir alışkanlık olarak iyi tanımı yapılmamış bir olguyu övünme nedeni yapmanın yanlış olacağını düşündüğüm için böyle konuşuyorum.

Öte yandan çizerlerin, içinde yaşanılan koşulların gereği olarak, şaşırtıcılık ve beklenmedik yer ve zamanda beklenmedik etkiler yaratmanın peşinde koşmak yerine daha az etkili bir sürekliliğin güencesini yeğlemeleri onları kimi dergilerde bir araya topladı. Bu benzer ve ortak kader, zaman içinde birbirine benzeyen, birbirine benzeri için özel çabanın gösterildiği, hatta birbirine benzemenin doğru olduğunu savlayan teorilerin oluşturulup yayımlandığı bir dönemi ve kaçınılmaz olarak da bir çizgi biçimini ortaya çıkardı. Bunun eleştirisi bu konuşmanın konusu dışındadır kalıyor. Ancak bu biçimin şaşırtıcı olma yerine şartlayıcı olmayı seçtiğini ve bunun gereği olarak da çizgide sürekli tekrarlanan değişmez bir tutum izlediğini ve tip'lemeleri anlatım yolu olarak daha elverişli bulduğunu söyleyebilirim. Daha çok eğlendirmeyi ve güldürmeyi amaçlayan be batı dillerinde 'comics' adı altında toplanan bu tür anlatım yolunun da toplumlarda bir yeri var. Bu biçimin ürünleri değişen koşullara bağlı olmaksızın yenilenebiliyor. Muhalefet yapmak yerine, muhalefet edilecek olayların, kişi ve düşüncelerin konu edildiği bir yumuşak anlatım yolu seçiliyor. Ancak eğlence'de etkiyi sürdürebilmek için, her zaman, nicel artışlar getirecek sarmal bir yol izlemek gerekmez mi? Bence öyle. Bunun konumuzla ilişkili doğal sonucu ise dergi, çizer, çizi, yazı vb. öğelerin sayıca sarmal bir yol izleyerek, belki abartılı ölçülerde, ço-

ğalması olmuştur.

Konuşmanın başında sözünü ettiğimiz, sevinilecek övünülecek sayısal çokluk, yalnızca böyle, sıradan bir olgu. Burada insanın aklına Breth'in bir sözü geliyor; mizahın bulunmadığı bir yerde yaşamak zor, ama her şeyin mizah olduğu bir yerde yaşamak ise olanaksızdır, di-yordu. Herşeyin mizah, mizahın ise eğlence olduğu ve yaşamı tek boyutlu artan bir yoğunlukla doldurmaya başlamasıyla övünmek yerine bu olguyu anlamaya çalışmak bana daha doğru geliyor.

Sözü bu tür konuşmalarda beklenen bir yere getirirsem; yani ne oluyor, ne olacak? gibi. Ne olacağını kestirmek bana düşmez. Ama en azından nasıl bir gelecek için çaba göstermek isteyebileceğimi söyleyebilirim. Yeni karikatür, yeni koşulların, yeni dünyanın yeni yorumunda saklı duruyor olmalı. Değişen dünya ve değişen koşullar karşısında, bunu algılamakta ve buna uyum sağlamakta güçlük çeken insanalrın içine düştükleri dram mizahın konusu olmuştur. Bir de bu değişimi durdurmaya, geri döndürmeye çalışan güçlerin ortaya çıkardığı tragi-comique durumlar yine mizahın konusu olağelmıştır. Bu her zaman böyle... Ancak dünya değiştikçe buna uyum sağlayamayanların konumu da farklılaşıyor. Öte yandan değişmekte olan dünyanın hızına engel olmak için frene basan güçlerin durumu da.. Bunu anlamakta güçlük çeken bir mizahçı ise, mizah yapmak yerine ister istemez ilerde mizahın konusu olabilir. □

ROGER BOURDERON'UN KİTABI DOLAYISIYLA

'FAŞİZM'

Vecihi Timuroğlu

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'nın sanayi devrimine ulaşmış kapitalist ülkelerinden bazılarında ortaya çıkan en gerici politik akıma, 'faşizm' denilmektedir. İtalyanca "facio" sözcüğünden türetilmiş olan bu terim, birlikçi anlamına gelmektedir. Facio, çubuk destesi, birlik anlamlarında bir sözcüktür. Siyasal bir terim olarak 'faşizm', savaş sonrası tüm bunalımları atlatmak için, halkların içinde bulundukları ekonomik sıkıntıları, yönetsel boşlukları, 'birlik' ruhu içinde atlatabilecekleri varsayımından hareketle, yığınları büyüleyen bir akım olmuştur. Kitlelerin duygusal özlemlerine seslenebilme açısından, doğrusu, çok iyi seçilmiş bir terim. Faşizm, ilk kez, İtalya'da başlamış, daha sonra, Almanya'da, İspanya'da ve Portekiz'de, siyasal iktidar olmayı başarmıştır. Dikkat edilirse, bu ülkelerden, İtalya, İspanya ve Portekiz coğrafya keşiflerine ilk başlayan ülkelerdir. Yabancı sıcak ülkelerin ilk keşiflerini yapanlar, ülkelere, sanayi devriminin en çok gereksinme duyduğu hammaddeyi ve sermayeyi getirenler onlardır. Ne ki, bu tarihsel fırsatı en kötü biçimde kullananlar da, bu ülkeler olmuşlardır. Almanya da, ilk sömürgeci ülkelerdendir. Aynı tarihsel yanlışlığı bu ülkenin de yaptığını biliyoruz. İş tezgahlarının ve buharlı makinelerin bulunmaları ve kullanılmaları, 18. yüzyılda, İngiltere'de baş-

ladı ve hemen sonra da Fransa'ya geçti. Almanya, sanayileşmeye, ancak 19.yüzyılın başlarında başlayabildi. İtalya, İspanya ve Portekiz, 20. yüzyılda bile, sanayileşmelerini tamamlayabilmiş değillerdir. İtalya, İspanya ve Portekiz coğrafya keşiflerine damgalarını bastıkları halde, manüfaktür (yapım, imal) üretiminden, üretim araçlarının üretimine, kısası, ağır sanayiye geçememişlerdir. Tarihsel akışa, bu ülkelerin burjuva sınıfları, ayak uyduramamışlardır. Bu ülkeler, sömürgelerinden elde ettikleri büyük servetleri, ülkelere taşıdıklarında, köylülerin ayaklanmalarıyla karşılaşmışlardır. İngiliz ve Fransız burjuvazisinin gösterdiği ileri görüşlülüğü, kuzeyin ve güneyin tüccarları gösterememişler, tam karşıtı, köylülerin savaştıkları aristokratlardan yana olmuşlardır. Bu yüzden de, büyük uğraşlarla elde ettikleri zenginlikleri, ya kendi ülkelerinin soylularına ya da Hollanda gibi yabancı ülkelerin ticaret şirketlerine kaptırmışlardır. Bu yüzden de, bu ülkelerdeki toprak sahipleri, güçlerini korumayı başarmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenikleri de, elbette, Almanya ve bağlaşıkları olmuştur. İtalya, savaşın son yılında saf değiştirdiğinden, sonuçta, utku kazananların masasında oturmuşsa da, gerçekte, yeniklerin içinde bulunduğu sıkıntıları yaşamıştır. İspanya ve Portekiz, bu savaşın dışında kalmalarına karşın, sanayileşemediklerinden, 1929 ekonomik bunalımından en çok etkilenen ülkeler arasında olmuşlardır. Bu yüzden, bu ülkelerin halkları, bunalımın yarattığı kargaşa ortamını, en şiddetli biçim-

de yaşamışlardır. İşte, Faşizm, tam bu ortamda, İtalya'da, 1919 Mart'ında ortaya çıktı. 1921 Kasım ayında da partileşti. Almanya'da da, 1919'da kurulmuş olan ,Alman İşçileri Partisi, 1920'de Münih'te yapılan kongrede, Nasyonal Sosyalist Alman İşçileri Partisi adını aldı. İspanya'da ise, 1934'te, Halk Cephesi'nin demokratik utkusuna karşı, Jose Antonio Primo de Rivera tarafından kuruldu Falanj. Falanj terimi, eski Yunan'da ağır silahlı piyadenin saf halinde aldığı savaş düzeni anlamına gelen bir sözcükten türetilmiştir. İlk kez, Fransız ütopyacı sosyalistlerden François Marie Charles Fourier (1772-1837) tarafından kullanıldı bu terim. Fourier'ye göre, geleceğin toplumu 1600-1800 kişilik üretici ve tüketici falanjlardan oluşacaktı. J.A. de Rivera, bu terimi, saf, dizi, dirsek dirseğe dayanışma anlamlarında kullanıyordu. Büyük bir olasılıkla, İtalyanca 'facio' sözcüğünün karşılığı olarak düşünülmüştü. Franko, 1939'da, partinin adını, Milli Hareket Partisi olarak değiştirdi. Bu ad, Türk siyasal yaşamında, her şeyi açık biçimde çağırıştırıyor sanırım.

Faşizm, elbette, durup dururken çıkmadı. Tarihsel birtakım gelişmelerin sonunda, birtakım gerekçelere dayanarak yaşama geçirildi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, kapitalizm, tekelci devlet kapitalizmine dönüşmeye başladı. Kapitalizmin, bu yolla, bunalımı atlatmaya çalıştığı bir sırada, Çarlık Rusyası'nın feodal kalıntıların çok kalın olduğu yapısından sosyalist bir devrim çıktı. Bu devrim, her şeyden önce, kapitalist dünyanın tüm tabularını yıkıyordu. Kapitalist-

lere göre, kapitalizm, tek ekonomik sistemdi. Sovyet Devrimi, kapitalizmden başka, onun seçeneği olan bir ekonomik sistemin varlığını kanıtlıyordu. Kapitalizm, yeni ve eski dünyalarıyla, bu gerçeğin karşısında toparlanamadan, 1930 ekonomik bunalımıyla karşı karşıya geldi. 1930 ekonomik bunalımı, İspanya'da, çok farklı bir durum yarattı. Almanya ve İtalya, savaşın doğal sonucu olan bir kargaşayı yaşıyorlardı. Bölünmeler ve parçalanmalar olmuştu. Özellikle Alman İmparatorluğu'ndan sömürgeleri alınmış, anavatanından da Alsas ve Loren alınıp Fransa'ya verilmişti. İtalya, son anda saf değiştirdiği için, toprak yitirmemişti ama, umduğu sömürge payını alamamıştı. İspanya'nın böyle sorunları yoktu. Ama, yabancı sermaye ile toprak sahipleri, 1930 ekonomik bunalımını çekilmez duruma getirmişlerdi. Halkın geçinecek yolu kalmamıştı. Bu yüzden, 1936'da yapılan seçimleri, Halk Cephesi kazanmıştı. İşte, Falanj Partisi, Halk Cephesi'nin bu utkusuna karşı kuruldu. Hiç kuşku yok ki, toprak sahipleriyle, yabancı sermayenin desteğinde örgütlendi. Bütün bunlar, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, sanayi devrimini yapmış ya da sanayileşmeye başlamış ülkelerdeki devrimci kalkınma dönemine rastlıyor. Burjuva demokratik toplumlarının politik ve ekonomik temellerinin sarsılmaya başladığı görülüyor.

Anlaşıyor ki, ayrı ayrı ülkelerde boy gösteren 'faşist' ideolojinin partileri, ortak bir gerekçeyle kuruluyorlar. Ortak gerekçelerle kurulan bu partiler, ortak nitelikteki eylemlerle ve yöntemlerle iktidarı ele geçiriyorlar. Ülkemizde gelişen siyasal olayların niteliklerini, tarihsel akışa göre yorumlayabilmek açısından, bu partilerin ortak niteliklerini, ortak nitelikteki eylemlerini ve yöntemlerini, örgütlenme biçimlerini, ideolojik yapılarını, özellikle şu anda, çok iyi bilmek zorundayız. Faşizme karşı donanımımızın eksik olduğu açık. Böyle olmasa, her on yılda bir, büyütme çalıştığımız demokrasimizi yitirir miyiz? Emekleyen demokrasiyi yitirirken gelişmekte olan sol filizleri tırpanlatır mıyız? Faşizmin nasıl uç verdiğini, nasıl boy attığını, nasıl kökleştiğini, faşist, nazi ve falanj parti-

lerinin tarihlerini ve programlarını, ünlü Fransız araştırmacısı Roger Bourderon, ideolojileri ve uygulamaları açısından incelemiştir.⁽¹⁾

Faşizme karşı donanımlı olabilmek, ancak, onların programlarındaki ortak yanları bulmak ve uygulamalarındaki sınıfsal niteliği saptamakla olanaklıdır. Eskiden beri, faşizme karşı donanımımızın eksik olduğunu düşünmüştüm. Toplumumuzun demokrat, ilerici, devrimci kesimleri ve aydınları, faşizme karşı yeterince donanımlı olamadığımızdan, sürekli baskıya uğruyoruz. Bu baskı yönetiminin sınıfsal özünü belirlemediğimiz için de, kendisi için savaşım verdiğimiz emekçi ve yoksul halkımızın büyük bir bölümü, baskı yönetiminin propogandalarına kanarak bizleri suçlamaktadır. Bu durum, baskı ve korku toplumunun sürekliliğine yol açmaktadır. Roger Bourderon, faşist, falanjist ve nasyonal sosyalist nazi partilerinin programlarındaki ortak nitelikleri, ideolojik birliği ve uygulamalarındaki eşdeşliği, çok yalın biçimde ortaya koyuyor. Bu da, faşizme karşı donanımlı ve bilinçli olmamıza katkıda bulunuyor.

Faşist partilerin programlarını çözümlendiğimiz zaman, çok belirli bir ortak yan görüyoruz: Ulusun ve devletin yüceltilmesi. Uluslar, kavimden daha gelişmiş bir toplum biçimi olup feodal bölünmüşlüğü ortadan kaldırılması, kapitalist gelişmenin başlaması, ayrı ayrı yöreler arasındaki ekonomik bağların pekişmesi, kavimlerarası pazarın korunması sürecinde, bazı topluluklarca oluşturulmuştur. Hiç kuşku yok ki, böyle bir oluşum, tarihsel rastlantıların ürünüdür. Burjuva ideolojisine göre, ulusal oluşum, tarihsel bir rastlantının ürünü değil, tam karşısı, "sonsuz bir gerçeklik"tir. Kimi Türk siyasal partilerinin "millet ebet, devlet müebbet" gibi önermeleri, parti tüzüklerine almaları, böyle bir ideolojiden kaynaklanmaktadır. Ulusal Faşist Parti (İtalya), programında, ulusu "ırkın maddi ve manevi değerlerinin en üstün bileşimi" olarak tanımlıyor. İspanya'nın Falanj Partisi, tarihsel olguya daha yakın bir tanımlama yapıyor: "Ulus, evrensel yazgı birliğidir." Alman nazi partisinin programındaysa, ulus kavramına, daha bilim dışı bir

yaklaşımla bakılıyor. Onlara göre, ulus, dirimbilimsel (biyolojik) bir anlayışla, kanbirliği olan toplulukların oluşturdukları, sonsuz bir toplum biçimidir. Ulusun oluşumundaki bu kuramlar, kapitalist toplumlar arasında bile 'ulusal eşitsizlik' gibi bir sonuca varır. Ulusal eşitsizlik, gidecek, ileri ulusların pazar elde etmekteki yarışmaları sonucu, 'ulusal baskı'ya dönüşür. Ulusal baskı, kaçınılmaz olarak, "ulusal sorun"u yaratır. Toplumsal çelişkilerin ve eşitsizliklerin artması, sınıf savaşımının keskinleşmesi, ulusların aralarında düşmanlıklara yolaçar, "milliyetçilik" denen burjuva ideolojisini doğurur. Ulusalçılık (milliyetçilik) ideolojisi, kapitalist düzenin ortaya çıkışıyla bağlantılı olarak, burjuvazinin çıkarlarını ortak bir pazar içinde ulusal bir devlet kurma çabalarını, bu yolla öbür ulusları baskı altına alma isteklerini dile getiren tipik bir burjuva ideolojisi ve politikasıdır. Faşist programların çözümlemesinde, bu ideolojinin emperyalizme yönelime yol açtığı görülmektedir. Ulusun tarihsel geçmişi ve özel nitelikleri, onların başka ulusları baskı altına almalarına hak verebilir. Örneğin, İtalya, Akdeniz uygarlığının kalesidir. İspanya, dünyanın manevi önderidir. Almanya, kan bağına dayanan Germen topluluklarının 'Büyük Almanyası'dır. Devlet, bu ideolojinin doğrultusunda, çok farklı bir yorumla ele alınır. Devlet, kaynağında, bir toplumsal ekonomik kuruluşta, ekonomik egemenliği elinde bulunduran sınıfın, kendi çıkarlarını başka sınıflara ve toplum katmanlarına kabul ettirmesini ve onların karşısında güven altında yaşamasını sağlayan, belirleyici politik iktidar mekanizmasıdır. Bu mekanizma, faşist partilerin siyasal iktidarı ele geçirmeleri sırasında, daha katı biçimde işlemeye başlıyor. İtalyan faşist partisi, devleti, özel çıkarların üstünde ulusal bir kurum olarak tanımlıyor. Bu kimliğiyle, devlet, herkesin saygı beslemesi gereken kutsal bir nitelik kazanıyor. Almanya, daha açık bir tavır takınıyor: "Devlet, egemenliği kullanan örgüttür." Gerçi, ulus adına egemenlik kullanan bir örgüt olarak tanımlanıyor, ama uygulamalarda, bu nitelemenin sırtıttığı ortaya çıkıyor. İspanya falanj ideologları,

devletin yurt bütünlüğünü sağlayan bir araç olduğunu söyleyerek öbür faşist partilerden ayrılıyor. Ama, sonuçta, devletin saygı değer ve dokunulmaz bir kurum olduğu, herkese kabul ettirilmeye çalışılıyor. Her şey, devlet ve ulus için! 1982 Türk Anayasası'nın başlangıç bölümünde yer alan "Ebedi Türk vatan ve milleti" ve "kutsal Türk devleti"⁽²⁾ terimlerinin nerelerden esinlenildiği ve devlette nasıl bir kimlik verilmek istenildiği açıkça anlaşılıyor.

Roger Bourderon'un parti programlarını çözümlemesinden, faşizmin çok önemli bir niteliği daha ortaya çıkıyor. Ordu, faşist yönetimlerin programlarını uygulamada, çok etkin biçimde kullanılıyor. Kuşku yok ki, ordunun yapısı, siyasal iktidarı ele geçiren faşist partilerin politikalarına göre yeniden düzenleniyor. İtalya'da, ülkenin askerileştirilmesi faşist partinin ilk işi olmuştur. Almanya, nazi partisinin önderliğinde bir ulusal ordu kavramını geliştirmiştir. İspanya, her İspanyolda, askeri yaşam duygusu yaratmıştır. Ordu, kazanılacak erdemlerin yaşayan örneğini oluşturmuştur. Yürürlükteki anayasamıza bakılınca, ülkemizdeki uygulamaların yönünü ve eğilimlerini saptamak kolaylaşıyor. Anayasanın 118. maddesi, devletin "milli güvenlik siyasetinin" belirlenmesini, "güvenlik kurulu" adlı bir örgütün sorumluluğuna veriyor. Bu kurul, görünürde, bağımsız bir kurul gibi, ancak, maddenin içeriği incelendiğinde, kurulun, ordunun yönetsel istencini, Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na yansıtmak işlevi gördüğünü anlamak kolaylaşıyor. Şu anlatım, gizli hiçbir şey bırakmıyor: "Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar, Bakanlar Kurulu'na öncelikle dikkate alınır."⁽³⁾

Bourderon'un program çözümlemelerinden çıkan sonuç, faşist partilerin, köklü konularda, programları farklı ülkelerde uygulamaya konulmuş olsa bile, kökende birlik içinde olduklarını gösteriyor. Her şeyden önce, sermaye partileri, sıkıştıklarında, yönetimi orduya teslim ediyorlar. Şu ya da bu biçimde, parlamentoyu

ortadan kaldırıyorlar. En azından, ordunun denetiminde etkisiz duruma getiriyorlar. 12 Mart uygulaması, bu tür bir parlamentoyu kaldırma biçimidir. 12 Eylül, parlamentoyu dağıtmaktan da öte, yeni kurulan parlamentoyu tayin etmek yoluyla, tüm siyasal yaşamı denetimine almıştır. Bütün bunları da, ordunun aracılığıyla başarmıştır. 12 Eylül, uygulamalarıyla, faşist eğilimlerin ve ilkelerin, eksiksiz biçimde yaşama geçirilmesine yol açmıştır. Her şeyden önce, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal geleneklerini değiştirmiştir. Baş savı da, Atatürk ilkelerine saygının yitirildiği olmuştur. Darbenin başları, toplumsal ahlakın bozulduğundan yakınmışlardır sürekli biçimde. Dolaysız, canlı, ama kararlı biçemlerle, darbecilerin başı, kitlelerin karşısında, Kuran'dan ayetler okuyarak, hadisleri yorumlayarak, çobanla bir ordu komutanının maaşını karşılaştırarak, Soğukoluk pisliğini sergileyerek, ama sonunda ülkenin bir yolsuzluklar panayırı durumuna düşmesini önleme olanağı bulamadan, genel ahlakı, özel ahlakla uzlaştırmaya çalıştı.

Faşizmin siyasal iktidarı ele geçirdiği ülkelerin yapılarına uygun bir mülkiyet kavramı geliştirilmiştir. Özel mülkiyet, insana en uygun mülkiyet biçimi olarak görülmüştür. Ne ki, halka karşı, genel ahlakın bir gereği olarak, yoksula ve emeğe karşı acımasız olan mülkiyet yerilmiştir. Ama, salt yerilmiştir. Bireysel, ailesel ve toplumsal işlevi kutsal sayılan bir özel mülkiyeti özenle korumuşlardır. Özel mülkiyet bir haktır faşist kurama göre. Hitler, özel mülkiyetin devletin koruması altında olduğunu bangır bangır bağırmıştır. Falanjistler, aristokratlara ve toprak sahiplerine daha çok ödün verdiklerinden, özel mülkiyetin feodal biçimini daha çok savunur görünmüşlerdir. Onlar, özel mülkiyeti, kapitalizmin, insanlıktan uzaklaştırdığını söylüyorlardı durmadan. İtalyan faşist partisi, meslek örgütleri kurarak ya da kurulu meslek örgütlerini koruyarak, "korporasyon"a dayalı bir mülkiyet biçimini geliştirmek çabasında görünüyorlardı. Bütün amaçları, sınıf savaşımına engel olmaktı. Toplumdaki çıkar savaşımını disiplin altına alarak ulusal olanı tercih ediyorlar-

mış izlenimini yaygınlaştırıyorlardı. Alman faşistleri, Almanya'daki sınıf savaşımını durdurmak için, çok daha etkin ve insanlık dışı bir durum yarattılar: Irkçılık. Sınıf savaşımı yerine, yurttaş olanlarla yurttaş olmayanlar arasında, Almanlarla Yahudiler arasında bir ayırım körüklediler. Bu ayırım, yurttaşlarla yurttaş olmayanlar, Almanlarla Yahudiler arasında da bir savaşıma dönüştü. Sınıf savaşımı bu yolla ertelendi. Alman nazileri, bu düşmanlığı köklü bir politika durumuna getirirken, emperyalist eğilimleri körükleyecek bir ideolojiyi de yaratmaya çalışıyorlardı. Kafalarda besledikleri düşünce şuydu: Anavatanımızın bir besleme gücü vardır. Bunca yabancıyı ve Yahudi'yi besleyemez Alman ülkesi. Ayrıca, ekonomik kaynaklarımızın büyük bir bölümünü de, Yahudiler ellerinde tutuyorlar. Naziler, bu politikalarının sürekliliğini okullarla sağladılar. Nasyonalist bir eğitim politikası, tüm faşist ülkelerde egemen olmuştur. Ulusal ruhun yaratılması için "milli bir eğitim politikasının öneminden, özellikle söz ederler ve tüm toplumu koştururlar. Yeniden ekonomik örgütlenme konusunda, son yıllarda, üzerinde durulan ve iletişim araçlarında tanıtılan "ahi teşkilatı" ve "vakıf" kurumları, faşist eğilimler izlenimini uyandırıyor bende. Çünkü, İtalya'da, Almanya'da ve İspanya'da, toplumsal sınıflar, üreticiler sendikaları, korporasyon, ırk topluluğu gibi örgütler ya da toplum kümeleri bütünleştirilerek, sınıflararası uzlaşmazlıkların kaldırılmasına çalışılıyor.⁽⁴⁾

Faşizm, buraya değin yaptığımız açıklamalara göre, eksiksiz ve dışlayıcı bir ulusalcılık, emperyalist eğilimleri körükleme, ulusal devlet gücü yaratma, orduya toplumsal ve yüksek bir rol verme, liberal görünecek liberal parlamenter yönetimleri göstermelik duruma getirme, siyasal gelenekleri yenileştirme istemi, korporasyoncu, özel mülkiyetin yol açtığı pislikleri örtme, orta ve küçük işletmeleri yeğleme temalarına önem vermektedir. Özal'ın dursuz duraksız biçimde, sermaye kesimine, "küçülün" önerisinde bulunması, seçim dolayısıyla da birden, yeter küçüldünüz demesi, bu ilkelere uyuyor. Ana-

yasa değişikliği önerileri de, parlamento rejimini tümüyle ortadan kaldırmak amacını saklamıyor. Zaten, bugüne değin, hiçbir önem vermedi, onun saygınlığına hep gölge düşürdü.

Faşist partilerin programlarını sunuş biçimleri de, ortak yöntemleri olduğunu gösteriyor. Düşüncelerini sunarken, toplum karşısında olumlama içinde görünüyorlar. Her şeyden önce, genel çıkarları özel çıkarlardan önde tuttuklarını inandırıcı bir biçimle sunuyorlar. İlkelerini, her zaman, ulusal tarihe bağlamaya çalışıyorlar. Halkı çarpmak için kullandıkları bu sunuş biçimi, her zaman, her yerde geçerli olmuştur. ABD’de bile, zaman zaman, Mc Carthyci politikalar, böyle sunuş biçimleriyle halka kabul ettirilmiştir. Son yıllarda, Türk-İslam sentezinin resmi görüş durumuna getirilmesi, hiç de rastlantı olmuyor. Faşistler, yüce devlet ve büyük millet sloganlarıyla, programlarını yayarlar ve yıkılmış devlet otoritesini yeniden sağlayacaklarını, toplumsal adaleti yaygınlaştıracaklarını, ulusal onuru yücelteceklerini, farklı toplumsal katmanların çıkarlarının eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesinden dolayı ortaya çıkacak çelişkileri hesaba katmadan ısrarla vurgularlar. Bu tür programlara, yapılacak şeyleri, halka açık açık söylemeyip, süslü ve düşletici biçimde sunduklarından olacak, Bourderon, “sıkı ağızlı programlar” diyor. En çarpıcı sloganları da, “toplumu asalaklardan korumak”tır. Özal da “kaçakçılar”dan koruyor ya!

Programların içerikleri de ilginç. Siyasal yelpazenin eğilimleri için tüm değerli temalar, toplumun her katmanına hitap edebilmek açısından, özellikle parti programlarında, çok iyi biçimde belirleniyordu. Klasik ve aşırı sağdan, liberal demokratların merkez sağından, liberal sağa çok yakın merkez soldan, reformist sosyalizmden, toplumun her kesimine seslenebilecek önerileri almakta sakınca görmüyorlardı. Dört eğilimi temsil ettiğini söyleyen ANAP’ın programını, bu açıdan bir kez daha incelemekte yarar var sanırım. Gerçi, böyle bir program, bileşimi yapılandıramaz, ama türlü toplumsal katmanların isteklerini yanıtladığından, uzun bir süre, iktidarda kalabilir, hatta toplumları

serüvenlere sürükleyebilir. Nitekim, faşist yönetimler, iktidara geldikleri ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı’na götürmüşlerdir. Sonuç ise, herkesçe biliniyor. Kısası, faşist politikalar, demagojik politikalar. Kaynağında, parti programına sahip olmalarına karşın, yaşama geçirilebilecek ekonomik, toplumsal birer programları yoktur. Mussolini ve Rivera, birkaç temel ilkeye dayanıyorlardı. Mussolini, “Programımızın ne olduğunu soruyorlar bize. Programımız basittir: İtalya’yı yönetmek istiyoruz.”⁽⁵⁾ derken, Falanj Partisi’nin ideoloğu Rivera, “Bizim programımızın olmadığını söylüyorlar, size göre aşk, yaşam, ölüm gibi kesin, bitmez tükenmez şeyler, ne zaman bir programla gerçekleştirilmişlerdir?”⁽⁶⁾ diyordu. Demagojinin dik alası değil mi bu? Hitler, öbürlerine göre daha ussal biçimde yanıtlıyor program sorununu: “Görüşlerimizi utkuya ulaştırmak için, bir kavga partisine dönüştürmeliyiz onları. Bu partinin programının da, mantıksal olarak, eldeki insan gerçini göz önünde bulundurması gerekir.”⁽⁷⁾

Faşist partilerin ideolojik kökenleri de, tarihe ters düşmektedir. Nazizm, ırkçılığa saplanmıştı, bu saplantısını da, yığınlara mal etmeyi başardı doğrusu. Tümünde de, hiyerarşi ilkesi esas alınıyordu. “Milli Şef” yaratmak için, ülkeyi yöneten kişinin yüceliğini ve yanılmazlığını kanıtlamak için, böyle bir ilkeye gereksinim duyuyorlardı. Şef’in yüceliği ve yöneticiliği tartışılmadığı gibi, ilerisi için de böyle bir olguyu güvence altına almak bakımından, bir seçkinler dolaşımı kuramı atılmışlardı ortaya. İnsanlar, eşit olarak yaratılmamışlardı. Doğal ki, ırklar da eşit olarak yaratılmamışlardır. Üstün ırktan, üstün şef çıkacaktır. Seçkin insan, hangi sınıftan olursa olsun, kendisini gösterip parti içindeki yerini alarak şef olacaktır ve bu kaçınılmazdır. İdeolojilerine kaynaklık yapan öbür iki ilke ise, yukarıda belirttiğimiz gibi, ulusalcılık ve emperyalizmdir. Üstün ırklar, zayıf ırkları egemenlikleri altına alarak onların gelişmelerine katkıda bulunurlar. Tanrı, üstün ırkı bunun için yaratmıştır.

Programları incelendiğinde, bütün bunların birer maske olduğu görülür.

Bütün bir ulusu, düşsel ilkelerle oylamaktan daha ileri gitmiyor bu ilkeler. Gerçek ilkeleri, kendilerini siyasal iktidara getiren görüşleri, Marksizme karşı olmaktır. Hiyerarşiyi benimsemeleri de bu gözle yorumlanabilir. Turgut Özal’ın parlamentoyu işlemez duruma getirerek başkanlık sistemine geçme isteminin altında, çoğulculuğun bir sonucu olarak, ileride demokratik baskı gruplarının, işçi sınıfının partisinin kurulmalarına engel olmak yatıyor. Anayasa’yı, salt insan hakları bildirgesine indirgemek istemesi de, böyle bir oyunun sonucudur. Çapının buna yetip yetmeyeceği söz konusu olmakla birlikte, ANAP’ın 12 Eylül’ü sürdürmek istemini saptamak açısından ve faşist eğilimler taşıyan bir parti olduğunu göstermek yönünden, bunlara değinmekte yarar var. Mussolini, “sosyalleştirme, devletleştirme, kollektifleştirme girişimlerine, bütün güçleriyle karşı çıkacaklarını” söylüyordu. Ve ısrarla, “Bıktık usandık devlet sosyalizminden.” diye vurguluyordu. Bu karmaşık, açıklanamaz, ipe sapa gelmez terimleri, ülkemizde, hangi siyasal kuruluşların kullandıklarına dikkat etmemiz gerekiyor. Faşizme karşı donanımlı bir toplum olabilmemiz, bu tür çığırtkanlıkları kavramamıza bağlıdır. Hitler, bu tür düşünceleri ürettiğinden dolayı, Mussolini’yi dünyanın en büyük adamları içerisinde sayıyordu. “Mussolini’yi dünyanın büyük adamları arasına koyacak olan şey, onun, İtalya’yı Marksizmle paylaşmama, ama tersine, onun yıkmak istediği yurdunu, enternasyonalizmden koruma yolundaki kararlılığıdır.” Rivera, sosyalizmi, “işçilerin kafasından her türlü manevi yaşamı çıkararak; yurtseverlik, din sevgisi, aile şefkati gibi insani değerleri öldüren bir dünya görüşü” olarak niteliyordu. Bunlar, liberal sistemlere de karşıydılar. Çünkü, faşist ideologlar, “Marksizm gibi bir cüzzamın” liberal yönetimin bağrında yeşerdiğini söylüyorlardı. Uyguladıkları sonsuz kapitalizm, komünizmin gelmesine yolaçmıştır. Rivera’ya göre, komünizmi önlemenin tek bir yolu vardır, o da, liberal kapitalizmi yıkmak yürekliliğini göstermektir. Mussolini, daha kısıdan, “Ulustur bizim efsanemiz” diye, ideolojik eksikliklerini be-

lirtiyordu. Hitler, liberalizme, Yahudi ideolojisi olduğundan karşı çıkıyordu: "Yaratıcımız Tanrı'nın öz ereğine göre savaştığıma inanıyorum. Çünkü, Yahudi'ye karşı kendimi savunmakla, Tanrı'nın yaratısını korumak için savaşıyorum."⁽⁸⁾

İşçiyi ve işi kutsal saydıklarını söylerler, ama onların grev haklarını tanımazlar. Önemli olan, kutsal olan, ulusal birlik için iştir. Herkesin refah hakkıdır. Mussolini, işçiye refah getirmek için sömürgeciliğin yayılmasını, Roma'nın topraklarını yeniden almak gerektiğini söylüyor. Hitler, ırkçı yönelimlerle, pancermenist ulusçuluğu kışkırtıyor. Üstün ırk yaratmak için de, ırkın saflığını sağlamak gerekir. Bir toplumda, sınıflardan söz etmek yanlıştır ona göre, sınıflararası çatışmadan kaçınmak gerekir. Bir halk topluluğu vardır ve onu da kan bağılılığı belirler. Hitler, bu ırk saflığına öylesine takmıştı ki kafayı, Tanrı'nın Cermen ırkına, tüm dünyada bozulmadan kalan en soylu öğeleri korumak ve en yüce erekleri gerçekleştirmek için otoriter bir devlet kurma işlevini verdiğine inanmaktadır.⁽⁹⁾ İspanya'nın ideologu Rivera'ya göre de, "Yeni devletin bütün özellikleri, bir tek sözcükte özetlenebilir: Birlik. Tarihsel birlik yurttur. Bu birliğin belirtisi olarak, sınıflar ve bireyler ortak yasaya uymalıdır. Devlet, bu birliğin hizmetinde bir alet olacaktır."⁽¹⁰⁾ Hitler, devleti bir araç olarak görüyordu. Bu araç yardımıyla, yetenekli bir ırkın dünya egemenliğini kuracaktı. "Uygarlığın kökleri, ancak ve ancak, uygarlık yaratmaya yetenekli bir ırkın var oluşunda bulunur."⁽¹¹⁾ Mussolini, bu anlamda, devleti, eğitici ve ahlakçı bir kurum olarak görüyordu. Oysa, bu aracın, Mussolini tarafından nasıl iğrenç biçimde kullanıldığını, Max Gallo'nun **İktidar Çarkı** adlı romanında Faşist Mussolini iktidarının tüm pisliklerini ortaya seriyor Gallo. Etik ve eğitici olan devletin, Mussolini'nin elinde, nasıl ahlaksız bir iktidar çarkına dönüştüğünü, Max Gallo, bizat iktidarın içinden anlatıyor.

Faşist iktidarların ırk üstünlüğü savları, çok basit bir ilkedan yola çıkılarak ileri sürülür: "Eşitsizlik, insan türünün, kendisini kurtarmaya çağı, kaçınılmaz, doğal bir yasadır."

Bu gerçek, en iyilerin seçilmesini de doğal kılmaktadır. En iyiler kazanır, en iyiler seçilir, en kötüler ayıklanır. Bireyler için geçerli olan bu yasa, ırklar için de geçerlidir. Aşağı ırklar, üstün ırklarca yönetilerek ilerleme olanağına kavuşacaklardır. Bu yasa gereğince, egemenlik üstün ırklardan aşağı ırklara doğru kurulacağı gibi, siyasal iktidarlar da yukarıdan aşağıya doğru örgütlenecektir. Çoğunluk ilkesi, doğal yasaya aykırı bir ilkedir. "Yüce şef", her gücü elinde tutar, çünkü her şeyi kavrayan üstün zeka ondadır. Bu kuram, toplumu efsaneler yaratmaya sürükler. Yüce şef için öyle tansıklar (mucize) anlatılmaya başlanır ki, akıl almaz, fikir yetmez. Yönetim sırasında, çalışma arkadaşlarıyla tartışılmış, ilke birliğine varılmış bir güven bulmak zordur. Her durum, gizemli bir kişiliğe bağlanmıştır.

Faşistler, kolektivizmi ve sınıflar savaşımını yadsıyorlar ve belli kuruluşları, devlet hiyerarşisi ile ulusal birlik içinde örgütlemek olanağından söz ediyorlar ama, ekonomik sorunlar sözkonusu olunca, işçiyle patronu, büyük işletmelerle küçük işletmeleri, büyük toprak sahipleri ile topraksız ya da az topraklı köylüleri, ulusal çıkarda ve kutsal devlet ilkesinde birleştirmenin olanaksızlığını görüyorlardı. İşte o zaman, totaliter devlet yönetimlerine başvuruyorlardı. İtalyan ekonomisti Marcotte, zenginliğin üç ögesinin bulunduğunu söylüyor: Mülkiyet, sermaye ve emek. Üstünlüğü, mülkiyete veriyordu. Hitler, her ne değin emeğin saygı gösterilmesini istiyorsa da, emeği ikili bir değer olarak gördüğünden, maddi değerinden çok manevi değerini önemsiyordu. Yaşam düzeyinin yükseltilmesinden ve ücret koşullarından uzak, ilkesel bir eşitlik, emeğin manevi değerini oluşturuyor ona göre. Bu yüzden de, falanjlar, faşistler ve naziler, sendikaların sınıfsal niteliklerinden ayrı olarak, onların mesleki kuruluşlar olmalarını, politika ile uğraşmalarının "milli birlik"e zarar getireceğini vurguluyorlar. 12 Eylül askeri yönetiminin ve onun uzantısı olan ANAP'ın, ANAP dışındaki sağ partilerin işçi sendikaları hakkındaki düşünceleri, bu kurama nasıl da uyuyor! Faşistler, sermayeyi, üretime

ayrılmış zenginlik olarak belirlerken emeği, korunması gereken bir araç gibi görüyorlar. Nasyonal sosyalistler, maneviyat emekçilerinden söz ederek sorunu tartışılmaz duruma getiriyorlar. Mukaddesatçıların ileri sürdükleri düşüncelerin de kaynakları belli oluyor böylece.

Faşist öğretilerin örgütlenme biçimleri de çok farklı. Otokratik bir merkezîyetçilik içinde, sokaktaki adamla bütünleşmek istiyorlar. Kendileriyle bütünleşmek istemeyenleri zorlayıcı ve cezalandırıcı yöntemlere başvuruyorlar. Ülkücülerin uyguladıkları yöntemler, ANAP'ın kullandığı siyasal baskı biçimi, bu yönetime çok benziyor sanırım. Başarı elde edilemediği takdirde, saldırı birlikleri düzenleniyor. Bu, militer nitelikte bir örgütlenmedir. Ülkü Ocakları da, bu modele uygun olarak örgütlenmişlerdir. Faşistlerin eylem mangaları ile ülkücü birliklerin hiçbir farkı yoktu.

Faşizme karşı donanımlı olmak, karşı koyma bilincini elde etmek için Kenan Somer'in Roger Bourderon'dan yaptığı **Faşizm** adlı kitabı mutlaka okuyunuz. □

DİPNOTLAR:

- 1) **Faşizm, İdeoloji ve Uygulamalar**, Roger Bourderon, Çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, Birinci Baskı, 1989 Ankara.
- 2) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kabul tarihi: 7.11.1982
- 3) Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kabul tarihi: 7.11.1982
- 4) **Faşizm**, Roger Bourderon, Çev. Kenan Somer, Onur Yayınları, S.23
- 5) agy. s.32
- 6) agy. s.32
- 7) agy. s.32
- 8) agy. s.72
- 9) agy. s.70
- 10) agy. s.71
- 11) agy. s.73
- 12) Max Gallo, **İktidar Çarkı**, E Yayınları, 1971

"ÖZLEMİN ESKİ TADI YOK"

Simone Signoret

Afa Yayınları, İstanbul 1989.

E sas adı Simone Kaminer olan Fransız sinema ve tiyatro sanatçısı Simon Signoret (1921-1986), sinemaya *Les Visiteurs du soir* (1942) filmiyle başladı. 1958'de Oscar ödülünü de kazanan Signoret, sahne sanatçılığının yanı sıra edebiyatla da yakından ilgilirdi. "*Elveda Volodia*" adlı romanı Fransa'da bütün zamanların en çok satan kitaplarından biri.

Signoret'nin bu yapıtı anılarından oluşuyor. Bu kitapta 2.Dünya Savaşı koşullarında ünlü bir sinema oyuncusu Signoret'den solcu bir aydına, Kruşçev'den Malraux'ya, Tito'dan Marilyn Monroe'ya kadar ünlülerle birlikte olmuş Simone Signoret'yi tanıyacağız.

TENCERE DİBİN KARA

Amaç Yayıncılık, İstanbul 1989

Türk Yunan ilişkilerine Bir Önsöz" altbaşlığıyla yayınlanan kitapta yer alan yazıların bir kısmı çeşitli tarihlerde *Yeni Düşün*, *Bilim ve Sanat* ve *Görüş* dergilerinde yayımlanmıştı. Dergi okurları konuya yabancı değil yani. Ama bir bütün halinde okunduğunda Türk-Yunan ilişkilerinde bildiğimizi sandığımız bir görünüm çıkıyor ortaya olup bitenleri gerçekten öğrenmek içinse, bu "önsöz"le başlamak doğru bir adım olacak.

Herkül Millas'ı henüz tanımayanlara en iyi bilgi kendi sözleri:

"Genel gidişin anaforuna kendimi kaptırmamak için özel çaba gösterdim. Ama özellikle şanslıydım da. Orta okuldan başlayarak, Rum okulunda değil, çoğunluğun Türklerden olduğu bir okulda okudum. Babam, sağ olsun, öylesine bağınaz şovendi ki, bu yaklaşımın gülünçlüğüne çocuk yaşta anladım. İstanbul'da iki küçük 'rönesans' yaşadım: Rumların 1950 başlarındaki en özgür, en güzel yıllarını ve Türkiye'nin 60'lardaki en liberal demokrasisini. Ortamın, mutlu özel yaşamımı, bir rastlantı sonucu beni hırçınlıkların yaralarından korudu. İnsanları isimlerine önem vermeden sevebildim."

YAZILI GÜNLER (1985-1988)

Tomris Uyar

Can Yayınları, İstanbul 1989.

Tomris Uyar
YAZILI GÜNLER
(1985-1988)

Tomris Uyar 1975'ten bu yana "Gündökümü" yazmayı sürdürüyor. *Yazılı Günler*, son dört yılın, çeşitli dergilerde yayımlanmış olanlarından bir seçmeyle oluşuyor.

Yazar seçme sırasında uyguladığı yöntemi şöyle belirtiyor:

"Elinizdeki kitabı hazırlarken, (...) **Belli bir günde** yazılmış olması gerekmeyen, daha doğru bir deyişle, geçerliliği süren yazıları yalnızca ay ve yıllarla belirttim. Bu bütünlüğe girmeyen yazılarıysa eleddim; tabii bazı gezi notlarını da."

Yazılı Günler, "Yazılı Günlerin" in yazılabilir yıllara açılması" umuyla çıkıyor okur karşısına.

AYKIRI ÖYKÜLER

Tahsin Yücel

Can Yayınları, İstanbul 1989.

Toplam beş öyküden oluşan *Aykırı Öyküler*, Tahsin Yücel'in yazarlığında yeni bir yönelimin ürünü sa-

yılıyor. Kitap şu sözlerle sunuluyor okura:

Öykülerdeki "Kişiler kimliklerini kendi dışlarında ararken, aldatıcı bir tarihsellik ardında, yaşamı sürekli törene dönüştürürken, tarihi ya da aktöreyi çıkarları doğrultusunda yeniden yorumlarken, kendi benliklerini aşındırmakla kalmıyor, dokundukları her şeyi içeriğinden boşaltıp yozlaştırıyorlar. Bu bakımdan *Aykırı Öyküler* genelleşmiş bir yabancılaşmanın 'roman'ı olarak nitelenebilir."

ESKİ TOPRAK

Samim Kocagöz

Cem Yayınevi, İstanbul 1989.

Samim Kocagöz (1916) öykü ve roman yazarı olarak yaklaşık kırk yıldır, kesintisiz yazan yazarlarımızdan biridir. Bu

Samim Kocagöz
ESKİ
TOPRAK

uzun soluklu yazma faaliyeti içine, yirmi beşten fazla öykü ve romanın yanı sıra çeşitli dergilerde yayımlanan denemeler de sığmıştır.

Samim Kocagöz, öykü ve romanlarında işlendiği konuları toplumsal sorunlar çerçevesinde değerlendirmiş, yapıtlarında toplumsal bir duyarlılık geliştirmiştir.

Eski Toprak'ta yazar, bildik roman çizgisi içinde, yakın tarihimizde cereyan eden toplumsal hareketliliği yansıtır.

YORGUNCUNUN ANILARI

Muzaffer Özdemir

Çağrı Yayınları, İstanbul 1988

Yorguncunun Anıları, Muzaffer Özdemir'in beşinci şiir kitabı. Atıf Behramoğlu'nun *Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri*'nde (1987) "Çağdaş toplumcu şiirimizi de başarıyla özümsemiş olduğu..." şeklinde yer alan şairin son kitabında otuz yeni şiiri var.

Tomris Uyar YAZILI GÜNLER (1985-1988)

Tomris Uyar
YAZILI GÜNLER
(1985-1988)

Yazılı Günler'de, değerli öykücümüz Tomris Uyar, 1985-1989 yılları arasında, toplumumuzun ve kendisinin geçirdiği çalkantılı günleri yazıya dökerken, kişisel deneyimlerinin yanısıra, dil, edebiyat, yaşam üstüne düşüncelerini ve ortak yakın geleceğimiz için umutlu ipuçları vermeyen bu ortamda, insancıl değerlerin nasıl ayakta tutulabileceği temel sorusunu okurlarıyla paylaşıyor.

AMAC'tan haberler...

Aralık 1988'de çıkan kitaplarımız...

Bir Çağdaş Öncü: NAMIK KEMAL/İlhan Selçuk, Fakir Baykurt, Server Tanilli, Nermin Memencioğlu, Irène Melikoff, Paul Dumont, Serol Teber, Demir Özlü/1750 lira

POLİTİK GÖÇMENLER, haz. Ahmet Abakay.
Önsöz: Haluk Gerger (1980 sonrasında yurtdışına çıkmak zorunda kalmış 22 politik göçmenle konuşmalar) 3800 lira

1 Ocak 1989'dan sonra çıkan kitaplarımız...

BİTİRİLMEMİŞ DEVRİM, haz. Tarık Demirkan
(Stalin dönemini, "birinci ağızlar"dan tartışan,
türkçede ilk kitap) 3800 lira

NAZIM HİKMET-Yaşamı, Eseri, Sanatı/Asım
Bezirci (Nazım Hikmet'in tüm yapıtlarının ve
hakkındaki yayınların tam listesiyle) 5200 lira

yeni kitaplarımız...

TENCERE DİBİN KARA-Türk Yunan ilişkilerine Bir Önsöz/Herkül Millas (Türk-Yunan ilişkilerine değişik bir gözle bakan ve öneriler getiren bir kitap) 4000 lira

NASIL BİR EĞİTİM İSTİYORUZ?/Server Ta-
nıllı (3.basım) 4000 lira

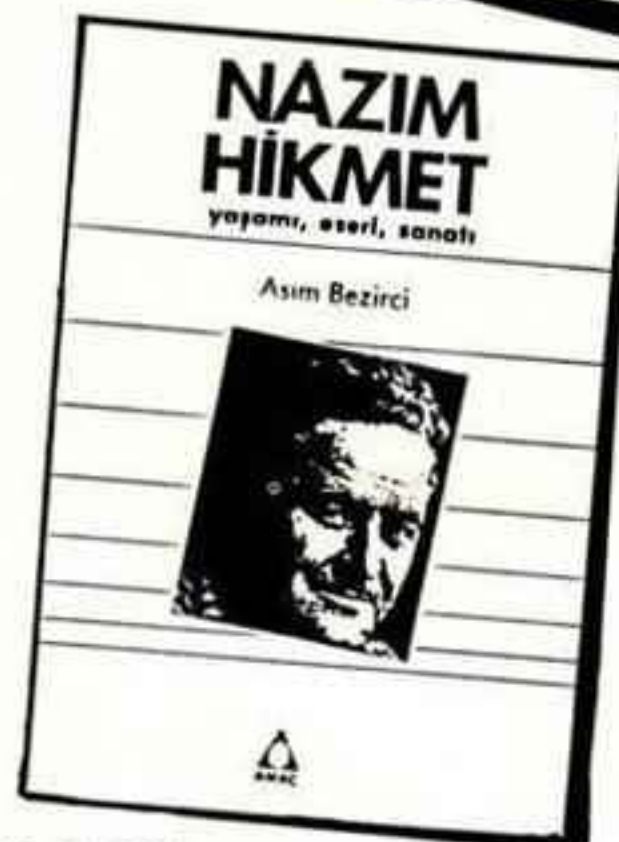
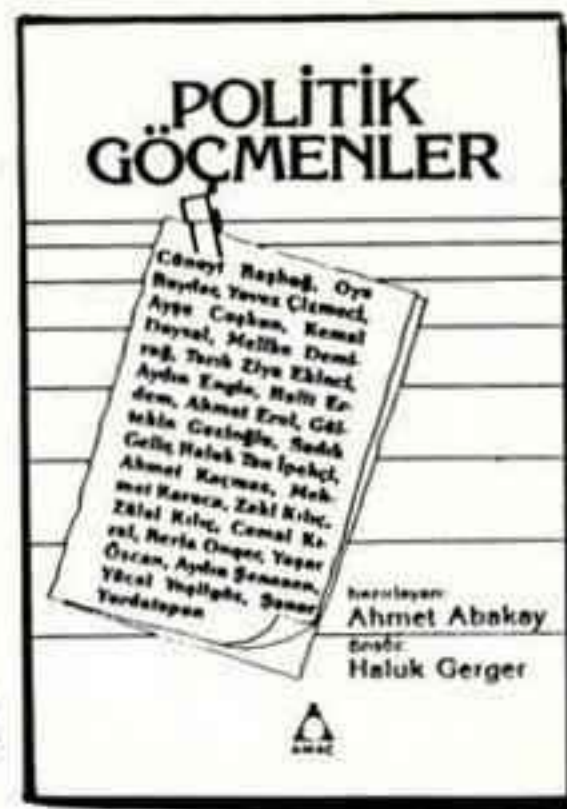
MAVİ SİYAH AŞK/Mehmet Sevda (Öyküler)
2000 lira

Mart ayında yayınlanacak kitaplar...

FELSEFE NEDİR? G.Kirilenko-L.Korshunova,
Çev. Gül Aysu (3.baskı, 4000 lira)

KAPİTALİZM NEDİR? A.Buzuev, Çev. Celal A.Kanat (2.baskı, 4000 lira)

**MARKSİZM ve FEMİNİZM-İki Ayrı Ku-
ram/J.Naiman, Çev. S.Özkal (2.baskı, 2500 li-
ra)**

İstekleriniz için Çatalçeşme Sk. 15/1, Cağaloğlu, İstanbul (522 11 96)'a yazın.

Postayla isteklerinizde ederi kadar posta pulu gönderin. Ödemeli istekler karşılanmamaktadır.

amaç aydınlanma der...